

Институт
за политичке
студије

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА

SOCIAL POLICY

Часопис за теорију и праксу

социјалне политике и социјалног рада

УДК 364 год. 48 № 2/2013.

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА SOCIAL POLICY

ISSN 0038-0091

UDK 364

Година 48

Број 2/2013.

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА

SOCIAL POLICY

Часопис за теорију и праксу социјалне политике и социјалног рада

ISSN 0038-0091 UDK 364

Број 2/2013 Год. 48, стр. 1 – 148

Часопис излази три пута годишње

Часопис Социјална политика покренут је 1946. под називом Весник рада,
а од 1951. године излази под називом Социјална политика.

Издавачи

Институт за политичке студије, Београд, Светозара Марковића 36
тел. 33-49-204, 30-39-380; E-mail: ipsbgd@eunet.rs, www.ipsbgd.edu.rs
Удружење стручних радника социјалне заштите Србије, Београд

За издавача

Живојин Ђурић

Главни и одговорни уредник

Мирослав Бркић

Заменик главног и одговорног уредник

Бранкица Јанковић

Редакција

Мирослав Бркић; Бранкица Јанковић; Дарија Завиршек; Видоје Радловић;
Александар Југовић; Нада Радушки; Ђорђе Стојановић

Савет часописа

Миле Милосављевић; Нијаз Карић; Биљана Маричић; Сузана Борнорова;
Живојин Ђурић; Зоран Драгишић; Светлана Дражевић; Биљана Зековица;
Драгана Станковић; Горан Петковић; Ива Бранковић; Julia M. Watkins

Пословни секретар

Смиљана Пауновић

Редизајн корица

Ана Милутиновић

Слог штампа

Еселоге д.о.о. Београд

Тираж

300 примерака

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештамповати,
било у целини, било у деловима, без изричите сагласности издавача.
Оцене изнесене у чланцима лични су ставови њихових писаца и не
изражавају мишљење нити уредништва, нити установа у којима су
аутори запослени.

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТКА

САДРЖАЈ

Уводник 7-8

Тема броја

УСПОСТАВЉАЊЕ СИСТЕМА КВАЛИТЕТА У СОЦИЈАЛНОЈ ЗАШТИТИ

Мирослав Љ. Бркић

ПРОЦЕСИ СТАНДАРДИЗАЦИЈЕ У СОЦИЈАЛНОЈ
ЗАШТИТИ 9-24

Андреа Пухалић

ОСНОВНИ ФИЛОЗОФСКО-ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУПИ
ЕТИЦИ СОЦИЈАЛНОГ РАДА 25-50

Биљана В. Зекавица

ПРАВИЛНИК О БЛИЖИМ УСЛОВИМА И
СТАНДАРДИМА ЗА ПРУЖАЊЕ УСЛУГА
СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ 51-67

Весна Ј. Миросављевић

СТРУЧНИ ПОСЛОВИ У СОЦИЈАЛНОЈ ЗАШТИТИ 69-81

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

Сузана Борнарова, Наташа Богоевска

ПОВРАТАК МИГРАНАТА У МАКЕДОНИЈУ:
ИЗАЗОВИ ОБРАЗОВНЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ 83-96

Марко Д. Милановић, Марија М. Вучинић

УСЛОВИ ЖИВОТА РОМА У СРБИЈИ И СИСТЕМ
СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ СА ФОКУСОМ НА ДЕЦУ 97-117

Драгана В. Станковић

РЕФОРМА СОЦИЈАЛНЕ ПОЛИТИКЕ У КИНИ 119-132

ОСВРТИ, ПРИКАЗИ, ПОЛЕМИКЕ

Џулија М. Воткинс

НАДЛЕЖНОСТ ЗА ДЕЛАТНОСТ СОЦИЈАЛНОГ РАДА:
МОДЕЛ ЗА ИНФОРМИСАЊЕ ОБРАЗОВАЊА
СОЦИЈАЛНОГ РАДА И РЕЗУЛТАТИ ОЦЕЊИВАЊА
У СЈЕДИЊЕНИМ АМЕРИЧКИМ ДРЖАВАМА 133-142

Милош Д. Антонић

КРИВИЧНО ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ И
СОЦИЈАЛНОПРАВНА ЗАШТИТА
МАЛОЛЕТНИКА 142-147

SOCIAL POLICY

CONTENTS

Introductory word	7-8
-------------------------	-----

This Issue's Theme

ESTABLISHMENT OF QUALITY SYSTEM IN SOCIAL CARE

Miroslav Lj. Brkic

THE PROCESS OF STANDARDIZATION IN SOCIAL CARE	9-24
---	------

Andrea Puhalic

BASIC PHILOSOPHICAL-THEORETICAL APPROACHES TO ETHICS OF SOCIAL WORK	25-50
---	-------

Biljana V. Zekavica

RULEBOOK ON THE CONDITIONS AND STANDARDS FOR THE PROVISION OF SOCIAL WELFARE SERVICES	51-67
---	-------

Vesna J. Mirosavljevic

PROFESSIONAL WORK IN SOCIAL CARE	69-81
--	-------

ESSAYS AND STUDIES

Suzana Bornarova, Natasha Bogoevska

RETURNING MIGRANTS IN MACEDONIA: THE CHALLENGES OF EDUCATIONAL REINTEGRATION	83-96
--	-------

Marko D. Milanovic, Marija M. Vucinic

LIVING CONDITIONS OF ROMA PEOPLE IN SERBIA AND SOCIAL CARE SYSTEM WITH FOCUS ON CHILDREN	97-117
--	--------

Dragan V. Stankovic

REFORM OF SOCIAL POLICY IN CHINA 119-132

OVERVIEW, REVIEWS AND POLEMICS

Julia M. Watkins

COMPETENCIES FOR SOCIAL WORK PRACTICE:
A MODEL FOR INFORMING SOCIAL WORK
EDUCATION AND OUTCOMES ASSESSMENT
IN THE UNITED STATES 133-142

Milos D. Antonic

CRIMINAL LAW STATUS OF MINORS AND THEIR
SOCIAL AND LEGAL PROTECTIONS 142-147

Поштоване колегинице и колеге, у име уредништва и редакције хвала Вам на подршци коју сте нам пружили. Захваљујући квалитету објављених радова, као и чињеници да је један од издавача Институт за политичке студије, који има дугогодишње искуство у објављивању часописа и кредибилитет међу научним институцијама, наша Социјална политика је већ после првог броја, одлуком матичног одбора Министарства просвете науке и технолошког развоја, категорисана у часописе од научног значаја. За сада носи ознаку М53, али не сумњамо да ћемо уз вашу помоћ, у скорије време успети да остваримо виши степен категоризације. Да наша настојања имају у темељење сведочи чињеница да је за објављивање у овом броју владало велико интересовање. На адресу редакције стигао је значајан број квалитетних радова. На жалост, због ограниченог броја страна, принуђени смо да публиковања неких од њих оставимо за наредне бројеве.

Као што смо у претходном уводнику истакли, жеља нам је да часопис буде место сусрета „теорије и праксе“, иницијатор промена, простор за критичка промишљања, размену домаћих и међународних искустава. Следећи ову мисију, основна тема броја посвећена је ***Успостављању система квалитета у социјалној заштити.***

У протекла два месеца, Министарство рада, запошљавања и социјалне политике, донело је неколико важних подзаконских аката. Они се односе на стандардизацију услуга социјалне заштите, и лиценцирање стручних радника, као облика континуиране едукације и начина за практичну примену етичких и вредносних принципа у социјалном раду.

Идеја нам је да свакој тематској целини приступимо на свеобухватан начин, са теоријских и практичних становишта. Услед тога радови у области основне теме представљају комбинацију научних и стручних радова.

Проф. др Мирослав Бркић у тексту „Процеси стандардизације у социјалној заштити“, приказује основне карактеристике стандарда у социјалној заштити, са становишта врсте, процеса њиховог увођења у регулаторни систем, разлика између стандарда, процедура и закона.

Значајан број стандарда у социјалној заштити своја изворишта има у етичким принципима и вредностима. Професија која за циљ има пружање конкретне помоћи људима, суочава се са бројним етичким захтевима, али и дилемама. Мр Андреа Пухалић анализира утицај различитих филозофско-етичких теорија на професионалну праксу и образовање за социјални рад.

Мр Биљана Зековица, анализира и са практичних позиција објашњава импликације Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите. Сматра да примена Правилника представља значајан корак у процесу увођења квалитета у систем социјалне заштите, уређењу система и успостављању система лиценцирања организација социјалне заштите.

У раду „Стручни послови у социјалној заштити“, Весна Миросављевић, специјалиста за породично правну и социјалну заштиту, објашњава поступак лиценцирања стручних радника, услове и начин стицања, обнављања, привременог или трајног одузимања лиценце.

Следећи идеју да часопис буде простор за размену међународних и домаћих искустава, и у овом броју имамо радове еминентних колега из иностранства. У делу *Огледи и студије*, Доц. др Сузана Борнарова и Асис. мр Наташа Богоевска, упознају нас са проблемима миграције у Македонији. Посебну пажњу посвећују изазовима који се у тим процесима постављају пред систем социјалне заштите и образовања.

У раду „Услови живота Рома у Србији и систем социјалне заштите са фокусом на децу“, Марко Милановић и Марија Вучинић анализирају услове живота у Ромским насељима и изазове са којима се суочава систем социјалне заштите приликом подршке Ромима.

Асис. МА Драгана Станковић даје кратак приказ праваца и изазова реформи социјалне политике у Кини, са фокусом на насталим променама у системима социјалне сигурности и социјалној заштити.

У делу *Осврти и прикази*, Julia M. Watkins, извршни директор Савета за образовање социјалних радника у држави Virginia (SAD), приказује систем образовања социјалних радника у Америци, са нагласком на основама наставних програма социјалног рада.

Милош Антонић сажето приказује радове објављене у Тематском зборнику „Кривичноправни положај и социјална заштита малолетних преступника“

Поштоване колегинице и колеге, позивамо Вас да и даље објављујете радове у нашем часопису и допринесете унапређењу његовог квалитета. Радове за следећи број можете доставити најкасније до 20.11. 2013.

проф. др Мирослав Бркић

Мирослав Љ. Бркић

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

ПРОЦЕСИ СТАНДАРДИЗАЦИЈЕ У СОЦИЈАЛНОЈ ЗАШТИТИ

Сажетак

Увођење система квалитета био је један од кључних стратешких циљева реформе система социјалне заштите. Стратегијом развоја социјалне заштите¹⁾ било је предвиђено да се прописи којим се дефинишу стандарди услуга и њихова имплементација остваре до краја 2008. године. Услед различитих субјективних и објективних околности, Правилник о ближним условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите донет је у мају 2013. године. Тиме су испуњене формалне претпоставке за увођење система квалитета. Практичне ће остварити тек онда када се стандарди, као захтеви који се постављају пред све пружаоце услуга имплементирају у систем.

У овом раду приказују се основне карактеристике стандарда у социјалној заштити, са становишта врсте, процеса њиховог увођења у регулаторни систем, разлика између стандарда, процедура и закона.

Кључне речи: структурални стандарди, функционални стандарди, услуге социјалне заштите, процедура, контрола квалитета.

1. ПОЈАМ СТАНДАРДА

Стандардизација као средство за поређење, односно успостављање реда у некој области, присутно је од самих почетака људске цивилизације. Још су стари Египћани имали дефинисане димензије цигала, а стари Грци, опис поступака изградње стубова за хра-

1) Стратегија развоја социјалне заштите у Републици Србији, *Службени гласник РС*, бр. 55/05, 71/05.

мове. Са индустријском револуцијом, успостављају се захтеви за стандардизацијом одређених производа. У Пруској су 1877. године израђене прве локомотиве истих димензија. Развијају се стандарди и у другим областима - фабрике почињу да користе исте делове код различитих производа (завртње, матице, клипове), услед чињенице да су идентичних димензија, без обзира ко их производи. Крајем 19. века у великим предузећима оснивају се и први бирои за стандардизацију, који прописују карактеристике одређених производа, а почетком XX века у аутомобилској индустрији Хенри Форд је повећао учинак потпуном стандардизацијом делова аутомобила. Временом се стандардизације са поља производње проширује и на услуге, са циљем да се успоставе јасни критеријуми и квалитет, који омогућава да корисници добијају уједначену услугу, независно од тога ко је обезбеђује.

Реч *стандард* у најширем смислу означава нешто што је типично, норму, образац, или правило. То је основна мера према којој се одређују друге, захтев који се мора испунити. Њихова основна сврха је да допринесу уједначавању и успостављању бољег квалитета услуга и производа²⁾. Стандарде увек неко прописује, те се у том смислу говори о документу утврђеном консензусом и донетом од признатог тела којим се за општу и виšekратну употребу утврђују правила, смернице или карактеристике за активности или њихове резултате ради постизања оптималног нивоа уређености у одређеној области³⁾. Стандардизација је скуп координираних активности које започињу усвајањем предлога за доношење стандарда или сродног документа, а завршавају се доношењем акта којим се проглашава да је стандард или сродни документ донет.⁴⁾

Имајући све у виду стандарди се могу дефинисати као: "*документовани договори који садрже техничке спецификације или друге прецизне критеријуме који се конзистентно користе као правила, смернице или дефиниције карактеристика у циљу обезбеђења да производи, процеси или услуге одговарају својој намени*" (ИСО 9000)⁵⁾.

2) Невенка Жегарац, Мирослав Бркић, *Развој локалних услуга социјалне заштите*, Програм Уједињених Нација за развој (UNDP), Београд, 2007, стр. 20.

3) Закон о стандардизацији, члан 3.став 2, *Службени гласник РС*, 36/2009.

4) Закон о стандардизацији, члан 3.став 9, *Службени гласник РС*, 36/2009.

5) Quality Management Principles, International Organization for Standardization, <http://www.iso.ch/iso/en/iso9000-14000/iso9000/qmp.html>

2. ВРСТЕ СТАНДАРДА

Генерално, стандарди се се деле на минималне (основне) и високе (изванредне).

Минимални стандарди представљају основни квалитет који се мора обезбедити. Означавају доњу границу испод које се не сме ићи. Они су:

- применљиви за широк спектар услуга;
- регулишу рад служби;
- омогућавају самопроцену рада професионалаца;
- основа за обуку стручних радника;
- оријентација корисницима шта могу очекивати од услуга⁶⁾.

Стандарди високог (изванредног) квалитета развијају се из »најбоље праксе«. Поред минималног (основног), садрже и виши ниво квалитета. Представљају основ за вишу цену услуге. Прелазак из минималних у некадашње стандарде високог квалитета један је од најбољих показатеља развоја услуга, у смислу да су подложни мењању и континуираном унапређењу⁷⁾. За 10, 15 или 20 година много тога се мења у квалитету живота, доступности различитих техничко-технолошких средстава. У том контексту и стандарде треба унапређивати, оно што је био високи пре 5 или 10 година треба да прерасте у основни. У супротном више није реч о основним стандардима, јер су ван контекста времена и самим тим не обезбеђују минимални квалитет.

У социјалној заштити стандарди се обично операционализују кроз функционалне и структуралне стандарде

Функционални стандарди представљају основне захтеве стручног поступка и одређују његове вредносне, квантитативне и квалитативне димензије.

„Процену врши стручни радник, уз највеће могуће учешће корисника, по потреби и законског заступника или друге значајне особе за корисника“ (члан 13. став 2. Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите).

“Процена започиње непосредно након пријема и завршава се у року од 10 дана“ (члан 13. став 3).

„Индивидуални план услуге сачињава се до 10 дана након окончања процене“ (члан 16. став 2).

6) Ibid, стр. 21.

7) Мирослав Бркић, „Стандарди услуга у социјалној заштити“, *Социјална мисао – Часопис за теорију и критику социјалних идеја и пракси*, Београд, 2008, 57 (1), стр. 89.

Стандарди структуре се односе на инфраструктурне, кадровске и организационе аспекте службе. Под инфраструктурним аспектима подразумевају се услови везани за локацију, просторну функционалност, опремљеност. Људски ресурси се односе на структуру и број запослених стручних радника, стручних сарадника и сарадника. Организациони аспекти усмерени су ка стварању ефикасних и економичних облика управљања, базираних на транспарентном и планском приступу.

Минимални број стручних радника и сарадника непосредно ангажованих у раду са корисницима смештаја у прихватилиште, одређује се на следећи начин:

- 1) за жртве злостављања, занемаривања и насиља у породици; жртве трговине људима; децу у скитњи и кризним ситуацијама – пет стручних радника и два сарадника за капацитет до 10 корисника, а један стручни радник на сваких додатних пет корисника, односно један сарадник на сваких додатних 10 корисника;
- 2) за малолетне странце – три стручна радника за капацитет до 15 корисника, а један стручни радник на сваких додатних пет корисника;
- 3) за одрасле бескућнике и просјакe – два стручна радника и пет сарадника за капацитет до 10 корисника, а један сарадник на сваких додатних пет корисника, односно један стручни радник на сваких додатних 10 корисника (члан 59. став 1.. тачке 1. 2. и 3. Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите).

Сврха стандарда је одржање или унапређење квалитета услуга. У социјалној заштити квалитет се може дефинисати као ”степен способности система или службе за решавање социјалних потреба, што подразумева усклађеност жељених циљева и расположивих могућности у оквиру актуелног друштвеног контекста”⁸⁾.

За разлику од других области, квалитет у социјалној заштити уобичајено подразумева унифицираност и инклузивност, а не дискриминативност и ексклузивност⁹⁾. Минимални стандарди омогућавају да корисници независно од свог материјалног статуса имају право на једнак третман и квалитет услуга. Елементи ексклузивности произилазе из „права на неједнакост“ и везују се за више стан-

8) Невенка Жегарац, Мирослав Бркић, *Развој локалних услуга социјалне заштите*, Програм Уједињених Нација за развој (UNDP), Београд, 2007, стр. 23.

9) Patrick Donlan, *The Pursuit of Quality - a Guide to Achieving Quality in Personal Community Care Services*, South East Institute of Public Health, 1995.

дарде, односно могућност да корисници са бољим материјалним статусом за свој новац добију интензивније, односно садржајније услуге.

3. ПРОЦЕС СТАНДАРДИЗАЦИЈЕ

Процес увођења стандарда базира се на три кључна аспекта:

- дефинисање стандарда;
- контрола и унапређење квалитета;
- имплементација стандарда¹⁰⁾.

3.1. Дефинисање стандарда

Дефинисање стандарда је први и основни задатак у процесу стандардизације. Захтева укључивање експерата и практичара из одређене области, како би се успоставио жељени ниво јасноће и консензуса. Обухвата одређивање минималних, односно стандарда високог квалитета, на начин да буду реални, разумљиви и мерљиви, што значи да:

- Омогућавају праћење и контролу квалитета;
- Преводе политику у праксу – помажу Влади и службама да идентификују главне пропусте између онога што услуге обезбеђују и усвојене политике;
- Појашњавају функције и сврху рада - представљају јасне индикације за пружаоце услуга о захтевима који се пред њих постављају;
- Преводе очекивања - јавности, корисника и запослених у социјалној заштити у конкретне и реалистичне захтеве;
- Доприносе квалитетним исходима - јачају позиције корисника да процене своја права и да ли су услуге које су добили адекватне и квалитетне;
- Доприносе ефикасности - услед своје мерљивости, и дају основу за систематизацију базе података;
- Одређују основе и приоритете за развој и тренинг особља¹¹⁾.

10) Andy Bilson, Ragnar Gotestam, *Improving standards in child protection: Developing Better Services For Children and Families in ECA Countries*, 2002, UNICEF-World Bank “Changing Minds, Policies and Lives”.

11) Ibid, стр. 23

Процес дефинисања минималних стандарда услуга социјалне заштите започео је 2006. године уз финансијску подршку ДИ-ФИД-а. Уз учеиће експерата и стручњака из праксе одржано је више радионица и стручних скупова са циљем да се успостави неопходни консензус. Дефинисани су Наирти минималних стандарда за одређене услуге чија је применљивост пилотирана у пракси. Од 2009. године процес увођења стандарда финансира се од стране ЕУ (ИПА 2008). Отклоњени су недостаци из претходног процеса. Уместо више посебних, формулисан је јединствен Правилник о основним стандардима услуга, који на једноставнији и пријемчиви начин комуницира са онима којима је намењен. У процес измена и допуна укључени су стручњаци из праксе, одржана је јавна расправа. Перманентна комуникација са представницима синдиката, стручних удружења условила је постојање 15 верзија Наирта стандарда. Од 2006. године у процесу дефинисања стандарда учествовало је укупно око 200 професионалаца из јавног и невладиног сектора.

3.2. Контрола квалитета

Контрола квалитета обезбеђује се кроз регулаторне механизме који уобичајено обухватају: мониторинг, евалуацију, супервизију, инспекцију, лиценце, само-процену и систем жалби.

У теорији и пракси често се мешају мониторинг и евалуација. Иако имају одређене сличности, садржински се битно разликују.

Мониторинг показује да ли се активности реализују у складу са планом. Другим речима, омогућава одговор на питање **шта се дешава?**¹²⁾ Спроводи се у унапред дефинисаним временским интервалима. Поред редовног, постоји и ванредни мониторинг у ситуацијама када постоје индиције да се план реализује уз тешкоће.

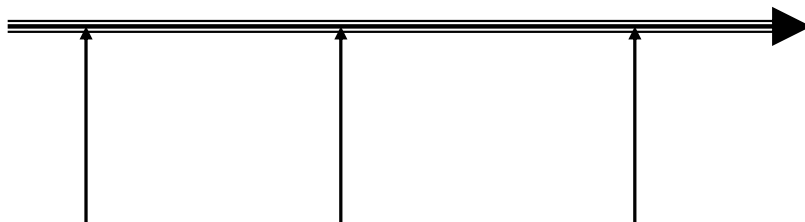
Евалуација је активност која има за циљ систематску процену постигнућа (ефеката, промена). Показује да ли пружене услуге производе одговарајуће исходе у животу корисника. Док мониторинг пита **шта се дешава?** евалуација даје одговор на питање **па шта ако се дешава?**¹³⁾. Промене у животу корисника могу се пратити објективним (научене вештине, адекватно коришћење постојећих способности и сл.) и субјективним показатељима (испитивање задовољства корисника пруженим услугама). Мониторинг и

12) Мирослав Бркић, „Стандарди услуга у социјалној заштити“, *Социјална мисао – Часопис за теорију и критику социјалних идеја и пракси*, Београд, 2008, 57 (1), стр. 93.

13) Ibid, стр. 94

евалуација су међусобно повезани. Мониторинг се може сматрати и предфазом, односно важним механизмом који потпомаже процес евалуације.

МОНИТОРИНГ

Евалуација

Евалуација

Евалуација

У пракси су могуће и ситуације да мониторинг показује да су све активности спроведене у складу са планом, али да жељене промене нису постигнуте. У том случају, очигледно је да постоје проблеми у самом плану, било из разлога да је нереалан, да није успостављен баланс између доступних ресурса и рокова или да предвиђене активности не доприносе жељеној промени.

Сваки план, без обзира на ниво опитости садржи циљеве, активности које треба да доведу до њихове реализације, и исходе, односно конкретне резултате спроведених активности. На пример, **циљ** у односу на неку младу особу са интелектуалним тешкоћама може бити: »Развијање вештина за самостално одржавање личне хигијене«. Планирана активност може бити да неговатељица четрдесет минута, четири пута недељно, у периоду од три месеца, учи корисника овладавањем конкретним вештинама (прање руку, зуба, купање, хигијена тела...).

Исход ових активности ја да је корисник овладао вештинама за самостално одржавање личне хигијене, што се може пратити непосредним посматрањем, односно опитим изгледом корисника.

Кроз мониторинг се посматра да ли су планиране активности реализоване. Може се десити да су оне спроведене у складу са планом, али да су жељени исходи делимично или потпуно изостали, из на пример следећих разлога: потребно је посветити више времена од предвиђеног, методе рада нису прилагођене капацитетима корисника, постоје отпори код корисника и сл... У крајњој инстанци могуће је и да циљеви, односно временски рокови нису реално дефинисани.

Дакле, мониторинг нам указује шта евентуално треба мењати у погледу циљева, активности или исхода, како би смо их учинили реалним.

Саставни део праћења и контроле су и систем давања лиценци, сертификата и акредитација, као различитих облика потврда о постигнутом нивоу квалитета.

Лиценца је документ којим се потврђује да **правно лице** испуњава стандарде за пружање услуга у социјалној заштити, односно да **физичко лице** (професионалац) поседује знања, вештине и способности да пружа услуге у области социјалне заштите.

Сертификат је документ којим се потврђује да је физичко лице похађало одређену едукацију, односно положило тест знања чиме је стекло квалификације да пружа обуку из конкретне области (тренер).

Акредитација се у контексту социјалне заштите у Србији уобичајено везује за процену квалитета одређеног едукативног програма (програма обуке), којим добија потврду да је од значаја за систем социјалне заштите.

Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите комплементаран је са Правилником за стицање лиценце за пружање услуга социјалне заштите, Правилником за лиценцирање професионалаца у социјалној заштити и Правилником о стручним пословима у социјалној заштити. Ови правилници детаљно регулишу услове и процедуре за стицање и одузимање лиценце за пружање услуга социјалне, односно за стицање, обнову и губљење лиценце за обављање стручних послова у социјалној заштити.

Регулаторни механизми су директно повезани и са средствима за унапређење квалитета, те укључују систем интерне и екстерне стручне подршке (супервизије), механизме за прихватање и решавање примедби, притужби и жалби корисника, самопроцену и инспекцију¹⁴).

Супервизија је процес који обезбеђује ефикасно преиспитивање исхода праксе и очување и унапређење професионалних и организационих стандарда квалитета. У социјалним службама постоје различити модели супервизије, у зависности од присуства или преминације једне од њених основних функција: административне, едукативно-развојне или подржавајуће. У центрима

14) S. Blloch, L. Banks & M. Hill, "Securing quality in the mixed economy of care: difficulties in regulating training", *Social Policy and Society*, 3(4), October 2004, pp. 365-373.

за социјални рад у Србији заживео је англо-саксонски модел који подразумева обједињавање све три функције.

Супервизија се дели на: интерну (унутрашњу) и екстерну (спољашњу) супервизију. Интерна се односи на службе које имају посебно обучене стручне раднике (супервизоре) задужене за:

- расподелу и преглед радних задужења особља како би се обезбедило поштовање процедура и циљева службе;
- консултације и стручну помоћ и интерну обуку особља сходно потребама;
- консултације и стручну помоћ волонтерима, приправницима, студентима на пракси;
- идентификовање потреба за додатном обуком, и
- евалуацију радних постигнућа особља.

Екстерна супервизија подразумева повремено ангажовање независног спољњег експерта за подршку особљу које је ангажовано у директном раду са корисницима.

Самопроцена је основни унутрашњи регулациони механизам усмерен ка (само)праћењу властитог квалитета и поређењу са активностима и делатностима других служби које пружају исте или сличне услуге. Самопроцена је такође и средство учења и интегрисања властитих искустава, посебно у односу на постојеће снаге и слабости. Обично претходи процесима лиценцирања и акредитације и спроводи се путем разноврсних метода: консултације са корисницима, консултације са партнерским организацијама у заједници, путем евалуативних интервизијских инструмената, прегледом жалби и притужби корисника и слично.

Свака служба која пружа услуге у систему социјалне заштите треба да има развијене интерне прописе, односно процедуре који штите **права корисника** у складу са домаћим и међународним законодавством. Заштита права је водећи принцип у социјалним службама и једна од основних мера квалитета¹⁵⁾. Све активности и фазе током пружања услуга усмерене су ка превенцији ситуација у којима може доћи до нарушавања права клијената, посебно у односу на:

- заштиту личних слобода,
- приватност,
- заштиту личних података,

15) EQRМ, *The EQRМ Principles of Excellence*, European Quality in Rehabilitation Mark, 2003, http://www.fimtic.org/sites/default/files/EQRМ-standard_presentation_UK.pdf

- заштиту од било ког облика злоупотребе, принудног рада и дискриминације

Саставни део заштите права је и омогућавање корисницима да изразе своје незадовољство пруженим услугама, као и успостављање неформалних и формалних регулаторних и транспарентних механизма за решавање примедби, притужби и жалби. *Примедбе* уобичајено указују на најмањи степен незадовољства корисника и из тих разлога најчешће се решавају на неформалан начин. *Притужбе* су формализоване примедбе које се решавају кроз прописану административну процедуру у оквиру саме службе или од стране надлежних органа. *Жалбе* су формализоване у складу са законским прописима и захтевају решавање по прописаној формално-правној процедури од стране надлежних органа државе¹⁶⁾.

Систем инспекције основни је механизам за издавање и одузимање лиценце. На основу контроле испуњености стандарда, законитости рада и квалитета пружених услуга издаје се или не издаје одговарајућа лиценца. Поред контролне функције, добра пракса у инспекцији подразумева извештаје са препорукама за унапређење праксе који су доступни пружаоцима и корисницима услуга.

3.3. Имплементација стандарда и унапређење квалитета

Имплементација стандарда и унапређење квалитета – подразумева примену и развој стандарда у пракси кроз стручну обуку, руковођење, примену професионалних и етичких кодекса и обезбеђивање средстава за примену стандарда¹⁷⁾.

Стандарди се могу успешно имплементирати у систем социјалне заштите уколико испуњавају критеријуме:

- **Реалистичности** - оствариви су и достижни;
- **Поузданости** - обезбеђују унапређење исхода социјалне заштите;
- **Јасности** – подједнако су разумљиви професионалцима и корисницима;
- **Мерљивости** – процењују се путем квалитативних и квантитативних показатеља¹⁸⁾.

16) Мирослав Бркић, *ibid*, 88.стр

17) Andy Bilson, Ragnar Gotestam, *Improving standards in child protection: Developing Better Services For Children and Families in ECA Countries*, 2002, UNICEF-World Bank “Changing Minds, Policies and Lives”.

18) Невенка Жегарац, Мирослав Бркић, *ibid*, стр. 32

Систем имплементације подразумева процес у коме се подједнако води рачуна о:

- **Структурама** - организационој основи служби које пружају услуге у области социјалне заштите,
- **процесима** - поступцима у раду са корисницима, групама корисника, сарадњи унутар службе са другим службама у заједници, и
- **исходима** - достигнућима рада који производе жељене ефекте у животу корисника.

Са усвајањем Правилника и обезбеђивањем неопходних финансијских средстава створени су услови за имплементацију стандарда. Процес имплементације није једноставан, захтева време и планирање материјалних и људских ресурса. Уколико се после одређеног времена утврди да поједини стандарди из објективних разлога не испуњају захтеване критеријуме, то је разлог за њихове измене и допуне. Стандардизација је динамичан процес на који утичу бројни фактори у интерном и екстерном окружењу. У складу са новим околностима, које доводе до суштинских промена у односу на претходно стање, приступа се дефинисању нових, другачијих стандарда. Само на тај начин је могуће испунити основне захтеве и омогућити да делују у складу са праксом.

Испуњеност стандарда може се мерити на различите начине: мерењем, непосредним посматрањем, бодовним скалама, процентима, прегледом документације, разговором са корисницима или пружаоцима услуга.

Испуњеност стандарда је услов за добијање лиценце. Међутим, не проверавају само инспекцијске службе испуњеност стандарда. Пружаоци услуга то такође раде, кроз самопроцену. Уколико се покаже да су нереалистични, односно тешко оствариви у постојећим околностима и једни и други могу иницирати измене стандарда.

4. ОДНОС ИЗМЕЂУ ЗАКОНА, СТАНДАРДА И ПРОЦЕДУРА

У најширем смислу, однос између закона, стандарда и процедура, може се дефинисати у релацијама, општег и посебног. Закон даје неопходан нормативни оквир, стандарди дефинишу услове који треба да обезбеде жељени квалитет услуга, а процедуре конкретне начине за постизање стандарда, односно квалитета услуга.

У члану 57. Закона о социјалној заштити каже се: “ближе услове и стандарде за пружање и остваривање услуга социјалне заштите прописује министар надлежан за социјалну заштиту”¹⁹⁾. Истовремено у другом ставу, истог члана уводи се могућност да орган локалне самоуправе или други пружалац дефинише више стандарде, односно повољније услове за пружање услуга социјалне заштите. Овим одредбама законодавац је нагласио да услуге у систему социјалне заштите може пружати само онај ко испуни минималне стандарде. На тај начин остварује се основна сврха, изражена у уједначеном основном квалитету, независно од тога ко и на којој територију услугу обезбеђује.

У пракси се често мешају стандарди и процедуре. Иако имају извесне сличности, разликују се по нивоу општости, намени у систему регулација и развојном путу за њихову имплементацију. Заједничко им је да представљају експлицитне и мерљиве исказе који подлежу провери и промени.

Стандарди су општији, једноставнији и изражавају неки захтев. Уколико нису мерљиви онда није реч о стандардима, већ о принципима. Принципи произилазе из вредносних судова и означавају опште смернице ка којима неко друштво или системи теже²⁰⁾. Примера ради, принцип је да сви људи имају иста права без обзира на пол, расну и националну припадност, политичко и верско опредељење, сексуалну оријентацију. С друге стране, стандард у социјалној заштити полазећи од овог принципа каже да сви корисници имају право на процену која уважава њихове културолошке и друге специфичности.

Стандард је:

- једноставна и комплетна реченица;
- изражава захтев, и
- мерљива је.

Процедуре су конкретне, обавезне и прописане активности за достизање стандарда. Најчешће их саме службе развијају и успостављају сагласно властититој организацији, капацитетима, доступним ресурсима. Оне се могу разликовати од службе до службе, за разлику од стандарда који представљају утврђену меру квалитета. Најједноставније речено - процедуре су средства за достизање стандарда.

19) Закон о социјалној заштити, *Службени гласник РС*, бр. 24/11.

20) Мирослав Бркић, *ibid*, стр. 98.

Табела 1. Однос између стандарда и процедура

СТАНДАРДИ	ПРОЦЕДУРЕ
Екплицитни	Експлицитне
Проверљиви	Проверљиве
Усмерени су исходама у животу корисника	Усмерене на рад службе
Једноставни	Детаљне
Обезбеђују основни квалитет услуга на целој територији	Ограничавају дискреционо одлучивање
Обавезне	Обавезне
Настају у ширем консултативном процесу/консензус	Успостављене од стране службе

Стандарди и процедуре нису исто што и законске норме, иако често могу извирати или се наслањати на њих. Стандарди имају обавезујући карактер и њихово неиспуњење значи да пружалац услуге није у могућности да их обезбеђује у целини или у појединим деловима. Из тих разлога Закон о социјалној заштити предвиђа могућност издавања ограничене лиценце (члан 180). Издаје се са роком важења до пет година, само једанпут. Ограничења произилазе из тренутне немогућности пружаоца услуга да испуни све захтеване стандарде и могу се односити на максималан број корисника, радно време, активности које се пружају. Одредбом по којој се ова лиценца може издати само једном у наведеном временском року, законодавац је нагласио обавезу пружаоца да испуни све захтеване стандарде. У противном, лиценца ће се одузети. Подједнака важност структуралних и функционалних стандарда истакнута је у истом члану, ставу четвртм. Наиме, потенцијални пружалац који аплицира за издавање лиценце, а нема две године искуства у пружању услуге, може једино да добије привремену лиценцу. Поред испуњености структуралних стандарда, неопходно је да докаже да испуњава и функционалне стандарде, који се најдиректније односе на стручне поступке. За проверу ових стандарда потребно је време, како би се орган који издаје лиценцу, уверио да пружалац услуге спроводи све предвиђене поступке, има дефинисане процедуре, које у крајњој инстанци доприносе постизању жељених исхода.

Испуњеност стандарда је услов који се поставља за све садашње и потенцијалне пружаоце услуга. Да би били испуњени, стандарди морају бити разумљиви и не смеју остављати сувише дискреционог простора за њихово тумачење. Пружаоци услуга у

највећој мери имају слободу да развијају сопствене начине (процедуре) које омогућавају достизање основних стандарда. Уосталом, орган који издаје лиценце ће у значајној мери на основу провере процедура, утврђивати и испуњеност конкретних стандарда.

Литература

- Bilson Andy, Gotestam Ragnar, *Improving standards in child protection: Developing Better Services For Children and Families in ECA Countries*, 2002, UNICEF-Word Bank “Changing Minds, Policies and Lives”.
- Bloch, S., Banks, L. & Hill, M. “Securing quality in the mixed economy of care: difficulties in regulating training”, *Social Policy and Society*, 3(4), October 2004, pp. 365-373.
- EQRМ, *The EQRМ Principles of Excellence*, European Quality in Rehabilitation Mark, 2003.
- Бркић Мирослав, „Стандарди услуга у социјалној заштити“, *Социјална мисао – Часопис за теорију и критику социјалних идеја и пракси*, Београд, 2008, 57, 1, стр. 85-101.
- Donlan Patrick, *The Pursuit of Quality - a Guide to Achieving Quality in Personal Community Care Services*, South East Institute of Public Health, 1995.
- Стратегија развоја социјалне заштите у Републици Србији, *Службени гласник РС*, бр. 55/05, 71/05.
- Жегарац Невенка, Бркић Мирослав, *Развој локалних услуга социјалне заштите*, Програм Уједињених Нација за развој (UNDP), Београд, 2007, стр. 21-34.
- Закон о социјалној заштити, *Службени гласник РС*, бр. 24/11.
- Закон о стандардизацији, *Службени гласник РС*, бр. 36/2009.
- Quality Management Principles, International Organization for Standardization, <http://www.iso.ch/iso/en/iso9000-14000/iso9000/qmp.html>

Miroslav Lj. Brkic

THE PROCESS OF STANDARDIZATION IN SOCIAL CARE

Resume

Standards of social services should contribute to harmonization of quality, regardless of who is the service provider (public, profit and non/profit sector), or in any part of the Serbian where service is provided. Standardization process lasted more than six years. The Rulebook on the conditions and standards for the provision of social services is adopted after numerous consultations with the theorists and practitioners in the field of social protection and many drafts. This has developed a basic regulatory framework for the establishment of quality sys-

tem. However, it could be a long way from adoption of laws and bylaw to their the application. It is happening often that the normative system of Serbia never puts into practice certain provisions. In order not to have this negative scenario in this case, it is necessary to create conditions for the full implementation of the standards.

First of all, it is necessary to strengthen the system of inspection personnel and professional supervision. The current number is absolutely insufficient, having in mind their jurisdiction and the fact that they will issue licenses for all types of social services. It seems that the distracted inspection system and professional supervision in current circumstances are best solution. Control mechanisms need to be developed also at a regional, not only at the central level, what has been the case.

In addition to personell, the professional training and improvement is also important. Professionals who work in professional supervision and inspection should be the “best of the best”, great connoisseurs of social protection systems, standards and procedures. Beside control, they should have developed skills to provide professional support providers.

Selection of experts is certainly one of the priorities, and in this sense the establishment of a special examination for inspectors in social protection should be considered in order to verify their professional competence. Development of mechanisms for monitoring and evaluation of inspections services is also one of the requirements that must be met in the direction of full implementation of the quality system

Structural standards in certain state care institutions, primarily for the mentally ill and people with intellectual disabilities are far from the prescribed standards at the moment. Reconciliation will take time and considerable financial resources. For these reasons it is essential that the ministry responsible for social protection as soon as possible begin to assess compliance with standards in order to plan necessary budget resources on time. Otherwise, the idea of minimum standards will “fall” at the public sector, as the state as a provider of services will not be able to fulfill them.

In addition to the structural, it is necessary to create conditions for the implementation of functional standards. Continuing education, the development of different methodological instruments, constant professional support to service providers are helpful in establishment of functional standards. Particularly important role during this process should have the Republican and Provincial Institute for Social Protec-

tion, as well as faculties that educate staff in the field of social protection and professional associations.

The adoption of the Rulebook on the conditions and standards for the provision of social services, is only a first step towards the unification and development of quality of the services. The following will require a range of applicative solutions, adaptation of the system to new circumstances, and systematic and rational planning and the provision of financial resources. Otherwise, the risk that the by-law is not fully applied in practice is rising.

Key words: structural standards, functional standards, social protection services, procedures, control of quality.

* Овај рад је примљен 31. јула 2013. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. септембра 2013. године.

Андреа Пухалић

Факултет политичких наука, Универзитет у Бањој Луци

ОСНОВНИ ФИЛОЗОФСКО-ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУПИ ЕТИЦИ СОЦИЈАЛНОГ РАДА

Сажетак

У раду се утврђују специфичности и значај филозофско-теоријске основе етике социјалног рада. Циљ је идентификовати основне приступе етици социјалног рада, доминантне филозофско-етичке теорије на којима се темеље, као и конкретне импликације елемената ових теорија на професионалну праксу и образовање за социјални рад. Закључи добијени теоријском анализом и синтезом указују на два основна приступа етици социјалног рада, у зависности од природе етичких теорија на којима се темеље: 1) на принципима заснован приступ, чији је најдоминантнији представник Кантова етика дужности, и 2) приступ фокусиран на морални карактер и однос, у оквиру којег је анализирана Аристотелова етика врлине, као једна од најактуелнијих етичких теорија у социјалном раду.

Иако закључци указују на већи ниво комплементарности етике дужности традиционалној пракси и образовању за социјални рад, као и већи степен комплементарности етике врлине хуманистичкој пракси и савременом приступу образовању, обје отварају важне дилеме и дају смјернице за непрестани развој етике социјалног рада и етичности социјалног радника.

Кључне ријечи: етика социјалног рада, филозофско-етичка теорија, моралност, слободна воља, дужност, врлина, етички развој, пракса социјалног рада, образовање за социјални рад

Разматрања етичке основе социјалног рада често се задржавају на основним вриједностима и на њима заснованим начелима, која су садржана у етичким кодексима. Међутим, садржаји етичких кодекса тек су наговјештај природе филозофско-теоријских основа етике социјалног рада у једном друштвено-

историјском тренутку. Имајући у виду да се управо филозофској димензији професионалне етике често не поклања довољно пажње у социјално-радничкој литератури, наш је рад посвећен проучавању оних филозофско-етичких теорија које леже у темељу основних приступа етици социјалног рада, као и њихових импликација на професионалну праксу и образовање за социјални рад.

Филозофски концепт `морално` се у социјалном раду користи да означи пожељно, добро, исправно, професионално поступање у односу на различите димензије, улоге и задатке социјалног рада. Филозофско-етичке теорије у социјалном раду треба да оправдају и објасне декларисану сврху и циљеве професије, као и да укажу на могућности, значај и начине развоја одређених компетенција социјалних радника у односу на улоге и задатке које преузимају. На тај начин не указују само на оно што се у социјалном раду треба, може или мора радити, већ прије свега- због чега, и још важније- како.

1. ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ ЕТИКЕ СОЦИЈАЛНОГ РАДА

1.1. Основна значења етике

Ријеч етика потиче од грчке ријечи *e[^]thos* што значи морални карактер. Користи се у своја два основна значења: у првом као посебна грана филозофије или учење о моралу, и у другом као скуп моралних норми или стандарда, правила, принципа. У свом првом значењу, етика као грана филозофије се бави питањима морала, као што су основна природа морала, моралних проблема и судова, због чега се још и назива филозофија морала или морална филозофија. Као дио филозофије, етика дијели сво богатство и тековине `најстарије науке` како из савременог, тако и из различитих друштвено-историјских раздобља, садржано прије свега у мноштву етичких учења о смислу и појединачном и узајамном значењу индивидуалног и друштвеног добра.

Друго значење термина етика се односи на норме, правила, принципе, стандарде понашања које људи слиједи обзиром на то шта се сматра добрим или лошим, исправним или погрешним, односно добрим или лошим особинама карактера. Варијанта овог кориштења термина етике је да се користи и као синоним са термином моралност, да означи систем моралних норми и

стандарда¹⁾. Уобичајено је да се у многима језицима укључујући и наш, етика у свом другом значењу управо користи као синоним моралу. У свом другом значењу се етика у социјалном раду понекад користи као израз за етички кодекс, који означава сет принципа, стандарда, правила понашања или понекад и особина карактера које се захтијевају за етичку праксу.

Наведена два основна подручја значења етике су нераскидиво повезана, један из другог произилазе, међусобно се потврђујући или негирајући, преиспитујући и развијајући. Тако се филозофска етика или учење о поријеклу и природи моралног може сматрати не само теоретском, већ укупном когнитивно-сазнајном критичком базом за дефинисање скупа принципа, стандарда и карактеристика у оквиру другог значења етике. Истовремено, дефинисани принципи и стандарди, 'враћају' филозофској етици повратну информацију о одрживости и спорним питањима утврђених научних истина у односу на конкретне животне и професионалне ситуације, као и моралне проблеме које носе. Ово је тек најпростија илустрација односа „контемплативног” и ‘употребног’ у односу на различита значења етике, који се у свој својој обухватности и комплексности не може свести на било какву линеарну и једнозначну релацију. Унутар сваке од ова два широка типа употребе је такође много варијација, зависно од тога на које се аспекте моралне филозофије ставља акценат, односно да ли се моралне норме виде као навике, правила, стандарди, принципи или особине карактера.

1.2. Етика социјалног рада

Поред класичне класификације етике социјалног рада као примјењене и професионалне етике можемо је, аналогно наведеном, посматрати у односу на два основна значења етике уопште. У првом се односи на проучавање моралног у социјалном раду, кроз истраживање поријекла, природе, претпоставки и елемената доброг, позељног и вриједног, а у односу на одређење сврхе, циљева и предмета професије социјалног рада. Овдје је ријеч о метаетичкој димензији или значењу етике социјалног рада, у којој се најближе сусрећу филозофија и социјални рад. Није довољно само „преузети” елементе филозофских етичких учења, без критичке рефлексije њихвих импликација на конститутивне елементе различитих подручја дјелатности социјалног рада. На тај начин се димензија метаетичког у етици социјалног рада на

1) Sarah Banks, *Ethics and Values in Social Work*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2012.

извјестан начин самостално развија, иако и даље најснажније повезана за метаетиком филозофског учења о моралу.

У свом другом значењу, етика у социјалном раду се односи на принципе, правила, стандарде `доброг`, `исправног`, `компетентног`, `етичког` (као моралног) професионалног поступања, односно особине `доброг`, `компетентног`, `етичног`, `професионалног` социјалног радника. Дефиниције етике у социјалном раду се углавном задржавају само на другом значењу етике²⁾. Међутим, свођењем етике социјалног рада искључиво на скуп принципа и стандарда обично садржаних у етичком кодексу, не само да представља крајњу симплификацију професионалне етике већ и обесмишљавање саме професије, њене основне сврхе, циљева и улога, али прије свега улоге и аутономије социјалног радника као основног моралног агента. Етика социјалног рада се неизоставно заснива и на различитим теоријским промишљањима који нуде објашњења природе и валидности моралних концепата у социјалном раду. Тек на основу таквих научних законитости, могуће је дефинисати неке уопштене принципе и стандарде примјењиве у свакодневной пракси социјалног рада. Истовремено, свако учење о етици социјалног рада треба бити блиско основној сврси и улогама професије, али и узимати у обзир могућности и ограничења социјалних радника, корисника, заједнице, друштва.

Етику у социјалном раду можемо разликовати и у односу на различите области дјелатности социјалног рада као науке, образовања и професионалне праксе³⁾: етика у научно-истраживачком раду, етика у образовању за социјални рад и етика у професионалној пракси. Поред тога, важно је и издвојити етику управљања у социјалном раду (*Ethics in Social Work Management* ⁴⁾). Обзиром да су етика у научно-истраживачкој димензији социјалног и етика у управљању посебне области етике, која имају своје посебне законитости и дилеме, али и због ограниченог обима овог рада, задржаћемо се на разматрању импликација основних

2) Види: Кристина Урбанац, 'Етика и вриједности у социјалном раду', *Љетонис социјалног рада*, Загреб, Вол.8, Бр. 2/ 2001; E.Allan Barsky, *Ethics and Values in Social Work: An Integrated Approach for a Comprehensive Curriculum*, Oxford University Press, New York, 2010; Adam Barnard, Nigel Horner & Jim Wild, *The Value Base of Social Work and Social Care: An Active Learning Handbook*, Maidenhead, Open University Press, 2008.

3) Милосав Милосављевић, *Основе науке социјалног рада*, Филозофски факултет Бања Лука, Бања Лука, 2009.

4) Lynne M.Healy, "Ethics in Social Work Management: Contesting the Encroachment of Managerialism in the Social Services", in *Ethical dilemmas in Social Work- International Perspective* (ed. Darja Zaviršek, Birgit Rommelspacher and Silvia Staub-Bernasconi), Faculty of Social Work, University of Ljubljana, 2010.

филозофско-етичких теорија на елементе професионалне праксе и образовања за социјални рад.

2. ЕТИЧКЕ ТЕОРИЈЕ ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД

Ван Хофт⁵⁾ наводи да су основни елементи сваке етичке теорије: разумјети морално, дефинисати норме, оправдати те норме и описати њихову улогу у нашим животима. Свака се разликује управо у начину на који одговара на ове задатке, односно у фокусу који притом користи. У односу на социјални рад, етичке теорије имају сличне задатке: разумјети „добру” науку, образовање и праксу социјалног рада у односу на сврху, циљеве и улоге професије, дефинисати начела у правцу реализације таквих циљева, оправдати та начела у складу са дефинисаним сврхом и циљевима, односно објаснити њихову улогу у различитим димензијама социјалног рада. Стога смо приликом представљања сваке етичке теорије настојали да укажемо управо на ове елементе етичких учења, као и на конкретне импликације које изабрани етички приступ носи у социјалном раду као образовној активности и професионалној дјелатности. Основна специфичност сваке етичке теорије јесте у начину на који објашњава природу и поријекло моралног. Шта је добро или морално, које су његове основне претпоставке и одакле потиче, одговори су у односу на које смо представљали сваку етичку теорију. На таквом основу свака нуди одређене принципе или упутства како тако одређено добро или исправно развити, достићи. Као покушај помирења у схватању индивидуалног и друштвеног добра, свака етичка теорија нуди објашњење или оправдање валидности својих моралних начела, као позадину промишљања моралне норме. Напослијетку, предуслов за преузимање сваке етичке перспективе, јесте разумијевање зашто је морално важно за нас, чему нам служи, као разлози који подржавају укупну мотивацију за етичко поступање. Моралне норме морају бити уклопиве у нашу укупну животну филозофију, односно у социјалном раду комплементарне нашем схватање сврхе, циљева и задатака професије, као и улога које као професионалци преузимамо.

5) Stan van Hooft, *Understanding Virtue Ethics*, Acumen, Great Britain, 2006.

2.1. Доминантни филозофско-теоријски приступи етици социјалног рада

У литератури се као основни приступи етици социјалног рада углавном разликују традиционални и савремен приступ, односно рационално-технички и морално-практични приступ, који обухватају различите етичке теорије у социјалном раду. Док се традиционалан приступ или традиционална професионална етика фокусира на етичке кодексе и компликоване случајеве, савремен приступ етици социјалног рада укључује вриједности, релацију бриге и критичку моралну компететност за свакодневну и промјењиву праксу⁶⁾. Неке од основних парадигматских разлика између ова два приступа јесу различито теоријско-етичко разумијевање природе моралног дјеловања у социјалном раду, те са њима повезано тумачење сврхе, предмета и улога социјалног рада, могућности и начини постизања дефинисаних професионалних циљева, али и природа улоге социјалног радника као моралног агента. Док у традиционалном приступу социјални радник има пасивну улогу, преузимајући и извршавајући извана дефинисана начела, у савременом приступу социјални радник је активни субјект који критички рефлектује и континуирано развија властиту етичку компетенцију, кључну за однос са клијентом.

Филозофско-теоријски приступи етици социјалног рада се везују за основне етичке приступе у савременој моралној филозофији уопште: деонтологију, утилитаризам и етику врлине⁷⁾. У зависности од природе етичких теорија на којима се темеље, али и основних перспектива које заузимају у социјалном раду, у нашем ћемо раду разликовати два основна филозофско-теоријска приступа етици социјалног рада⁸⁾:

- 1) на принципима заснован приступ (Кантова етика, утилитаризам и радикални приступи)
- 2) приступ усмјерени на морални карактер и релацију (Аристотелова етика врлине, етика бриге, етика блискости (*ethics of proximity*) и постмодерна етика)

6) Lester Parrott, *Social Work and Social Care*, Gilderge Social Policy Series, Routledge Ltd. Great Britain, 2002.

7) Michala Slot, 'Ethics', *Encyclopedia of Bioethics* (ed. Stephen Garrard Post), New York, Macmillan Reference USA, 2004.

8) Sarah Banks, *Ethics and Values in Social Work*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2012.

Банкс⁹⁾ наглашава да постоје још бројни теоретски приступи етици социјалног рада који се не разматрају у социјално-радничкој литератури, као што су нормативне теорије произашле из различитих свјетских религија. Још неки од етичких приступа који привлаче све више пажње у социјалном раду јесу менаџерски приступ етици социјалног рада и етичка теорија која даје приоритет вриједностима заједнице (*community-based theory*¹⁰⁾).

Постоје неслагања око тога да ли је на принципима заснован приступ са укупношћу својих етичких теорија по себи комплементаран традиционалном социјалном раду, односно да ли су етичке теорије приступа усмјереног на релацију заправо савремена тековина развоја етике у социјалном раду. Оваква разматрања превазилазе оквире нашег рада. Због ограниченог обима, у раду ћемо се задржати на анализи само два основна филозофско-теоријска приступа етици социјалног рада, кроз елементе доминантне етичке теорије сваког од њих. То значи да ћемо на принципима заснован приступ представити кроз примјер основних елемената Кантове деонтологије, а приступ усмјерен на однос кроз елементе Аристотелове етике врлине. При том полазимо од увјерења да је Кантова етика дала идеолошку подлогу за развој етике традиционалног социјалног рада у оквиру позитивистичке парадигме, као што су елементи учења етике врлине комплементарни развоју савременог, хуманистичког социјалног рада у оквиру постмодерне (конструктивистичко-субјективистичке) парадигме.

2.1.1. На принципима заснован приступ етици социјалног рада

Филозофско-теоријске основе етике социјалног рада које имају карактер на принципима заснованог приступа, у западној се литератури најчешће везују за деонтологију или етику дужности Емануела Канта, њемачког филозофа 18-ог вијека. Кантово виђење поријекла и природе моралног дуго је било готово једина, доминантна етичка перспектива, не само у социјалном раду, већ у науци и етици уопште. Иако се данас све више говори о слабостима етике дужности, нови етички приступи се и даље најчешће развијају као одговор на Кантову деонтологију, чиме

9) Ибидем.

10) Frederic Reamer, 'Ethics and Values', *Encyclopedia of Social Work* (ed. Mizrahi and Davis), NASW&Oxford University Press, New York, 2011.

она наставља да индиректно врши снажан утицај на развој научне етике у целини.

2.1.1.1. Етичко учење Емаунела Канта

Кантова теорија категоричког императива, заснована је на виђењу сваког појединца као искључиво рационалног бића, које је потпуно слободно да прави сопствене изборе и доноси одлуке. Сматра се да је управо овако схваћен основни Кантов принцип поштовања човјека метафизичко језгро око кога је изграђена етика социјалног рада¹¹⁾. За разумијевање моралног у Кантовој етици категоричког императива најважнији су појмови моралних закона, максима, слободне или добре воље и дужности.

Морално је за Канта је спољашње, објективно или потпуно рационално, апсолутно, трансцендентално, јаче и веће од човјека. Морално не припада човјеку, већ човјек сазнаје и предаје се моралном. Свака морална радња као 'радња из дужности, не поседује своју моралну вредност у сврси коју њоме треба да постићи, него у максими по којој смо се на њу одлучили'¹²⁾. Максими која може увијек да важи као општи закон. Универзално, објективно као предуслов за добро и слобода човјека да такву универзалност и објективност слободном вољом изабере. Овакво виђење поријекла и природе моралног снажно подсећа на тумачење добра у религијским учењима, при чему је однос између човјека и универзалног моралног сличан односу људског и божанског.

По Канту¹³⁾ морални закони су универзални, објективни принципи који важи за све, који се *a priori* налазе у нашем уму и до њих долазимо логичким расуђивањем. Максима је субјективни принцип по коме човјек дјелује. Управо се истовјетност овог субјективног и објективног захтијева у категоричком императиву 'Чини тако да максима твоје воље у свако доба може да постане општи закон'¹⁴⁾. У основи оваквог одбацивања субјективности, као „случајних нагона или пролазних осјећања”, налази се Кантов концепт слободне воље. Човјек је способан и слободан да логичким расуђивањем дође до моралних закона. Воља је слободна и аутономна да изабере објективно као субјективно. Свијест о

11) Sarah Banks, *Ethics and Values in Social Work*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2012.

12) Имануел Кант, *Заснивање метафизике морала*, Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1981, стр. 56.

13) Имануел Кант, *Заснивање метафизике морала*, Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1981.

14) Ибидем: стр. 17.

дужности и добра воља да се поступа у складу са њима и поступа, не може бити угрожена никаквим искуственим, очекиваним, потребним. Свака субјективна ограничења и препреке појам дужности чини само више видљивим, а добру вољу још живљом. Управо зато јер је сама представа о закону по себи основа добре воље, свијест о његовој нужности на основу дужности, а никако очекивана посљедица.

Као један од основних проблема у оваквој етичкој оријентацији сматра се управо узимање дужности за референтну тачку, при чему се фокус премјешта са оног ко ради по дужности, ка ономе према коме се дужност испољава, што Слоте¹⁵⁾ назива *self-other* асиметрија, која имплицира да је човјек као морални агент лишен позитивне моралне вриједности, он је само средство да се служи интересима других.

Вриједности које се налазе у основи читаве Кантове етичке перспективе јесу универзалност, рационалност, објективност, слобода, индивидуалност, дужност, самодисциплина, снага воље. Основни појмови **деонтолошке терминологије** стога су „добро” или „лоше”, односно „обавезно” или “забрањено”, означавајући наше обавезе и дужности.

2.1.1.2. Импликације Кантовог учења у социјалном раду

Приступ појединцу као потпуно аутономној и рационалној јединки даје кључни печат теоретско-вриједносном оквиру у коме се посматра клијент социјалног рада, као и природа и узрок његових потешкоћа. Третирање сваког човјека као једнако способне и слободне јединке, занемарило је читав скуп објективних и субјективних датости које ограничавају аутономију клијента. Он тако остаје потпуни и једини кривац за своје „лоше” или “погрешне” одлуке које су га довеле у стање социјалне потребе. Кантово тумачење слободне воље у етици социјалног рада носи у себи теоријско-етичко оправдање за препуштање одговорности клијенту за ситуацију у којој се налази.

Потпуна девалидизација емоционалног искуства, не само клијента, већ и социјалног радника, оставила је и даље снажно присутан утицај на етику социјалног рада, у односу на тумачење карактера професионалног односа. Професионално тако у пракси социјалног рада значи објективно, рационално, емоционално потпуно искључено, категорички универзално „сваком по истој

15) Mel Gray & Stephen Webb, *Ethics and Value Perspectives in Social Work*, Palgrave Macmillan, London, 2010.

мјери” поступање, без обзира на посљедице. Вриједности и принципи су сами по себи сврха, а не оно што се њима постиже.

Начин на који Кантова етика тумачи неограничену моћ слободне воље сваког појединца и одговорност коју она носи, у етици социјалног рада значи и занемаривање не само афективног и осјећајног, већ и сваког културолошког и ситуационог ограничења у коме се живи, ради и одлучује. Културолошку несензибилност социјалног рада још снажније наглашава инсистирање на универзалности принципа. Занемаривање специфичности и ограничења контекста у којима се одвија свакодневна професионална дјелатност, налази се у основи и савременог настојања да се дефинишу универзални принципи социјалног рада. На принципима засноване етичке теорије обично виде и етичко расуђивање и етичко одлучивање као рационалан процес примјене принципа и из њих изведених правила на појединачне случајеве.

Управо је у периоду доминације Кантове деонтологије етика социјалног рада најплодоноснија у развоју читавог низа принципа који уређују однос социјалног радника и клијента. Основна начела социјалног рада настала на темељу Кантовог универзалног принципа поштовања човјека, јесу право на самоодређење и индивидуалан приступ¹⁶. Уздизањем човјековог ума, прије свега супериорности логичког расуђивања и слободне воље, изнад сваког нагона, осјећања, спољашњих околности, ствара се својеврсна идеолошка подлога за утемељење једног од најважнијих принципа у социјалном раду- права на самоодређење корисника. Тек ако је човјек доминантно рационално биће, које се својом вољом може издићи изнад свих субјективних и материјалних датости, те је тиме и потпуно слободно да прави изборе, тек тада право сваког човјека да такве изборе и прави, односно одлуке доноси, и има смисла. Истовремено, овако схваћена моћ разума и слободне воље оставља на извјестан начин сваког појединца препуштеног самом себи, остављајући му апсолутну одговорност за капацитет да се у сопственом бивствовању и дјеловању избори са субјективним ограничењима у односу на објективне датости. Појединац задржавајући моћ преузима и одговорност да се самостално носи не само са посљедицама сопствених већ и избора других. Овако схваћен појединац као апсолутно рационална, слободна, независна, капабилна јединка, у основи је Кантовог, али и социјално-радничког принципа поштовања човјека. Индивидуалан приступ сваком појединцу се као принцип такође очигледно заснива на

16) Sarah Banks, *Ethics and Values in Social Work*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2012.

виђењу сваког човјека као аутономног бића, чија се различитост, као посљедица слободних и аутономних избора и одлука, мора поштовати. При том, сваки појединац задржава и одговорност да се са таквом различитошћу носи.

Филозофско-етичка тумачења природе и поријекла моралног снажно имплицирају природу приступа развоју моралног или етичног професионалца у оквиру образовања за социјални рад. Уколико пођемо од Кантовог увјерења да је развој логичког и рационалног једини предуслов и начин развоја слободне воље, дужности и моралног, онда је и у образовању за социјални рад фокус управо на развоју логичког и рационалног. Ометајућа улога искуства субјективног и емоционалног као „случајног и пролазног” имплицира не само безначајност, већ и њихову потпуну сувишност и непожељност у образовању за морално или етичко поступање у социјалном раду. Фокусирањем на морално као спољашњу трансценденталну датост, и етичко учење у оквиру образовања за социјални рад се прије свега усмјерава на развијање и проучавање вањских начела на којима треба заснивати професионалну праксу. Развој етичке сензибилности заправо је усмјерен на развој етичких принципа, а не професионалца. Он их тек треба сазнати, слободном вољом препознати као дужност. Потребан ниво етичког развоја за перцепцију, одлучивање и дјеловање у социјалном раду се за социјалног радника унапријед претпоставља као лични капацитет, већ по томе што је човјек.

Критика на принципима заснованог приступа етици социјалног рада усмјерена је на некомплементарност основних елемената овог етичког приступа са хуманистичким социјалним радом, односећи се прије свега на универзалност, општост принципа и једнодимензионално-рационални карактер моралног.

Претпоставка о универзалности етичких начела и моралног у цјелини, у социјалном раду имплицира увјерење да се једнаки, универзални принципи могу и морају примјењивати у свим друштвима, са свим клијентима, у свакој професионалној ситуацији, од стране свих социјалних радника. Без обзира на специфичности актера и контекста, услуга социјалног рада је исправна или погрешна увијек у односу на исте критеријуме. Имајући у виду сву комплексност околности у којима се пружа свака услуга социјалног рада, ресурсе и ограничења сваке организације и појединца понаособ, специфичности сваког културолошког контекста, једна од основних критика деонтолошког приступа етици социјалног рада јесте претпоставка културолошки и ситуационо несензибилне праксе. На оваквим етичким претпоставкама заснива се и актуелно

настојање универзализације социјалног рада на међународном ниову. Оно се са једне стране огледа у покушају проглашавања начела либералних друштава у социјалном раду као универзалних, заједничких, кровних, најопштијих. Са друге стране, државе са различитим културолошко-политичким фокусом, углавном недовољно критички преузимају садржаје етичких кодекса западних либералних култура, као дио савремених тековина развоја професије у цјелини.

Већина литературе о етици социјалног рада се заснива на претпоставци о слободном појединцу као фундаменталној јединци у друштву, што представља фокус модерног либерализма такозваних западних култура. Обзиром да се проучавањем и писањем о етици социјалног рада углавном баве аутори из Велике Британије и САД-а, разумљив је снажан друштвено-политички печат који они дају својим учењима у односу на културу којој припадају. Опасност девалидизације властитог културолошког контекста носи некритичко преузимање тековина и принципа развоја етике социјалног рада, од стране друштава која имају другачија религиозна и културолошка увјерења, која фокус умјесто на индивидуална права стављају на заједницу и проширену породицу. Овакав тренд је посебно видљив у некритичком преузимању садржаја етичких кодекса Националне асоцијације социјалних радника САД-а (NASW) и Британске асоцијације социјалних радника (BASW), од стране већине других европских држава.¹⁷⁾ Обзиром да се парадигматска промјена етичког приступа може развити само постепено, у односу на развој комплексног скупа међусобно зависних друштвених и индивидуалних фактора, површно преузимање етичких кодекса развијенијих друштава очигледно не води суштинским промјенама у етичкој основи социјалног рада, већ представља просту промјену форме. Немогућност да се етика развија 'извана', искључиво кроз развој спољашњих принципа, по себи побија Кантову претпоставку о једнодимензионалном-искључиво рационалном моралном.

Напослијетку, сложеност професионалног одлучивања у социјалном раду се и заснива на међусобно супростављеним интересима, мотивима, потребама, професионалним вриједностима и начелима. Етички приступ који нема разрађену хијерархију мотива, који захтијева беспоговорно увијек и свагдје поступање по сваком принципу, који не уважава принцип мање лошег рјешења

17) Tony Gilbert, "A Comparison of the International Statement of Principles in Social Work with the Code of Ethics for British Social Workers", *The Journal of Social Work Values and Ethics*, Volume 6, Number 2/2009.

као ни однос дугорочне и краткорочне перспективе, сам за себе није довољно сензибилан за професију као што је социјални рад.

Заснованост етике социјалног рада на деонтолошком приступу и трагови његове безусловне доминације десетљећима, снажно су присутни и данас у основи образовања за социјални рад и професионалне праксе. У образовању се она огледа у фокусу на знање, умјесто на на студента који та знања треба да примјењује, односно инсистирањем на развоју логичког и рационалног, а потпуно занемарујући тако важне емоционалне и социјалне компетенције будућих социјалних радника. Док је трансфер знања основни процес у едукацији, воља и навика се учвршћују практичном наставом. Основни циљеви овако етички засноване едукације увијек су знање, рационално, квантитативно мјерљиво, чија се реализација утврђује класичном провјером искључиво знања на испиту. Занемарује се развој, праћење и тестирање емоционалних, моралних и социјалних капацитета будућих социјалних радника за компетентну праксу.

Напринципима заснован приступ погледа се у традиционалној, бирократској пракси социјалног радника, која у фокусу нема клијента већ законе и правилнике. Потпуним одстрањивањем улоге осјећајног у тумачењу природе етичког одлучивања, у социјалном раду се не признају осјећања ни клијентима ни професионалцима. Док клијент губи на квалитети односа као важном сегменту оснаживања, социјални радник трпи додатни притисак усљед игнорисања властитих осјећања, што дугорочно представља основни фактор ризика за кризу исцрпљивања или професионално сагоријевање. Очигледно је како је оваква етичка основа директно супростављена хуманистичком социјалном раду који у фокусу има човјека и његове потребе, односно савременом одређењу сврхе и циљева социјалног рада. С тим у вези Петричковић¹⁸⁾ и упозорава на опасност „неоправданог прихватања и устаљивања у теорији и пракси социјалног рада сазнајно-деонтолошких химера”, чиме се не само поједностављује комплексност области етике социјалног рада, већ и занемарује суштина професије.

На принципима заснован приступ етици социјалног рада огледа се и у покушају развоја професије социјалног рада искључиво кроз развој законских и подзаконских аката, без адекватног развоја самих професионалаца који одређене норме требају примјењивати у пракси. Поред тога што социјални радници преузимају све веће одговорности, новим законима многе одлуке су препуштене

18) Милан Петричковић, «Деонтолошке химере савременог социјалног рада», *Годишњак ФПН - Социјална политика и социјални рад*, Београд, 6/2011, стр. 466.

управо њиховој дискреционој оцјени, што захтијева додатну припремљеност и образованост.¹⁹⁾ Претпоставка да ће се социјални радници са новим изазовима, улогама и одговорностима `већ некако снаћи`, било због тога што имају добру намјеру, слободну вољу или што ће бити на то приморани, одраз је на принципима заснованог приступа развоју етике, у којем је социјални радник као морални агент потупно пасиван и не толико битан.

Овдје сматрамо важним поновити да у оквиру на принципима заснованог приступа етици социјалног рада постоје још бројни филозофско-етички приступи, као и покушаји бројних аутора да недостатке различитих етичких теорија превазиђу интегративним приступима.

2.1.2. Приступ заснован на етици врлине

Свођење етике социјалног рада на разумијевање, развој и примјену универзалних принципа, односно критеријума процјене опште користи, измијештало је извор и контролу моралног из социјалног радника као појединца, на спољашње захтјеве и санкције. Овакве филозофско-теоријске основе нису могле понудити ваљано објашњење како развити унутрашњу мотивацију социјалног радника за морално поступање, односно како развити моралног практичара који је интернализовао и својом вољом изабрао сврху социјалног рада као властити циљ. Етичко одлучивање и уопште просуђивање као неизоставни дио свакодневне праксе социјалног рада није било могуће објаснити само у односу на страх од санкције, или на очекиваној користи заснованој, разумској примјени одређених упутстава или принципа.

Аристотелова етика, бавећи се човјеком као главним актером сваког моралног поступка, даје теоретско упориште етици социјалног рада да у свом проучавању врати фокус на појединца и развој његовог карактера за морално дјеловање. То је истовремено и основна етичка претпоставка за развој хуманистичког социјалног рада. Стога се етике врлине у социјалном раду, која своју теоријску подлогу налази у Аристотеловом учењу, заснива прије свега на промишљању могућности и развоја карактера сваког социјалног радника у правцу добре, компетентне, етичке и професионалне праксе.

19) Кристина Урбанц, «Етика и вриједности у социјалном раду», *Љетопис социјалног рада*, Загреб, вол. 8, бр. 2/ 2001.

2.1.2.1. Аристотелова етика врлине

Неки од основних елемената Аристотелове филозофије, посебно важних у етици социјалног рада јесу: 1) дјеловање као најважнија димензија моралног; 2) могућности развоја етичке личности или карактера помоћу вјежбања и навике; 3) уважавање емоционалне димензије моралног кроз концепт врлине који обухвата осјећања, хтијење и дјеловање; те 4) разумијевање моралног као културолошки осјетљивог концепта.

По Аристотелу морална ваљаност, „није само налог ума него чврста усмјереност воље, која је постала навика”²⁰⁾. Тако се морално, иако засновано на сазнању, на њега не своди. Сазнање је тек предуслов за морално дјеловање које је понављањем, континуитетом постало навика. Моралност није пуко метаетичко теоретисање, добар се може постати само одговарајућим понашањем, практичним понашањем које одговара норми. При том морално може бити само оно поступање које се заснива на слободној вољи, јер тек на слободној одлуци заснована дјелатност може бити повргнута моралном суду. Али добро као врлиност се не придаје нити сазнању, нити вољи, нити дјеловању; основни субјект и носилац врлиности у етици врлине јесте сам морални актер, човјек.

У односу на релацију ума и воље, Аристотел одређује етичког или моралног човјека, етички развијене личности, као и за његову етику централан концепт врлине. „Иако сваки човјек не може и не мора да буде мислилац, треба да буде карактер, да бар примјеном ума на његове склоности и жеље одаје практичну или карактерну врлину”²¹⁾. Иако као концепти абстрактне, врлине имају тачно одређена значења у зависности од културе у којој се одређују. При том оне нису само прости мотиви за акцију, морални квалитети или вјештине; оне се односе на понашање и карактер, на „примјену ума” у односу на оно шта требамо радити и како требамо бити. Врлина као наклоност воље, као слободан и свјестан избор праве мјере на основу разума, те поступање у складу са врлином, чини моралног или доброг човјека. Зато је врлина, као средина између двије супротне особине воље, кључни елемент у Аристотеловом схватању моралног човјека.

Карактер је за Аристотела слободном вољом изабрано непрестано унапређивање врлине. И добро дјело је добро тек

20) Фридрих Јодл, *Историја етике*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1967, стр. 27.

21) Милош Ђурић, *Историја хеленске етике*, Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1976, стр. 390.

као резултат доброг карактера, јер добро поступка лежи у самом појединцу, у његовој мотивацији и диспозицијама без обзира на циљеве дјеловања. Иако постоје предиспозиције за карактер, он се на њих не своди, већ обухвата и мотивацију за непрестано усавршавање и вјежбање. Зато Ван Хофт упоређује карактер са вјештином свирања музичког инструмента²²⁾: иако се заснива на генетски сваком људском бићу додијељеној диспозицији, извршеност постижемо тек истрајним вјежбањем које је прешло у навику, кроз посвећеност њеним вриједностима. Али шта је у основи мотивације за дубоку посвећеност развоју врлине? Управо осјећања Аристотел види као кључан фактор који повезује карактер и понашање. Понекад ће емоција бити експресија карактера, али понекад ће емоција и иницирати дјеловање по врлини. Поред предиспозиција и скривених мотивацијских фактора за дјеловање, који су или утиснути у наше гене или развијени кроз наш одгој, или обоје, карактер такође укључује ставове, осјећања и преданост вриједностима као што су обзирност (*thoughtfulness*) и осјећањима заштите, љубави и бриге²³⁾.

Како постићи врлину јесте истовремено питање могућности и начина етичкој развоја човјека, односно развоја моралне личности, чему се Аристотел увијек у својој етици враћа. Оно је условљено трима факторима: урођеном склоношћу, сазнањем и навиком²⁴⁾. Морално се добар не постиже рођењем, иако је неко више а неко мање природно склон врлини. На развој етичког карактера утиче и сазнање и дјеловање које је сталним понављањем постало навика, односно учвршћивање одређене усмјерености воље се постиже и учењем и вјежбањем. Етички приступ етици социјалног рада заснован на оваквој филозофско-теоретској основи доноси оптимизам у односу на могућност етичког развоја професионалца. Учење и дјеловање, вјежбањем непрестано учвршћивање сазнатим усмјерене воље јесу принципи на којима се заснива развој етичке компетенције социјалног радника, као развој његовог карактера за дјеловање према врлини или одређењу доброг у социјалном раду.

Морално је, са својим диманзијама осјећања, хтијења и дјеловања, истовремено и социјално конструисан концепт. По Аристотелу, „стандарде извршености” нам поставља и друштво, односно заједница у којој живимо. Врлина се увијек односи се

22) Stan van Hoof, *Understanding Virtue Ethics*. Acumen, Great Britain, 2006.

23) Brian Duignan (ed.), *The History of Western Ethics, The Britannica Guide to Etichs*, Britannica Educational Publishing, New York, 2011.

24) Милош Ђурић, *Историја хеленске етике*, Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1976.

на то како бисмо требали живјети у специфичном контексту наше заједнице и традиције. Ван Хофт²⁵⁾ наглашава да су врлине као идеали људске изврсности и људског развоја у односу на које настојимо живјети, управо комбинација егзистенцијалног настојања за самоафирмацијом са једне, и жеље да живимо у хармонији са другима, да припадамо друштву, са друге стране.

Вриједности и принципи на којима се заснива етика врлине јесу: човјек као највиша вриједност, мудрост, спознаја, средина, процјењивање, закључивање, здрав разум (*sound judgment*), храброст, налажење праве мјере у односу на конкретну ситуацију, саморефлексија, унапрјеђење капацитета за емпатију, саосјећање, храброст-као врлине или вриједности доброг карактера и принципи њиховог развијања. **Терминологија** етике врлине заснива се превасходно на појму врлине, и у смислу укупног карактера и његових изузетних квалитета, али обухвата и појмове као што су добро, задивљујуће, искрено, храбро, скромно²⁶⁾

2.1.2.2. Етика врлине у социјалном раду

У основи сваке професионалне одлуке у социјалном раду налазе се лични капацитети социјалног радника за објективно опажање, резонување, процјену, евалуацију, морални суд. Овакви лични и професионални ресурси социјалног радника за моралну евалуацију и закључивање, које у духу Аристотелове етике можемо назвати врлинама, директно су повезани са ефикасношћу и квалитетом сваког професионалног поступања у социјалном раду. Ипак, као да се подразумејева да сваки социјални радник, као *‘добар човјек у доброј намјери’*²⁷⁾ по себи има довољно развијене ове капацитете. Један од кључних фактора на којима се заснива могућност предвиђања добре праксе тиме се препушта индивидуалном избору, личној одговорности, случајности. Теорија врлине у социјалном раду скреће пажњу на важност поменутих когнитивних и моралних предиспозиција социјалних радника у односу на етичку праксу. Неки од нових концепата које уноси у етику социјалног рада јесу ситуациона и културолошка одређеност моралног, развој врлина као интелектуалних и моралних капацитета социјалног радника, могућност етичког развоја појединца, важност практиковања врлине, валидизација осјећања и морална димензија едукације за социјални рад.

25) Stan van Hoof, *Understanding Virtue Ethics*, Acumen, Great Britain, 2006.

26) Stan van Hoof, *Understanding Virtue Ethics*, Acumen, Great Britain, 2006.

27) Ђурађ Стакић, *Етичке дилеме и изазови социјалног рада - приручник за стручњаке у социјалној заштити*, Министарство здравља, запошљавања и социјалне политике, Београд/Филаделфија/Њујорк, 2004.

Аристотелово одређење моралног као динамичног и ситуационо осјетљивог концепта даје теоријско-филозофску оправданост за тако неопходно уважавање контекста у социјалном раду. Поред тога што је условљена потребама и ресурсима конкретне заједнице којој припада, пракса социјалног рада се најчешће одвија у неизвјесном и непредвидивом окружењу, које се не може свести на примјену уопштених етичких максима. Сам карактер професионалне дјелатности, која се заснива на динамичкој и промјењивој структури људских релација и моралних евалуација професионалца, захтјева чвршћу научно-етичку референтну тачку, него што је нуде деонтологија и утилитаризам. Универзални принципи или начело највеће опште добробити, у свој њиховој апстрактности и бесконачној могућности интерпретација, не нуде никакву извјесност у ионако промјењивом, динамичном професионалном окружењу. Етика врлине пружа адекватнији научно-теоријски оквир за ношење са оваквом неизвјесношћу, стављањем фокуса у одређењу моралног на појединца, социјалног радника, као једине константе у свој комплексности и неизвјесности професионалне праксе социјалног рада.

Из перспективе етике врлине, не говоримо о моралном или добром социјалном раду, већ о моралном или добром социјалном раднику. Дobar социјални радник је предуслов за етичку праксу. Он свакодневно у раду практикује врлину, при чему не мора о њој да 'теоретисе', односно да буде мислилац. Професионалац непрестано развија унутрашње осјећање доброг и исправног кроз развој врлина као што су мудрост, саморефлексија, спознаја, процјењивање, закључивање, налажење праве мјере у односу на конкретну ситуацију. Обавити добро посао за њега није само праћење упутства, придржавање закона или окончање поступка. Етичка или добра пракса је за њега континуирана примјена врлине, заносвана на развоју здравог разума, храбрости и мудрости, те унапрјеђењу капацитета за емпатију, саосјећање, храброст²⁸⁾. Моралан социјални радник је научио како да састави снагу ума, суда, процјене ситуације, и дјеловања на високо аналитички начин, он зна да мисли озбиљно и критички о себи, узимајући у обзир вриједносни оквир организације у којој дјелује. Дobar социјални радник се придржава врлине, тако што се труди да ради најбоље што може у начину и нивоу који је прикладан ситуацији. Он даје најбоље од себе у свијету који се мијења²⁹⁾.

28) Lester Parrott, *Social Work and Social Care*, Gilderge Social Policy Series, Routledge Ltd. Great Britain, 2002.

29) Mel Gray & Stephen Webb, *Ethics and Value Perspectives in Social Work*, Palgrave Macmillan, London, 2010.

Иако људска бића имају урођене капацитете да користе своја опажања и расуђивања, у социјалном раду се овакве способности требају усавршавати, вјежбати, јер чине један од основних елемената професионалне перспективе. Развојем моралних и интелектуалних или логичких врлина кроз непрестану рефлексiju, социјални радник као рефлексивни практичар развија свој укупни капацитет за опажање и дјеловање у професионалним ситуацијама. Он развија стање карактера које Јунг³⁰⁾ назива *mindfulness*, као бити у садашњем тренутку, бити потпуно присутан, пажљив, свјестан шта неко ради, говори, мисли, осјећа- управо сада, не бити преплављен са наглим или негативним поступцима или реакцијама, односно као начин „обаћања пажње са емпатијом, присутношћу и дубоким слушањем”³¹⁾. *Mindfull* је стога посвећен практичар, онај социјални радник који се обавезао на непрестану рефлексiju на властите вриједности и фундаментални етички оквир своје професионалне праксе. Тек на тај начин он непрестано сензибилизира своју способност перцепције, процјене, саосјећања, развијајући професионалну етичку мудрост и разборитост као темељне врлине сваке добре дјелатности, па и праксе социјалног рада.

Етика врлине напоскон доноси **валидизацију осјећања** у социјалном раду. Оно што Хугман назива „растућим интересом да се емоције ставе у срце етике”³²⁾ ограничено је једино основним Аристотеловим принципом средине као праве мјере између двије крајности. Емоционални ангажман који је освијештен, планиран, контролисан, сврховит у односу на постављене циљеве, постаје значајан ресурс у раду социјалног радника. Афективна димензија врлине истовремено значи да социјални радник може и да има различита осјећања и реакције на њих. Може да мрзи исправно поступање, али да ипак поступа на исправан начин. Он може да уради исправну ствар са опречним осјећањима и потешкоћама, или без напора и унутрашњег конфликта³³⁾. Иако класична етика врлине подраумијева да поступање по врлини значи поступање по правом разлогу и без озбиљне унутрашње борбе, у савременом социјалном раду оно прије свега доноси узимање у обзир осјећања у раду, као и важност непрестаног рефлектовања на њих. Без покушаја

30) Kerry Young: “Youth workers as moral philosophers: developing right thinking and mindfulness”, *Ethical Issues in Youth Work* (ed. Sarah Banks), Routledge, London&New York, 2010.

31) Ибидем, стр. 101.

32) Lester Parrott, *Social Work and Social Care*, Gilderge Social Policy Series, Routledge Ltd. Great Britain, 2002.

33) Julia Annas, “Virtue Ethics”, *The Oxford Handbook of Ethical Theory* (ed. David Copp), Oxford University Press, USA, 2006.

да се одређене емоције вреднују као пожељне или непожељне, односно моралне или неморалне, за социјалног радника оне увијек носе одређену поруку коју је важно разумјети. За разумјевање властитих и емоција клијента социјални радник мора да непрестано развија властито саморазумјевање и самоконтролу.

Оваква схватања развоја врлине као услова и начина етичког развоја појединца имају значајне импликације и за образовање у социјалном раду. Поред поучавања и практичне наставе, јавља се и потреба за развојем логичких и моралних капацитета студената социјалног рада, као основних инструмената професионалне праксе. Анализирајући у односу на примјер из професионалне праксе вриједности, релеватна знања, технике и вјештине, законе у свим њиховим димензијама, студенти не уче 'рецепте' као спољашња упутства о поступку који треба примијенити у конкретном случају, већ развијају личне и професионалне капацитете за добру праксу. Такви капацитети су прије свега сензибилизација мишљења, процјењивања, разборитост, имагинација, саморефлексија, самопознавање, емоционална контрола, заузимање различитих перспектива. Основни циљ овакве „моралне природе” едукације за социјални рад јесте развити свијест или осјећај о томе шта је могуће из улоге социјалног радника у различитим и промјењивим професионалним контекстима и ситуацијама, а у односу на личне и професионалне капацитете, као и ресурсе организације, заједнице, друштва у цјелини.

Напоследњу, овакав етички приступ социјалном раду комплементаран је не само постмодерној парадигми, са нагласком на **како** радити добру праксу умјесто **шта** је добар социјални рад, већ и неким елементима деонтолошког и утилитаристичког приступа. Усмјереношћу теорије врлине на развој практичног разматрања, процјењивања, закључивања, узима се у обзир динамичност и ситуациона осјетљивост не само унутрашњег моралног живота појединца, већ и свијета који га окружује. Не одбацујући могућност и потребу развоја нормативних етичких елемената као темеља професионалне праксе, етика врлине употпуњује постојећа достигнућа етике социјалног рада указивањем на начине на које је могуће примјењивати у оквиру ње развијене етичке вриједности и принципе.

Иако се етика врлине може посматрати као филозофско-теоријски основ који је са својим елементима најкомплементарнији одређењу савременог социјалног рада у промјењивом и сложеном друштвеном окружењу, нити један етички приступ не нуди сигуран и цјеловит систем одговора на сва етичка

питања социјалног рада. **Критика на етици врлине заснованом приступу** етици социјалног рада се односи прије свега на два проблема: проблем у утврђивању врлине, као поријеклу моралног и индивидуализација моралног одлучивања³⁴⁾. Први проблем се односи на неспособност етике врлине да понуди јасан одговор на питање о поријеклу моралног, односно шта је врлина по својој суштини. Питање индивидуализације моралног одлучивања се односи на претпоставку да је морално развијен појединац способан и поуздан да у сваком случају сам одлучује шта је морално, без поређења са другима. Као што Хоустон истиче, „сви облици когнитивне пристрасности и несвјесне самоманипулације могу бити присутни, што тешко да може бити чврста основа за развој моралног/врлог социјалног радника”³⁵⁾. Управо с тим је повезана још једна од основних критика етици врлини, да не даје довољно добро `упутство за дјеловање`³⁶⁾.

Све ове критике произилазе из чињенице да није могуће заузети двије перспективе истовремено³⁷⁾. Стављањем фокуса на појединца и његов морални развој, етика врлине губи из вида опште, заједничко, занемарујући потребе и законе друштвеног, макропозицију, односно друге појединце као референтну тачку. Поред тога, етика врлине се заснива на апсолутном повјерењу у моћ појединца за развој врлине и урођеној мотивацији за дјеловање према врлини. Ако претпоставимо супротно, да сви људи немају у себи урођени капацитет за дјеловање према врлини, онда Аристотелова етика не нуди одговор на то како обезбиједити прихватљив ниво етичке праксе од стране свих социјалних радника. Шта са оним социјалним радницима који нису „талентовани” за дјеловање према врлини, који немају урођену склоност, знањање и навику за хуманистичку професионалну праксу, основни је проблем етике врлине у социјалном раду.

34) Lester Parrott, *Social Work and Social Care*, Gilderge Social Policy Series, Routledge Ltd. Great Britain, 2002.

35) Houston in Lester Parrott, *Social Work and Social Care*, Gilderge Social Policy Series, Routledge Ltd. Great Britain, 2002.

36) Julia Annas, “Virtue Ethics”, *The Oxford Handbook of Ethical Theory*, (ed. David Copp), Oxford University Press, USA, 2006.

37) Свен Хесле, *Од индивидуе до интеракције (Разговор са Б)*, Филозофски факултет у Бањој Луци, Бања Лука, 2002.

3. УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА

Иако је очигледно наше увјерење да је етика врлине, прије свега својим фокусом на развој етичке компетенције, више комплементарна хуманистичком социјалном раду у односу на деонтологију, циљ нашег рада није био утврдити која је етичка теорија 'боља' или 'адекватнија'. Социјални рад са свим својим областима дјеловања је толико комплексан, да сваки етички допринос моралном промишљању, свака нова етичка перспектива отвара важне дилеме и даје значајне смјернице барем у некој од области социјалног рада. И када се са неким етичким постулатима не слажемо, они нам јасно указују на оно што сматрамо вриједним у социјалном раду, оно што сматрамо да је потребно радити другачије. Етичке теорије у оквиру на релацији заснованог приступа социјалном раду израсле су управо на слабостима деонтологије и утилитаризма, као 'старијих' етичких приступа. Такође, субјективизам и конструктивизам као парадигматски оквир нас упозоравају да смо можда само 'погрешно разумјели' и Канта, и Бентама, и Мила, или Аристотела. Управо то је основа 'одбране' коју модерна деонтологија и утилитаризам нуде, док истовремено постаје уобичајено да се у социјалном раду трага за својеврсних интегралним приступом који би обухватио и етику врлине и бриге на једној, и етику правила и принципа на другој страни.

Умјесто тога, важнијим сматрамо отворити питање значаја филозофско-етичких теорија за социјални рад. Шта нас оне могу научити о професији социјалног рада, нашем односу према себи у професионалној улози, клијентима, студентима? Какве нам дилеме могу отворити, могу ли нам појаснити границе, понудити неке одговоре, или бар усмјерити гдје би их тражили?

Истовремено, аутономија и моћ која се у социјалном раду препушта професионалцима у процјени потреба и ресурса клијента као и могућих рјешења, по себи носи и обавезу и одговорност за солидну етичку едукацију и морални развој социјалног радника. Свјесно вредновање, рефлексија и аргументовање својих вриједносних и етичких ставова, мишљења и понашања, дио је развоја укупног професионалног идентитета, односно етичке димензије професионалне компетенције сваког социјалног радника. Овдје је важно нагласити да етички развој професионалца не мора и углавном не значи директно проучавање етичких теорија, већ представља примјену неких елемената филозофско-етичких учења на развој моралног код појединца. Притом оно не значи „расипање пажње” или теоријско 'метафилозофирање' у тренутку

када се социјални радник свакодневно суочава са комплексним изазовима у ограниченим ресурсима. Морална процјена, етички суд, морална дилемма, етички проблем, јесу елементи на којима се заснива свакодневна професионална пракса. Стога морални развој социјалног радника значи стални рад на објективизацији субјективног, учинити видљивим оно што већ постоји, заузети метапозицију, размотрити, односно кроз рефлексiju на лично кроз филозофско-етичке концепте непрестано развијати професионалну компетенцију. Филозофска етика нам даје теоријски основ, терминологију, основне структуре и везе, у односу на које етика у социјалном раду покушава одговорити на кључне захтјеви и потребе професије, социјалних радника, клијената и друштва у цјелини.

Литература

- Annas, Julia: "Virtue Ethics", *The Oxford Handbook of Ethical Theory*, (ed. David Copp), Oxford University Press, USA, 2006.
- Banks, Sarah: „The Ethical Practitioner in Formation: Issues of Courage, Competence and Commitment”, *Journal of Social Work Education*, 24(7)/2005.
- Banks, Sarah: *Ethics and Values in Social Work*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2012.
- Banks, Sarah: *Ethics, Accountability and the Social Professions*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2004.
- Barnard, Adam; Horner, Nigel & Wild, Jim: *The Value Base of Social Work and Social Care: An Active Learning Handbook*, Maidenhead, Open University Press, 2008.
- Barsky, E.Allan.: *Ethics and Values in Social Work: An Integrated Approach for a Comprehensive Curriculum*, Oxford University Press, New York, 2010.
- Chappell, Timothy (edit.): *Values and Virtues, Aristotelianism in Contemporary Ethics*, Oxford University Press, 2006
- Duignan, Brian (ed.): *The History of Western Ethics, The Britannica Guide to Ethics*, Britannica Educational Publishing, New York, 2011.
- Gilbert, Tony: „A Comparison of the International Statement of Principles in Social Work with the Code of Ethics for British Social Workers”, *The Journal of Social Work Values and Ethics*, Volume 6, Number 2/2009.
- Gray, Mel & Webb, A. Stephen: *Ethics and Value Perspectives in Social Work*, Palgrave Macmillan, London, 2010.
- Hursthouse, Rosalind: „Virtue Ethics”, *New Dictionary of the History of Ideas*, (ed. Maryanne Cline) Blackwell sociology. Thomson Gale, USA, 2005.
- Kerry Young: “Youth workers as moral philosophers: developing right thinking and mindfulness”, *Ethical Issues in Youth Work*, (ed. Sarah Banks), Routledge, London & New York, 2010.
- Lynne M. Healy: „Ethics in Social Work Management: Contesting the Encroachment of Managerialism in the Social Services”, in *Ethical dilemmas in Social*

- Work - International Perspective*, (ed. Darja Zaviršek, Birgit Rommelspacher and Silvia Staub-Bernasconi), Faculty of Social Work, University of Ljubljana, 2010.
- Parrott, Lester: *Social Work and Social Care*, Gilderge Social Policy Series, Routledge Ltd. Great Britain, 2002.
- Reamer, Frederic: "Ethics and Values", *Encyclopedia of Social Work* (edited by Mizrahi and Davis), NASW Press & Oxford University Press, Washington, DC & New York, 2011.
- Slote, Michala: "Ethics", *Encyclopedia of Bioethics* (ed. Stephen Garrard Post), New York, Macmillan Reference USA, 2004.
- Stan van Hooff: *Understanding Virtue Ethics*, Acumen, Great Britain, 2006.
- Ђурић, Милош Н.: *Историја хеленске етике*, Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1976.
- Јодл, Фридрих: *Историја етике*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1967.
- Кант, Имануел: *Заснивање метафизике морала*, Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1981.
- Кант, Имануел: *Критика практичнога ума*, Култура Загреб, Загреб, 1965.
- Милосављевић, Милосав: *Основе науке социјалног рада*, Филозофски факултет Бања Лука, Бања Лука, 2009.
- Милосављевић, Милосав: *Социјални рад на међи векова*, Драганић, Београд, 2002.
- Петричковић, Милан: 'Деонтолошке химере савременог социјалног рада', *Годишњак ФПН- Социјална политика и социјални рад*, Београд, 6/2011: 466
- Петричковић, Милан: «Наука социјалног рада у апсурду ванаксиолошког вредновања», *Социјална мисао*, Београд, 64-4/2009.
- Стакић, Ђурађ: *Етичке дилеме и изазови социјалног рада - приручник за стручњаке у социјалној заштити*, Министарство здравља, запошљавања и социјалне политике, Београд/Филаделфија/Њујорк, 2004.
- Урбанац, Кристина: «Етика и вриједности у социјалном раду», *Љетопис социјалног рада*, Загреб, вол. 8, бр. 2/2001.
- Хесле, Свен: *Од индивидуе до интеракције (Разговор са Б)*, Филозофски факултет у Бањој Луци, Бања Лука, 2002.

Andrea Puhalic

BASIC PHILOSOPHICAL-THEORETICAL APPROACHES TO ETHICS OF SOCIAL WORK

Resume

Depending on the nature of ethical theory underlying, and basic perspectives that they take up in social work, in our work, we distinguish between two basic philosophical and theoretical approaches to ethics of social work: 1) the principles-based approach, which is presented by Kant's ethical teaching; and 2) an approach focused on the moral character of the relationship, which we presented through the

elements of Aristotelian virtue ethics. The fundamental belief is that Kantian ethics have given the ideological basis for the development of the traditional ethics of social work within the positivist paradigm, such as the learning of virtue ethics complementary to development of a modern, humanistic social work in the postmodern paradigm.

Kant's view of the origin and nature of moral for long has been almost the only, the dominant ethical perspective, not only in social work, but also in science and ethics in general. It is based on the view of each individual as purely rational being, who is completely free to make their own choices and decisions. Basically rejection of subjectivity as "random impulse or transient feelings", is Kant's basic concept of free will. Access to every individual as completely autonomous and rational individual, in social work is to ignore the entire set of objective and subjective realities that limit the autonomy of the client. Kant's interpretation of free will in the ethics of social work carries a theoretical and ethical justification for leaving the client's responsibility for the situation in which it is located. Professional and ethical practice within the meaning of such an approach objectively, rationally, emotionally completely excludes categorically universal "to everybody the same" treatment, regardless of the consequences. Ignoring the specifics and limitations of the context in which everyday professional activity takes place, there is also the basis of efforts to, based on deontological conceptions of universality of the principles, define also universal principles of social work.

Based on the principles-based approach to social work education also puts focus on the development of logical and rational. Since the development of an ethical sensibility focused on the development of ethical principles and not professional, ethical learning in education is related to the development and study of foreign principles on which should be based on professional practice. The existence of the required level of ethical development of every social worker's perception, decision making and action in social work already presuppose a personal human capacity.

Criticism of the principles-based approach to the ethics of social work is focused on non-complementary basic elements of this ethical approach to humanistic social work, referring primarily to the universality of the principles and generality-dimensional rational moral character.

In contrast, Aristotle's ethics deals with man as the main actor of all moral processes, giving a theoretical foothold to the ethics of social work to return in its studies focus on the individual and the development of his character for moral action. The theory of virtue in social

work draws attention to the importance of not only cognitive, but moral predisposition for social workers in relation to ethical practice. Some of the new concepts it brings to the social work ethics are situational and cultural specificity of the moral, the development of virtue as intellectual and moral capacities of social workers, the possibility of the ethical development of the individual, the importance of practicing virtue, validation of feeling and moral dimension of education for social work. In contrast to the deontological approach, from the perspective of virtue ethics are not talking about the moral or good social work, but a good and moral social worker. A good worker is a prerequisite for ethical practice. The moral social worker learned how to assemble the power of the mind, the judgement, assessment of the situation and work on highly analytical way, he knows that he thinks seriously and critically of himself, taking into account the value of the framework in which he operates.

Apart from the teaching and practice in social work education and virtue ethics brings the need for the development of logical and moral capacities of social work students, as well as the basic tools of professional practice. The main objective of this "moral" education for social work is to gain awareness or sense of what is possible in the role of social workers in a diverse and changing professional contexts and, in relation to personal and professional capacities and resources of the organization, the community, and the society as a whole.

Autonomy and power that in social work is given to professionals in the assessment of needs and resources of the client as well as possible solutions, carries the responsibility and obligation of a solid ethical education and moral development of social workers. Philosophical ethics gives us a theoretical basis, terminology, basic structure and connections in relation to which the ethics of the social work try to answer the key requirements and needs of the profession, social workers, clients and society as a whole.

Keywords: social work ethics, philosophical and moral theory, morality, free will, responsibility, virtue, ethical development, social work practice, social work education

* Овај рад је примљен 31. јула 2013. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. септембра 2013. године.

Биљана В. Зековица

Министарство рада, запошљавања и социјалне политике, Република Србија

ПРАВИЛНИК О БЛИЖИМ УСЛОВИМА И СТАНДАРДИМА ЗА ПРУЖАЊЕ УСЛУГА СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

Сажетак

Пуна примена Закона о социјалној заштити постићи ће се доношењем свих подзаконских аката која су Законом прописана а која конкретније и ближе регулишу области социјалне заштите. Предмет анализе овог рада је Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите, акт који је заменио целу једну групу правилника која су раније уређивала стандарде у зависности од корисничких група. Циљ рада је да се да једна анализа услова и стандарда која ће пружаоцима услуга социјалне заштите скренути пажњу на кључна места Правилника и да укаже на важност примене Правилника у свакодневном раду пружалаца услуга, у смислу континуираног испуњавања структуралних и функционалних стандарда услуга, како заједничких, тако и посебних, специфичних за конкретну услугу.

Примена Правилника представља значајан корак у процесу увођења квалитета у систем социјалне заштите, уређењу система и успостављању система лиценцирања организација социјалне заштите.

Кључне речи: социјална заштита, услуге социјалне заштите, стандарди услуга социјалне заштите, пружаоци услуга социјалне заштите, структурални стандарди, функционални стандарди.

1. УСЛУГЕ И ЦИЉЕВИ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

Социјална заштита је организована друштвена делатност од јавног интереса чији је циљ пружање помоћи и оснаживање за самосталан и продуктиван живот у друштву појединаца и породица, као и спречавање настајања и отклањање последица социјалне искључености¹⁾. У складу са овим Законом, сваки појединац и породица којима је неопходна друштвена помоћ и подршка ради савладавања социјалних и животних тешкоћа и стварања услова за задовољење основних животних потреба имају право на социјалну заштиту. Права на социјалну заштиту обезбеђују се пружањем услуга социјалне заштите и материјалном подршком.

Услуге социјалне заштите су активности пружања подршке и помоћи појединцу и породици (у даљем тексту: корисник) ради побољшања, односно очувања квалитета живота, отклањања или ублажавања ризика неповољних животних околности, као и стварање могућности да самостално живе у друштву²⁾.

Један од битних циљева социјалне заштите је обезбеђивање доступности услуга и остваривање права у социјалној заштити, а начело унапређења квалитета социјалне заштите, као једно од начела социјалне заштите дефинисаних овом законом, предвиђа да се услуге социјалне заштите пружају у складу с принципима и стандардима савремене професионалне праксе социјалног рада.

Циљеви социјалне заштите остварују се пружањем услуга социјалне заштите и другим активностима које предупредују, умањују или отклањају зависност појединаца и породица од социјалних служби.

Закон о социјалној заштити је услуге социјалне заштите поделио у пет група:

1) услуге процене и планирања – процена стања, потреба, снага и ризика корисника и других значајних особа у његовом окружењу; процена старатеља, хранитеља и усвојитеља; израда индивидуалног или породичног плана пружања услуга и мера правне заштите и других процена и планова;

2) дневне услуге у заједници – дневни боравак; помоћ у кући; свратиште и друге услуге које подржавају боравак корисника у породици и непосредном окружењу;

1) Закон о социјалној заштити, *Службени гласник РС*, бр. 24/11.

2) Закон о социјалној заштити, *Службени гласник РС*, бр. 24/11.

3) услуге подршке за самосталан живот – становање уз подршку; персонална асистенција; обука за самостални живот и друге врсте подршке неопходне за активно учешће корисника у друштву;

4) саветодавно-терапијске и социјално-едукативне услуге – интензивне услуге подршке породици која је у кризи; саветовање и подршка родитеља, хранитеља и усвојитеља; подршка породици која се стара о свом детету или одраслом члану породице са сметњама у развоју; одржавање породичних односа и поновно спајање породице; саветовање и подршка у случајевима насиља; породична терапија; медијација; СОС телефони; активација и друге саветодавне и едукативне услуге и активности;

5) услуге смештаја – смештај у сродничку, хранитељску или другу породицу за одрасле и старије; домски смештај; смештај у прихватилиште и друге врсте смештаја.

Услуге социјалне заштите организују се тако да одговарају потребама корисника, појединаца и породица у ризику због неповољних животних околности у којима су се нашли. У систему социјалне заштите услуге су организоване као услуге за децу, младе и породицу и услуге за одрасле и старије кориснике. Без обзира о којој циљној групи корисника је реч, у избору услуга неопходно је уважавање интегритета стабилности веза и окружења корисника и породице. Услуге социјалне заштите могу се пружати привремено, повремено и континуирано, у складу с потребама и најбољим интересом корисника.

Како би се обезбедио квалитет у пружању услуга, унапредио квалитет социјалне заштите, и обавезали пружаоци услуга социјалне заштите да услуге пружају у складу с принципима и стандардима савремене професионалне праксе социјалног рада, Закон о социјалној заштити је предвидео обавезу прописивања ближих услова и стандарда за пружање и остваривање услуга социјалне заштите од стране министра надлежног за социјалну заштиту.

2. СТАНДАРДИ ЗА ПРУЖАЊЕ УСЛУГА СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

Тежња за стандардизацијом у социјалној заштити потиче још из времена када се ова област развијала. У почецима се 'мерила' раширеност и динамика социјалних проблема или пратила структурална и друга обележја корисника социјалног рада и социјалних

служби³⁾. Данас, иако на нивоу ЕУ не постоји јединствена политика у области социјалне заштите, земље чланице имају успостављене стандарде за пружање услуга у овој области, базиране на заједничким принципима и вредностима.⁴⁾

У најопштијем смислу, стандарди се могу дефинисати као *“документовани договори који садрже техничке спецификације или друге прецизне критеријуме који се конзистентно користе као правила, смернице или дефиниције карактеристика у циљу обезбеђења да производи, процеси или услуге одговарају својој намени”* (ИСО 9000)⁵⁾. Деле се на минималне (основне) и високе (изванредне)⁶⁾. У социјалној заштити се обично операционализују кроз функционалне и структуралне стандарде.⁷⁾

На бази ових решења, а на основу законске одредбе донет је Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите⁸⁾. Овим Правилником прописани су минимални стандарди за пружање следећих услуга социјалне заштите: услуге смештаја (домски смештај, мале домске заједнице, прихватилице, предах смештај); дневне услуге у заједници (дневни боравак, помоћ у кући, свратиште, лични пратилац детета); услуге подршке за самостални живот (становање уз подршку, персонална асистенција). Испуњеност услова и стандарда прописаних Правилником, услов је за добијање лиценце за пружање услуга социјалне заштите, независно од тога да ли се услуга пружа у оквиру јавног, приватног или непрофитног сектора.

Организације социјалне заштите могу добити ограничену лиценцу (до пет година) и лиценцу (шест година), у зависности од степена испуњености Законом прописаних услова, међу којима су и услови који се тичу испуњености стандарда услуге социјалне заштите за коју се тражи лиценца. Ограничену лиценцу добијају оне организације социјалне заштите које први пут подносе зах-

3) Милосав Милосављевић, „Традиција истраживања у социјалном раду“, *Социјална политика*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2013, стр. 23.

4) Мирослав Бркић, „Карактеристике система социјалне заштите у Србији и Европи“, *Социјална политика*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2013, стр. 34.

5) Quality Management Principles, International Organization for Standardization, <http://www.iso.ch/iso/en/iso9000-14000/iso9000/qmp.html>

6) Мирослав Бркић, „Стандарди услуга у социјалној заштити“, *Социјална мисао – Часопис за теорију и критику социјалних идеја и пракси*, Београд, 2008, 57(1), стр. 89.

7) Невенка Жегарац, Мирослав Бркић, *Развој локалних услуга социјалне заштите*, Програм Уједињених Нација за развој (UNDP), Београд, 2007. стр. 23.

8) Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите, *Службени гласник РС*, бр. 42/2013.

тев за лиценцу; које се налазе се у процесу трансформације, а на основу плана трансформације установа социјалне заштите и оне организације које не испуњавају све стандарде прописане Правилником. Нови пружаоци услуга, односно оне организације социјалне заштите које први пут подносе захтев за лиценцу, дужне су да одмах испуне услове и стандарде прописане Правилником, док оне организације социјалне заштите које су услуге пружале у тренутку ступања на снагу Закона о социјалној заштити (12. 04. 2011. године), имају обавезу да у року од три године од ступања на снагу Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите испуне услове и стандарде њиме прописане и у том року поднесу надлежном органу захтев за лиценцу за пружање услуга социјалне заштите.

3. СПЕЦИФИКАЦИЈА УСЛУГА И ЗАЈЕДНИЧКИ МИНИМАЛНИ СТАНДАРДИ

Спецификацијом услуге одређује се њена сврха, која је у најширем смислу везана за успостављање већег нивоа самосталности корисника, односно одражање његовог постојећег нивоа функционисања; затим корисничка група којој је намењена, и скуп програмских активности којима се обезбеђује задовољавање потреба корисника и корисничке групе.

При утврђивању услова и стандарда за групе услуга или конкретне услуге у Правилнику се најпре полази од дефинисања сврхе услуге, циљне групе која је потенцијални корисник услуге, као и програмских активности које је у оквиру услуге неопходно обезбедити корисницима, како би се достигла унапред дефинисана сврха пружања услуге.

Као што је већ речено, Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите је донет у циљу обезбеђивања квалитета у пружању услуга, унапређивања система социјалне заштите и са намером да се пружаоци услуга, сви, без изузетка, обавезу да испуњавају на овај начин прописане минималне стандарде услуга. Минимални стандарди представљају основне захтеве који се морају испунити како би се пружале услуге социјалне заштите и састоје се од:

- 1) минималних структуралних стандарда, којим се утврђују инфраструктурни, организациони и кадровски услови за пружање услуге;

- 2) минималних функционалних стандарда, којим се утврђују вредносне, квантитативне и квалитативне димензије стручних поступака.

Правилник предвиђа два нивоа општости стандарда, како структуралних, тако и функционалних: заједнички и посебни структурални и функционални стандарди. Заједнички минимални структурални и функционални стандарди представљају захтеве који се морају испунити независно од корисничких група којима је услуга намењена а посебни минимални структурални и функционални стандарди представљају специфичне захтеве који се морају испунити у оквиру одређене групе услуга или конкретне услуге, сагласно потребама и различитостима корисничке групе⁹⁾. Заједнички минимални структурални стандарди ближе регулишу: јавност рада (основни програм, елаборат, годишњи план рада, критеријуме за утврђивање приоритета при пријему, процедуре, евиденцији документацију и др.); локацију објекта и опрему; одржавање хигијене, несметано функционисање, радни простор, радно време, задужени радник). Заједнички минимални функционални стандарди уређују: пријем корисника (пријемну процену, подобност коисника за коришћење услуге, капацитет пружаоца услуге, приоритете за пријем); процену која се врши након пријема корисника и периодично током пружања услуге, уз учешће корисника; утврђивање степена подршке; планирање и поновни преглед.

Ово су основни заједнички минимални захтеви које су пружаоци услуга социјалне заштите по Закону обавезни да испуне, без обзира која услуга социјалне заштите је у питању. Остали захтеви (стандарди) су специфичнији и уже дефинисани, у складу са посебностима групе услуга или само једне услуге, коју организација социјалне заштите жели да пружа. Све посебности су у директној зависности од корисничке групе и потреба самих корисника.

За разлику од ранијих подзаконских аката који су ближе уређивали ову област, овај Правилник је избегао термине који су до сада били у употреби дефинисању корисника услуга: зависни, полузависни и независни корисници. Није у питању само термилошка разлика појмова. Суштински, на основу процене способности корисника да непосредно брине о себи и могућности учествовања у активностима живота у заједници, утврђује се степен потребне подршке кориснику у свакодневном функционисању. Дакле, утврђује се степен потребне подршке кориснику а не степен његове зависности.

9) Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите, *Службени гласник РС*, бр. 42/2013.

На основу наведеног, установљена су четири нивоа подршке:

- Подршка I степена - значи да корисник није способан да се самостално брине о себи и укључи у активности дневног живота у заједници, због чега му је потребно физичко присуство и континуирана помоћ другог лица.
- Подршка II степена - значи да корисник може да брине о себи и да се укључи у активности дневног живота у заједници уз физичко присуство и помоћ другог лица.
- Подршка III степена - значи да корисник може да брине о себи и да се укључи у активности дневног живота у заједници, али му је услед недовољно развијених знања и вештина потребан надзор и подршка другог лица.
- Подршка IV степена - значи да корисник самостално, односно уз подсећање, може да обавља све животне активности¹⁰⁾.

На основу ове скале степена подршке и законске одредбе да су услуге социјалне заштите организоване као услуге за децу, младе и породицу и услуге за одрасле и старије кориснике, дефинишу се циљне групе корисника за конкретну услугу социјалне заштите.

У оквиру групе услуга смештаја Правилником су дефинисани заједнички минимални структурални стандарди за ове услуге, јер је реч о захтевима који се морају испунити увек када се ради о услугама смештаја. Односе се на: простор, опрему, исхрану, послуживање хране, хигијену и основне кадрове. У том смислу, сваки пружалац услуга смештаја мора имати стално запосленог социјалног радника, обезбеђену професионалну правну подршку, инајмање 60% стручних радника, од укупног броја запослених стручних радника и стручних сарадника.

4. ПОСЕБНИ СТРУКТУРАЛНИ СТАНДАРДИ

Када испуне захтеве прописане заједничким минималним структуралним и функционалним стандардима, организације социјалне заштите дужне су да одговоре и захтевима посебних структуралних и функционалних стандарда за конкретну услугу или групу услуга, прописане овим Правилником. Посебни стандарди уважавају специфичности конкретне услуге.

10) Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите, *Службени гласник РС*, бр. 42/2013.

4.1. Услуге домског смештаја

Када су у питању услуге домског смештаја, посебни минимални структурални стандарди углавном се односе на заступљеност кадрова. Правилници који су ову област регулисали до ступања на снагу Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите су детаљно стандардизовали и нормирали све структуре запослених у домовима за смештај корисника. Тако је, на пример, њима био нормиран и број запослених куvara, помоћних радника у кухињи, спремачица, радника у вешерају и сл. Стандарди садржани у Правилнику о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите дефинишу искључиво кадрове који су у директном раду са корисницима. У том смислу административно-техничко особље није предмет Правилника. Овим се даје већа аутономија директору или оснивачу организације социјалне заштите за пружање услуга смештаја у делу ангажовања кадрова који нису у директном раду са корисницима, уз услов да број ангажованих кадрова у потпуности обезбеђује испуњеност структуралних стандарда који зависе од њих (исхрана, послуживање хране, хигијена и др).

Минимални број стручних радника, стручних сарадника и сарадника непосредно ангажованих у раду са децом и младима на домском смештају, одређује се на следећи начин:

Табела бр. 1. Минимални број стручних радника, стручних сарадника и сарадника за домски смештај деце и младих

Корисничка група	Стручни радници и стручни сарадници	Неговатељи
Деца и млади са интелектуалним тешкоћама	-1 стручни радник или стручни сарадник на 15 корисника	1 неговатељ на 10 корисника са утврђеним I и II степеном подршке
Деца и млади без родитељског старања	-1 стручни радник или 1 стручни сарадник на 8 корисника, -1 стручни радник - ноћни васпитач на 30 корисника или 1 стручни радник - ноћни васпитач по објекту уколико објекат има до 30 корисника.	

Деца и млади у сукобу са законом	-1 стручни радник или 1 стручни сарадник на 6 корисника - 1 стручни радник - ноћни васпитач на 20 корисника.
---	--

Када је у питању услуга домског смештаја деце и младих, стручни радници ангажовани у пружању услуге домског смештаја обављају и послове радно-окупационе терапије.

На сличан начин дефинисани су и кадрови када је реч о групи старих и одраслих лица.

Табела бр. 2. Минимални број стручних радника, стручних сарадника и сарадника за домски смештај одраслих и старијих

Корисничка група	Стручни радници и стручни сарадници	Неговатељи
Старија лица	-1 стручни радник или 1 стручни сарадник на 70 корисника	- 1 неговатељ на 10 корисника са утврђеним I и II степеном подршке
Одрасла лица са интелектуалним тешкоћама и душевно оболела	- 1 стручни радник или 1 стручни сарадник на 25 корисника, - један инструктор по радионици.	- 1 неговатељ на 10 корисника са утврђеним I и II степеном подршке
Одрасла лица са телесним инвалидитетом	- један стручни радник или један стручни сарадник на 40 корисника, - 1 инструктор по радионици	- 1 неговатељ на 10 корисника са утврђеним I и II степеном подршке

Однос неговатељица је увек идентичан (1/10), док варира број стручних радника, односно сарадника. Тако за старија лица износи 1/70, за одрасле са интелектуалним тешкоћама 1/25, односно 1/40 за особе са инвалидитетом.

Уколико постоје радно окупационе активности, увек је дефинисан 1 инструктор по радионици. Услуга која до сада није постојала у систему социјалне заштите су мале домске заједнице. Из

тог разлога, оне су посебан предмет интересовања. Као и када је домски смештај деце и младих упитању, и смештај у мале домске заједнице ове циљне групе је привременог карактера, а са сврхом обезбеђивања сигурног и стимулативног окружења, које корисници из одређених разлога нису имали у породици. Циљ је припрема за повратак у биолошку, смештај у хранитељску породицу, усвојење или оспособљавање засамостални живот. Особеност ове услуге је њена породичноликост, односно то да су организација рада и све програмске активности у малим домским заједницама организоване на начин који је близак породичним условима живота. Услуга је конципирана тако да су организација рада и програмске активности усмерене на интеракцију и коришћење доступних ресурса у локалној заједници.

Услуге смештаја у мале домске заједнице намењене су деци и младима са III и IV степеном подршке, најдуже до завршетка средњег образовања; и деци и младима са I и II степеном подршке.

Услуга малих домских заједница за децу и младе са I и II степеном подршке код нас се развијала у претходне две године. У овом тренутку их има пет, које су основане при установама за децу и младе без родитељског старања: у Неготину, Нишу, Алексинцу, Бањи Ковиљачи и у Београду, у које су смештена деца и млади са I и II степеном подршке, која су, до смештаја у мале домске заједнице, била на смештају у Установи за смештај одраслих и старијих са интелектуалним и менталним тешкоћама у Кулини. На тај начин је одређеном броју деце и младих са сметњама у развоју обезбеђено адекватније и стимулативније окружење, више налик на породицу. Док су на смештају у малим домским заједницама, интензивно се ради на њиховој припреми и стварању могућности за повратак у биолошку, смештај у хранитељску породицу, или за усвојење. Тенденција је да се оснују још три мале домске заједнице при установама за децу и младе, у које би се, на исти начин, смештала деца и млади са сметњама у развоју који се дуги низ година налазе на смештају у другим установама, ради подизања њихових капацитета и стварања услова за други, мање рестриктиван облик заштите.

Минимални број стручних радника и стручних сарадника непосредно ангажованих у раду са корисницима у малим домским заједницама одређује се на следћиначин:

Табела бр. 3. Минимални број особља непосредно ангажованог у раду са корисницима за услуге малих домских заједница за децу и младе

Услуга	Стручни радници и стручни сарадници	Неговатељице	Ноћна смена
МДЗ I и II степен подршке	4 стручна радника или стручна сарадника по објекту	6 неговатељица по објекту	2 лица
МДЗ III и IV степен подршке	5 стручних радника или стручних сарадника на 2 МДЗ у дневној смени		1 стручни радник или стручни сарадник на две мале домске заједнице.

Када су у питању услуге прихватилишта и предаха смештаја, минимални број стручних радника и стручних сарадника непосредно ангажованих у раду са корисницима одређује се на следећи начин:

Табела бр. 4. Минимални број ангажованог особља непосредно ангажованог на раду са корисницима за услуге прихватилишта и предаха смештаја

Услуга	Стручни радници и стручни сарадници	Неговатељице	Ноћна смена
Прихватилиште			
1) за жртве злостављања, занемаривања и насиља у породици; жртве трговине људима; децу у скитњи и кризним ситуацијама;	-5 стручних радника и 2 сарадника за капацитет до 10 корисника, а 1 стручни радник на сваких додатних 5 корисника, односно 1 сарадник на сваких додатних 10 корисника;		
2) за малолетне странце	- 3 стручна радника за капацитет до 15 корисника, а 1 стручни радник на сваких додатних 5 корисника		

3) за одрасле бескућнике и просјакe	- 2 стручна радника и 5 сарадника за капацитет до 10 корисника, а 1 сарадник на сваких додатних 5 корисника, односно један стручни радник на сваких додатних 10 корисника		
Предах смештај	-Најмање 3 стручна радника, односно стручна сарадника, у дневној смени	-3 негова-тељице -1 радни ин-структор по радионици	-1 негова-тељица по објекту

4.2. Дневне услуге у заједници и услуге подршке за самостални живот

Одељци IV и V Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите разрађују услове и стандарде за дневне услуге у заједници и услуге подршке за самостални живот; дефинишу спецификацију услуга, циљне групе, сврху, активности услуга, као и посебне минималне и функционалне стандарде за услуге: дневни боравак, помоћ у кући (највише развијана услуга у последњих неколико година), свратиште, лични пратилац детета (дневне услуге у заједници) и услуге становања уз подршку и персоналне асистенције (услуге подршке за самостални живот).

У овим групама услуга, услуга лични пратилац детета је нова услуга, настала као пандан услузи персонална асистенција одраслим особама са инвалидитетом. Доступна је детету са инвалидитетом односно са сметњама у развоју, коме је потребна подршка за задовољавање основних потреба у свакодневном животу у кретању, одржавању личне хигијене, храњењу, облачењу и комуникацији са другима, под условом да је укључено у школски систем, до краја редовног школовања, укључујући и завршетак средње школе. Циљ ове услуге је пружања одговарајуће индивидуалне практичне подршке детету ради укључивања у редовно школовање и активности у заједници, ради успостављања што већег нивоа самосталности.

Посебни минимални структурални стандарди и у овим групама услуга се углавном односе на заступљеност кадрова. За услуге које се корисницима пружају у њиховом природном окружењу (помоћ у кући, лични пратилац детета и персонална асистенција), кроз редовне помоћи у активностима дневног живота, када породична подршка није довољна или није расположива, активности у оквиру услуге реализују: неговатељице (помоћ у кући), сарадници - лични пратиоци детета и сарадници - персонални асистенти који имају завршене основне обуке по акредитованим програмима за услуге које пружају. Пружалац услуге помоћ у кући обавезан је да ангажује стручног радника за процену потреба корисника и за координисање рада неговатељица, а пружаоци услуга лични пратилац детета и персоналне асистенције морају имати најмање једног стручног радника.

Услуге дневног боравака, свратишта и становања уз подршку подразумевају пружање услуге у простору ван кућног окружења корисника, дакле изван породице, али у природном, најчешће кориснику блиском окружењу, у простору који је примерен прописаним стандардима и у коме се пружају организоване програмске активности како би услуга постигла своју сврху и у што већој мери задовољиле потребе корисника.

Број стручних радника и стручних сарадника ангажованих у непосредном раду са корисницима за услуге дневног боравака, свратишта и становања уз подршку, утврђује се на следећи начин:

Табела бр. 5. Минимални број стручних радника, стручних сарадника и сарадника за услуге дневног боравака, свратишта и становања уз подршку

Услуга	Број стручних радника и стручних сарадника	Неговатељице
Дневни боравак 1) за децу и младе са физичким инвалидитетом и интелектуалним тешкоћама	- 2 стручна радника и 1 сарадник за капацитет до 10 корисника, а 1 стручни радник на сваких додатних 5 корисника, односно 1 сарадник на сваких додатних 10 корисника;	
2) за децу и младе у сукобу са законом, родитељима, школом или заједницом	- 2 стручна радника за капацитет до 10 корисника, а 1 стручни радник на сваких додатних 5 корисника	

3) за одрасле са физичким инвалидитетом и интелектуалним тешкоћама	- 1 стручни радник и 2 сарадника за капацитет до 10 корисника, а 1 сарадник на сваких додатних 5 корисника, односно 1 стручни радник на сваких додатних 10 корисника.	
Свратиште	- Најмање 1 стручни радник и 1 сарадник	
Становање уз подршку	1 стручни радник, одговоран за организацију и координацију рада и пружања услуге за најмање 3 стамбене јединице (за све корисничке групе)	
1) лица са инвалидитетом:	-1 стручни радник - саветник за осамостаљивање на 10 корисника	-један неговатељ на четири корисника
2) млади који сеосамостаљују	-1 стручни радник - саветник за осамостаљивање на 15 корисника	

И за све остале сегменте заштите Правилник дефинише специфичне структуралне и функционалне стандарде. Уколико нису дефинисани специфични, примењују се заједнички функционални стандарди који се односе на пријем, планирање, поновни преглед.

Ступањем на снагу овог Правилника престају да важе сви правилници о ближим условима за оснивање и нормативима и стандардима за обављање делатности установа социјалне заштите за смештај деце и омладине без родитељског старања, деце и омладине са поремећајима у понашању, деце и омладине ометене у развоју, за смештај пензионера и других старих лица, за смештај одраслих лица ометених у менталном развоју, душевно оболелих и инвалидних лица, за оснивање установа социјалне заштите и за обављање делатности, односно послова социјалне заштите, који су до ступања на снагу Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите уређивали ову област.

Примена услова и стандарда прописаних Правилником о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне за-

штите обезбеђује испуњеност минималних захтева у погледу квалитета услуга социјалне заштите. Квалитет услуга социјалне заштите, у складу са Законом, унапређује се применом савремених достигнућа науке и струке, и стручном подршком ради унапређења професионалних компетенција стручних радника и квалитета заштите корисника. Органи надлежни за социјалну заштиту на нивоу аутономне покрајине односно јединице локалне самоуправе могу прописати примену виших стандарда и повољније услове за остваривање услуга које обезбеђује аутономна покрајина односно јединица локалне самоуправе¹¹⁾.

Литература

- Бркић Мирослав, „Карактеристике система социјалне заштите у Србији и Европи“, *Социјална политика*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2013
- Жегарац Невенка, Бркић Мирослав, *Развој локалних услуга социјалне заштите*, Програм Уједињених Нација за развој (UNDP), Београд, 2007,
- Закон о социјалној заштити, *Службени гласник РС*, бр. 24/2011.
- Извештај о раду, Министарство рада, запошљавања и социјалне политике, 2013, интернет презентација Министарства рада, запошљавања и социјалне политике www.minrzs.gov.rs.
- Милосављевић Милосав, „Традиција истраживања у социјалном раду“, *Социјална политика*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2013
- Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите, *Службени гласник РС*, бр. 42/2013.
- Правилник о лиценцирању организација социјалне заштите, *Службени гласник РС*, бр. 42/2013.
- Quality Management Principles, International Organization for Standardization, <http://www.iso.ch/iso/en/iso9000-14000/iso9000/qmp.html>

Biljana V. Zekavica

RULEBOOK ON THE CONDITIONS AND STANDARDS FOR THE PROVISION OF SOCIAL WELFARE SERVICES

Resume

Social services are activities that provide support and assistance to individuals and families (hereafter referred to as user) to improve

11) Закон о социјалној заштити, Службени гласник РС, број 24/11

or maintain the quality of life, eliminate or reduce the risk of adverse life circumstances, as well as to create opportunities for independent life in the community. One of the main objectives of social protection system is to ensure the availability of the services and the exercise of the right on social security. Objectives of social protection are achieved by providing social services and other activities that prevent, reduce or eliminate individuals and families dependence on social services. In order to ensure the quality of service delivery, improve the quality of social protection, and committ providers of social care services to provide services in accordance with the principles and standards of modern professional social work practice, the Law on Social Welfare predicted defining the closer conditions and standards for the provision and achievement of social services by the Minister for Social Protection. On the basis of this provision the Rulebook on detailed requirements and standards for the provision of social services was passed. Those requirements and standards should be applied to all providers of social care. Fulfillment of the requirements and standards defined by the regulation is one of the conditionc for the license for the provision of social services, without which, according to the law, social welfare organizations cannot provide services. Minimum standards are basic requirements that have to be meet in order to provide social protection services and they are consisted of minimum structural standards, which determine the infrastructural, organizational and staffing requirements for the provision of services, and functional minimum standards, which determine the value, quantitative and qualitative dimensions of professional procedures. Common minimum structural and functional standards are requirements that must be met regardless of the beneficiary group to which the service is intended. Specific structural and functional minimum standards are specific requirements that must be met for a certain group of services or specific services according to the needs and diversity of user groups. When the minimum requirements prescribed by the common structural and functional standards are met, social welfare organizations are obliged to respond to the demands of specific structural and functional standards. Specific standards characterize the specific services. When it comes to a children's home placement, the special minimum structural standards are mainly related to the representation of employees. Standards contained in the Rulebook on the conditions and standards for the provision of social services are defined exclusively with persons who are working directly with customers. In this sense, administrative and technical staff is not subject of the Rulebook. Minimum number of skilled workers and professionals directly involved in working with the users is determined depending on the user group

provider is working with (children and youth, adults, and elderly), and to the needed degree of support.

Keywords: social welfare, social welfare services, standards of social care services, providers of social services, structural standards, functional standards.

* Овај рад је примљен 31. јула 2013. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. септембра 2013. године.

Весна Ј. Миросављевић

Министарство рада, запошљавања и социјалне политике

Република Србија

СТРУЧНИ ПОСЛОВИ У СОЦИЈАЛНОЈ ЗАШТИТИ

Сажетак

Доношењем новог закона Република Србија је коначно добила један од кривних докумената реформе социјалне заштите. Уведен је систем квалитета по којем су сви пружаоци услуга у обавези да испуне прописане стандарде, као и да континуирано унапређују квалитет својих услуга. Постављен је систем социјалне заштите који се базира на концепту услуга, корисник је партнер и налази се у фокусу система, а циљ закона је стварање једнаких могућности за самосталан живот и подстицање социјалне укључености. Да би нови оквир постао у потпуности применљив и функционалан потребно је усвајање читавог низа подзаконских аката, који детаљније регулишу законске нормe.

Предмет овог рада је ближи осврт на одређене одредбе Закона о социјалној заштити, Правилника о стручним пословима у социјалној заштити и Правилника о лиценцирању стручних радника у социјалној заштити. Аутор указује на значај идентификовања и прецизног дефинисања стручних послова у социјалној заштити, њиховог свеобухватног и адекватног регулисања према функцијама, природи радних процеса и исходима који настају у пружању услуга социјалне заштите, као и одређивање ближих услова и стандарда за њихово обављање. Посебно се истиче значај успостављања система лиценцирања стручних радника, ангажованих у установама социјалне заштите и код других пружалаца услуга социјалне заштите. Аутор даје осврт на поступак лиценцирања стручних радника, услове и начин стицања, обнављања, привременог или трајног одузимања лиценце, увођењем Коморе социјалне заштите као новог социјалног актера у социјалној заштити. Систе-

мом лиценцирања стручних радника у социјалној заштити обезбеђује се формална основа за професионални развој запослених, што доприноси унапређењу функционисања система социјалне заштите и побољшава ефикасност запослених.

Кључне речи: социјална заштита, стручни послови у социјалној заштити, пружаоци услуга социјалне заштите, стручни радници у социјалној заштити, Комора социјалне заштите, лиценцирање стручних радника, стручно усавршавање, систем квалитета

1. РЕФОРМСКЕ ПРОМЕНЕ У СОЦИЈАЛНОЈ ЗАШТИТИ

Основе реформе система социјалне заштите, као и разлози за доношење новог закона се могу наћи и у поштовању међународних стандарда и обавеза преузетих ратификацијом међународних уговора, пре свега оних који се односе на гаранције људских права и слобода и права детета, у испуњењу услова за придруживање Европској унији, као и потреби израде заједничког Меморандума о социјалној укључености што је предуслов Европске уније за преговоре за земљама кандидатима.

У изради Закона о социјалној заштити кренуло се од кључних међународних докумената у овој области као што су: Повеља о основним социјалним правима ЕУ, Међународна повеља о економским, социјалним и културним правима, Међународни пакт о грађанским и политичким правима, Међународна конвенција о елиминацији свих форми расизма и расне дискриминације, Конвенција о правима особа са инвалидитетом и Конвенција УН о правима детета. Ради хармонизације нашег законодавства са законодавством Европске уније, овај закон је усклађен и са циљевима Лисабонске стратегије, потписане 2007. године, као и са циљевима социјалне кохезије, који представљају приоритете реформских промена у социјалној заштити у Републици Србији.

Нови закон по први пут уводи и систем лиценцирања, како пружалаца услуга – организација, тако и појединаца – професионалаца у социјалној заштити. Лиценцирање је поступак у коме се испитује да ли установа социјалне заштите и стручни радник испуњавају услове и стандарде за пружање услуга у области социјалне заштите што се потврђује јавном исправом – лиценцом. Лиценцу организацији социјалне заштите, по новом закону, издаје министарство надлежно за социјалну заштиту, и то као лиценцу на шест година или ограничenu лиценцу, до пет година, док лиценцу струч-

ном раднику издаје Комора социјалне заштите која представља део укупног регулаторног система у области социјалне заштите. Лиценца услов за обављање стручних послова у социјалној заштити (у установама социјалне заштите и код других пружаоца услуга).

Закон предвиђа и систем обнављања, као и могућност суспензије и одузимања лиценце организацији социјалне заштите, односно привременог или трајног одузимања лиценце стручним радницима. Усвајање правилника који ближе уређују процес лиценцирања организација и професионалаца је омогућило да систем функционише у складу са новим концептом па се тиме обезбеђују и услови за вршење мониторинга њихове имплементације.

Без обзира на концепт који пропагира нови закон, до усвајања и примене свих потребних правилника и јачања институција и организација у циљу повећања плуралитета услуга, систем је и даље ослоњен на центре за социјални рад (ЦСР). У њима се још увек остварују права, примењују мере социјалне заштите, обезбеђује пружање услуга и врше други послови. ЦСР оснива искључиво јединица локалне самоуправе, општина односно град, а један ЦСР може функционисати за две или више општина, под условом да свака општина има засебну организациону јединицу, тј. одељење. Тренутно у Србији има 173 одељења, али само 140 ЦСР.¹⁾

Осим центара за социјални рад, други пружаоци услуга социјалне заштите, уколико су лиценцирани, могу пружати услуге у заједници, услуге породичног смештаја, као и домског смештаја, у складу са Законом, а на њихову делатност примењују се одредбе Закона и прописа донетих за његово спровођење. Ове услуге се убрзано развијају последњих година, али иако се број њихових корисника повећао, капацитети су и даље недовољни²⁾.

Иако је цео спектар усвојених докумената имао за циљ да реформише систем социјалне заштите, тренутни систем је и даље задржао много елемената претходног модела. Наиме, центри за социјални рад су и даље доминантни пружаоци услуга и примају највећи део средстава које локална самоуправа издваја за ове намене, иако нова законска решења нпредвиђају равноправан третман државних и недржавних пружаоца услуга и померање тржишта од институционалне ка алтернативној, ванинституционалној заштити.

1) *Синтетизовани извештај о раду центара за социјални рад у Србији у 2012. години*, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2013, стр. 7.

2) Мирослав Бркић, Драгана Станковић, Невенка Жегарац, „Очекивања родитеља деце са сметњама у развоју од услуга у заједници“, *Годишњак 2013*, година VII, број 9, Факултет политичких наука, Београд, 2013.

2. СТРУЧНИ ПОСЛОВИ У СОЦИЈАЛНОЈ ЗАШТИТИ

У складу са новим законским уређењем области социјалне заштите уређени су и стручни послови социјалне заштите. Уведене су промене које се пре свега односе на груписање стручних послова према функцијама, природи радних процеса и исходима који настају у пружању услуга социјалне заштите, што представља значајан напредак у уређењу система и прилагођавању система потребама корисника. Основни циљ ових законских промена је остваривање квалитета пружања услуга корисницима.

Јасно се дефинишу стручни послови и други стручни послови у социјалној заштити, као и услови за њихово обављање, а у оквиру њих је извршено груписање послова у зависности од делатности пружаоца услуга и у зависности од карактеристика и потреба корисничке групе.

Дефинисани стручни послови у социјалној заштити Правилником су: основни стручни послови, специјализовани, супервизијски послови, правни и послови планирања и развоја³⁾, док су други стручни послови у социјалној заштити: послови васпитача, радно-окупационог терапеута, лекара и други стручни послови који подразумевају непосредни рад са корисником⁴⁾.

Нов начин груписања стручних послова у социјалној заштити захтева и промену организације тих послова у установама социјалне заштите и код других пружаоца услуга, као и значајне промене у знањима и вештинама којим стручни радници располажу. Циљ оваквог груписања послова у установама социјалне заштите и код других пружаоца услуга врши се како би се што боље остварили организациони циљеви, управљање обухватом посла, контрола рада, квалитет и ефикасност.

У установи односно код другог пружаоца услуга социјалне заштите послове обављају: стручни радници, стручни сарадници, сарадници и друга лица, у складу са законом. Стручни радници у центру за социјални рад су социјални радник, психолог, педагог, андрагог, специјални педагог, правник и социолог⁵⁾. Стручни радници код других пружалаца услуга социјалне заштите су и дефектолог и лекар⁶⁾.

3) Правилник о стручним пословима у социјалној заштити, члан 3, став 2, *Службени гласник РС*, бр. 11/2012.

4) *Ibid*, став 3.

5) Закон о социјалној заштити, члан 136, *Службени гласник РС*, бр. 24/2011.

6) *Ibidem*.

Стручне послове у социјалној заштити обављају стручни радници и стручни сарадници са VI и VII степеном стручне спреме у складу са стеченим образовањем, тако да је Правилником о стручним пословима у социјалној заштити извршено усклађивање раније стечених академских научних, односно стручних звања са садашњим у складу са сада важећим прописима у области високог образовања чиме се верификује затечено стање и избегава низ спорних питања везаних за стручно дошколовавање, трошкова дошколовавања, технолошког вишка, социјалног програма и слично.

Правилник о стручним пословима у социјалној заштити представља одговарајући нормативни оквир за нову организацију стручног рада у установама социјалне заштите и других пружаоца услуга што доприноси реализацији важних реформских активности у области социјалне заштите и представља основ који ће омогућити низ промена у социјалној заштити које су планиране и стратегијом развоја социјалне заштите.

Правилником се на нов начин уређује низ битних питања за функционисање и организацију стручних послова у социјалној заштити. Он садржи норме које треба да омогуће сагледавање и доследно управљање обимом посла, успостављање целовитог система одговорности, примерено управљање људским потенцијалима и адекватно сагледавање и вредновање уложеног стручног и другог рада сваког појединца.

Једна од новина која треба да унапреди квалитет социјалног рада и побољша положај корисника, јесте и супервизија социјалног рада. Она означава процес који обезбеђује да се применом стандарда реализују стручни задаци и активности кроз професионалну подршку и учење. Стручни радници на тај начин развијају знање, компетенције и могућност да преузму одговорност за сопствену праксу, а тиме и подижу ниво квалитета заштите корисника. Управо се на стручном усавршавању заснива и систем лиценцирања стручних радника у социјалној заштити.

2.1. Правилник о стручним пословима у социјалној заштити

Правилник о стручним пословима у социјалној заштити уређује ближе услове и стандарде за обављање стручних послова у социјалној заштити. Годину дана након његовог ступања на снагу (2013. године), јавила се потреба за његовим изменама и допунама из разлога што стручни послови у социјалној заштити нису били у једном делу уређени, односно груписани и обухваћени на адеква-

тан начин, а и услови за њихово обављање нису били усклађени са фактичким стањем.

Основни циљ овог Правилника је да се пре свега разграниче стручни послови у социјалној заштити од других стручних послова у социјалној заштити, а потом и послови у оквиру ове две групе, по природи радњи и процеса, у зависности од делатности пружаоца услуга, карактеристика и потреба корисничких група и других услова за обављање тих послова.

Стручне послове у социјалној заштити могу обављати стручни радници: који имају одговарајуће образовање, који су стекли сертификат о успешно завршеној обуци по одговарајућем акредитованом програму, односно посебна знања и вештине у обављању одговарајућих послова и имају лиценцу за обављање одређених послова, изузев послова планирања и развоја за које се не издаје лиценца, али је потребно да стручни радник поседују истраживачка знања и вештине.⁷⁾

Према Правилнику основни стручни послови у социјалној заштити у зависности од делатности пружаоца услуге обухватају послове водитеља случаја, васпитача, односно стручног радника за одрасле и старије у домовима за смештај, стручног радника у прихватилишту, саветника за хранитељство и осамостаљивање, стручног радника који пружа услуге у заједници (дневни боравак, помоћ у кући, персонална асистенција, лични пратилац, предах смештај), и други послова који подржавају живот у природном окружењу.

Посебно су груписани основни стручни послови социјалне заштите у зависности од карактеристика и потреба корисничке групе и обухватају: информисање, процену, планирање; посредовање и заступање у остваривању права и коришћењу услуга; спровођење мера заштите корисника и праћење ефеката предузетих услуга и мера; саветодавно усмеравање, активацију и реализацију социо-едукативне активности у складу са потребама и интересовањима корисника; бригу о физичком, психичком, социјално-емоционалном, когнитивном и развоју комуникације и стваралаштва код корисника.

Специјализовани послови социјалне заштите обухватају индивидуално и групно саветовање и различите терапијске приступе од значаја за социјалну заштиту, медијацију, као и друге програме који захтевају специјализована знања и вештине.

7) Правилник о стручним пословима у социјалној заштити, *Службени гласник РС*, бр. 1/2012 и 42/2013, чл. 5-9.

Друге стручне послове у социјалној заштити (послове радно-окупационог терапеута, послове лекара, васпитача⁸⁾, физиотерапеута, вишег медицинског техничара) могу обављати стручни сарадници друге одговарајуће струке који имају одговарајуће образовање, сертификат о успешно завршеној обуци по одговарајућем акредитованом програму.⁹⁾ Други стручни послови у социјалној заштити обухватају и послове сарадника: неговатеља, геронтодомаћице, радног инструктора, медицинског техничара који обављају сарадници са II, III, IV степеном стручне спреме ангажовани у непосредном раду са корисницима у установи социјалне заштите и код другог пружаоца социјалне заштите, који су стекли сертификат о успешно завршеној обуци по одговарајућем акредитованом програму.

Послови лекара, сарадника здравствене струке и медицинских техничара обављају се у складу са прописима којима се уређује здравствена заштита, а у погледу услова примењују се прописи којима се уређује обављање послова здравствених радника.

Правилник је извршио усклађивања стручних назива и звања стећених по ранијим прописима са стручним називима и звањима утврђеним важећим прописима у области високог образовања. Пре измена Правилника основне стручне послове и правне послове у социјалној заштити нису могли да обављају запослени стручни радници који имају VI степен стручне спреме стечен по ранијим прописима, односно завршене основне струковне студије, нити су могли да добију лиценцу за обављање тих послова. Такође, ни друге стручне послове у социјалној заштити нису могли да обављају стручни сарадници који имају VI степен стручне спреме, односно завршене основне струковне студије по садашњим прописима.

Овај Правилник је ставио ван снаге и одредбе Правилника који уређују послове који се обављају у центру за социјални рад и који су били груписани као: послови социјалног рада, управно-правни послови, послови планирања и развоја и финансијско-административни послови.

Послови у социјалној заштити обављају се према захтевима и карактеристикама конкретне услуге, а у складу са прописима којима се уређује организација, нормативи и стандарди рада центара за социјални рад и прописима о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите.

8) Пре последњих измена и допуна послови васпитача су били сврстани у друге стручне послове у социјалној заштити, а сада су у оквиру основних стручних послова у социјалној заштити.

9) Правилник о стручним пословима у социјалној заштити, *ibid*, чл. 17-23.

3. ЛИЦЕНЦИРАЊЕ СТРУЧНИХ РАДНИКА У СОЦИЈАЛНОЈ ЗАШТИТИ

Према Закону о социјалној заштити, лиценцирање је поступак у коме се испитује да ли стручни радник испуњава услове и стандарде за пружање услуга у области социјалне заштите. Поступак спроводи Комора социјалне заштите и издаје лиценцу на шест година.

Да би обновио лиценцу, у овом периоду од шест година од издавања лиценце стручни радник треба да оствари 120 бодова, кроз различите облике континуиране едукације, у складу са Бодовном листом услова за стицање бодова за обнављање лиценце која чини његов саставни део Правилника о лиценцирању стручних радника у социјалној заштити.

Стручно усавршавање обухвата непрекидно праћење, усвајање и примену савремених достигнућа у науци и струци ради одржавања и унапређивања професионалних компетенција и квалитета стручног рада свих запослених у систему социјалне заштите¹⁰). Односи се на стручне раднике, стручне сараднике, сараднике, административно и техничко особље, запослене или ангажоване у систему социјалне заштите.

Специфичност и друштвени значај рада са корисницима система социјалне заштите захтевају стални развој капацитета запослених, организационих структура и система у целини. У основи овог развоја је базични потенцијал појединца, организација и друштва да учи, напредује и да се развија. Ефикасност у раду има позитиван повратни ефекат и делује подстицајно на мотивисаност, укљученост, отвореност за новине и подстиче даље учење и развој.

Потребе за стручним усавршавањем у социјалној заштити произилазе из циљева ове делатности и начела на којима се заснива. Пружање помоћи, оснаживање за самосталан и продуктиван живот у друштву и спречавање настајања и отклањање последица социјалне искључености захтевају да запослени и други ангажовани у социјалној заштити буду на одговарајући начин селектовани, усмеравани и подржавани за примену савремених достигнућа и унапређење квалитета услуга.

Свим стручним радницима од тренутка ступања на снагу Правилника о лиценцирању стручних радника у социјалној заштити признаће се нулта лиценца ако има одговарајуће образовање и радно искуство.

10) Закон о социјалној заштити, *ibid*.

Стручни радници и сарадници не могу самостално да раде док не обаве приправнички стаж, односно док не положи испит за лиценцу. Уколико су у другим система завршили приправнички стаж, првих шест месеци раде уз менторску подршку, након чега стичу услов да полажу испит за лиценцу.

Поред спровођења поступка издавања, обнављања, привремено и трајног одузимања лиценце Комора социјалне заштите доноси одлуку о категоризацији разних облика стручног усавршавања (научног односно стручног скупа, едукацији без провере знања, округлом столу, трибини).

3.1. Правилник о лиценцирању стручних радника у социјалној заштити

Правилником о лиценцирању стручних радника у социјалној заштити прописују ближи услови за издавање и обнављање лиценце и начин издавање лиценце, односно суспензије и одузимања лиценце стручном раднику у социјалној заштити.

Лиценца се издаје за основне стручне послове, специјализоване послове, супервизијске и правне послове у социјалној заштити¹¹⁾ без које стручни радник не може самостално да обавља оивепослове. Примена Правилника се односи на стручне раднике ангажоване у установама социјалне заштите и код других пружалаца услуга социјалне заштите.

Стручни радници на наведеним пословима стичу основну лиценцу ако имају одговарајуће образовање, радно искуство на стручним пословима у трајању од најмање годину дана у социјалној заштити, или обављен приправнички стаж и положен испит за лиценцу. Уколико је стручни радник радно искуство стекао ван система социјалне заштите, услови за лиценцу су: завршена обука за новозапослене и волонтерски ангажоване стручне раднике и стручне сараднике, у складу са законом и положен испит за лиценцу, одговарајући акредитовани програм обуке или завршене студије II степена у оквиру одговарајућег програма.

Стручни радници који обављају супервизијске послове, поред наведених услова морају имати и пет године радног искуства и одговарајућу едукацију. Обнављање лиценце подразумева обавезу стручног радника да у периоду од шест година, од дана издавања лиценце, оствари 120 бодова у складу са Бодовном листом кроз различите облике континуираних едукација и стручног усавршава-

11) Правилник о лиценцирању стручних радника у социјалној заштити, *Службени гласник РС*, бр. 42/2013, чл. 5-8.

ња, као и различите активности које доказују да је стручни радник у протеклом периоду континуирано развијао своје професионалне компетенције.¹²⁾

Бодове стручни радник стиче активно или пасивно и континуирано, и у обавези је да у току прве три године оствари најмање 40% бодова, а у случају остваривања већег броја бодова 20 бодова се може пренети приликом наредног обнављања лиценце. Одговарајући докази о стручном усавршавању се предају Комори на сваких годину дана.

Активно остваривање бодова подразумева да стручни радник самостално или тимски учествује у процесу континуиране едукације на начин којим доприноси развоју теоријских и практичних знања у социјалној заштити¹³⁾ што обухвата разне облике образовања и стручног усавршавања, од стицања специјалистичких и стручних звања и предавања на домаћим и међународним конгресима, стручним и научним скуповима, преко ауторства и реализације програма обуке (едукација) са и без провере знања до објављивања радова и уредништва у индексираним и неиндексираним часописима и монографијама.

Стручни радник за обављање основних стручних послова и правних послова у обавези је да најмање 30%, а за обављање специјализованих и супервизијских послова најмање 40% бодова, стекне активним учествовањем у њиховом прикупљању.

Стручни радник различитим ангажовањем активно прикупља бодове у зависности од облика континуиране едукација. Тако, као супервизор или ментор учествује у планирању, обликовању, усмеравању и праћењу стручног усавршавања других за чије је учење одговоран. Уколико је предавач или тренер, односно излагач или водитељ активности запослени презентује одређене садржаје, води процес, одређује ток, форму и начин рада. Као аутор запослени креира обуку у целости: структурира одређени едукативни садржај који жели да представи, теоријски га образлаже и организује у виду тематских јединица које затим презентује кроз интерактивне методе учења својим колегама.

Правно или физичко лице које намерава да организује стручни скуп, едукацију и др. мора да пријави Комори у утврђеном року, најкасније три, односно два месеца пре одржавања стручног скупа, и то искључиво на прописаном обрасцу, у штампаном или електронском облику.

12) Правилник о лиценцирању стручних радника у социјалној заштити, ибид. чл. 10-22.

13) Ibidem.

Свако учешће на конференцијама, научним и стручним скуповима, едукацијама, пројектима (како активно, тако и пасивно), уредништво, објављивање радова у часописима и др. стручни радник потврђује подношењем програма рада, односно одговарајуће потврде организатора, реализатора пројекта, аутора или другог одговарајућег доказа Комори приликом процене услова за обнову лиценце.

Стручно усавршавање запослених у систему социјалне заштите остварује се и: обуком на радном месту под непосредним праћењем и подршком супервизора или ментора, по утврђеном програму ради стручног оспособљавања приправника за самостални рад у установи социјалне заштите, и другим обукама на радном месту; учешћем у супервизијском процесу који обезбеђује професионалну подршку и учење; дискусијом или излагањем, приказом књиге, стручног чланка, резултата анализе или истраживања на састанцима саветодавних и стручних тела; учешћем у истраживањима, пројектима, посебним или иновативним програмима, у различитим облицима стручног усавршавања; самообразовањем и другим облицима обнављања, допуњавања и проширивања стручних знања.

Овим видовима стручног усавршавања обезбеђује се и хоризонтално учење међу запосленима које јача њихове стручне капацитете, и капацитете организације у целини. Овакав начин учења и усавршавања је веома важан и за оне који се први пут запошљавају у систему социјалне заштите јер им омогућава брже и боље сагледавање и упознавање специфичности рада у систему, увођење у посао и оспособљавање за квалитетан рад и сарадњу за корисницима и другим запосленима.

Правилником је предвиђена могућност продужења рока за стицање лиценце на годину дана, односно три године ако дуже од једне половине периода за који је лиценца издата није стручни радник био радно ангажован. Уколико стручни радник ни након продужења рока не стекне захтевани број бодова, прераспоредује се на послове који не захтевају лиценцу и упућује се на накнадно полагање испита за лиценцу.

Новине које су унете поменутих правилницима и законом имају за циљ стварање ефикаснијег система социјалне заштите који ће допринети да се потребе корисника задовољавају на најадекватнији начин. Важна претпоставка целог реформског процеса су едуковани професионалци који су најнепосредније ангажовани у раду са различитим групама корисника и који су носиоци реформи. Груписање стручних послова и увођење система лиценцирања

професионалаца и пружалаца услуга у социјалној заштити, односно примена новоусвојених правилника из области регулисаних Законом о социјалној заштити су основа за постизање основног реформског циља – постизање квалитета услуга социјалне заштите.

Литература

- Бркић Мирослав, Станковић Драгана, Жегарац Невенка, „Очекивања родитеља деце са сметњама у развоју од услуга у заједници“, *Годишњак 2013*, год. VII, бр. 9, Факултет политичких наука, Београд, 2013.
- Правилник о стручним пословима у социјалној заштити, *Службени гласник РС*, бр. 1/2012, 42/2013.
- Правилник о лиценцирању стручних радника у социјалној заштити, *Службени гласник РС*, бр. 42/2013.
- Синтетизовани извештај о раду центара за социјални рад у Србији у 2012. години*, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2013, стр. 7.
- Закон о социјалној заштити, *Службени гласник РС*, бр. 24/2011.

Vesna J. Miroslavljevic

PROFESSIONAL WORK IN SOCIAL CARE

Resume

The Law on Social Welfare in the Republic of Serbia, designed in accordance with the standards of international documents, has created a normative-legal basis for the further development of the social welfare system for improvement of quality of social services, and has a positive impact on enhancement of social inclusion.

The Law on Social Welfare, also sublimes variety of innovative approaches and achievements in the reform process. On the one hand, absorb and legislatively articulate already made changes in social welfare, but also creates a legal possibilities for the further development of social protection systems, which are based on respect for human rights, participation of service users in designing of the services and decision-making, the user's choice of services and service providers, respect for the dignity and interests, equal access to services, the partnership of public, NGO and private service providers, stimulating local initiative in the creation of social protection and respect of the right to family life and the community.

This act establishes a system based on pluralism and licensing of service providers and professionals; improves the quality of profes-

nal services, through continuous training, licensing and the introduction of the Chamber of social protection; redefines the control and regulatory mechanisms (inspection and monitoring); group of social welfare services are defined and the path for the development of new services are opened; focus has shifted towards community services.

The licensing system is an innovation in social protection in Serbia, which stems from the need to improve quality and control the provision of social services in a system based on the plurality of service providers and users' rights to choose competent providers of social services. Licensing enables to determine whether social care institution or other social protection service providers and professionals meet the criteria and standards for the provision of social protection. Professional workers are bound to develop their professional competences by attending accredited training programs as a condition for obtaining and renewal of their licenses.

Through the new system of regulation of social protection, new and more efficient organization of professional work, clustering professional activities, as well as a clear separation of vocational jobs from other professional activities in social protection, improvement of the quality of social services through a licensing system will lead to:

- Improving the quality of work;
- Improving the care quality of beneficiaries of right and service, family law and foster care;
- More rational technical procedures and adequate control of the functioning of social welfare institutions and other providers of social services.

Key words: social welfare, vocational jobs in social welfare, service providers, social work professionals, Chamber of Social Protection, licensing of professionals, professional development, quality system

* Овај рад је примљен 31. јула 2013. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. септембра 2013. године.

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

УДК 325.27:37(497.7)

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА

број 2/2013.

Прегледни
рад

год. 48.

стр. 83-96.

Suzana Bornarova

Institute for Social Work and Social Policy,

Faculty of Philosophy, University 'Ss Cyril and Methodius' – Skopje

Natasha Bogoevska

Institute for Social Work and Social Policy,

Faculty of Philosophy, University 'Ss Cyril and Methodius' – Skopje

RETURNING MIGRANTS IN MACEDONIA: THE CHALLENGES OF EDUCATIONAL REINTEGRATION

Summary

The issue of reintegration of returning migrants in Macedonia gained increased attention with the rise in returns in the last several years, especially of Macedonian citizens – illegal migrants. It has been widely recognised that an organised and systematic state response to the return migration is a key for successful reintegration of returning migrants and prevention of re-emigration and social exclusion. The paper elaborates the legislative, policy-making and practical challenges of reintegration of returnees in the domain of education. The focus is on: access to education for returning children at primary, secondary and tertiary levels of education; access to adult education for returning adults and older people; as well as obstacles for higher educational attainment and outcomes related to language barriers, extracurricular assistance and recognition of diplomas and qualifications.

Key words: education, return migration, reintegration, social inclusion

1. BACKGROUND INFORMATION: MAIN EMIGRATION TRENDS

Republic of Macedonia gained independence from Former Yugoslavia in 1991. It's a small country with a total population of 2.022.547 according to 2002 population census and population estimate for 2011 of 2.058.539¹⁾. Macedonia is a multiethnic country with mixed ethnic structure: Macedonians-64.18%; Albanians-25,17%, Turks-3.85%, Roma-2.66%, Serbs-1.78%, Bosnians-0.84%, Vlahos-0.48%, other-1.04%²⁾. The long and painful process of transition from planned to market economy contributed to the poor socio-economic condition in the country, evidence of which are the high unemployment rate of 31.6% in 2012, poverty rate of 30.4% in 2011 and an average gross monthly salary of only 495 Euro.³⁾

There are some particularities that characterize the migration history of Macedonian citizens. While in some parts of the country permanent emigration predates the breakup of Yugoslavia, in others the migration is a more recent phenomenon, triggered mainly by the painful structural adjustments and chronic unemployment and poverty following the onset of transition to the market system⁴⁾. The period of transition and poor economic performance following the 1990s triggered several different types of migratory movements. The unfavorable socio-economic conditions and deteriorating living standards, rising poverty and unemployment were the key push factors for a large part of the Macedonian population to search for ways out in the economic migration, predominantly towards the European countries.

Macedonia is traditionally emigrational area for more than one hundred years. Although the most popular destinations are well known, today the total number of emigrants living abroad is unknown. The long history of emigration (which in some families perpetuated for several generations), has led to an absence of reliable data for "old" migrants and their descendants, as well as for those who returned home. Also, in the last decades, only a small number of citizens officially reported their stay abroad. Public statistics in the country are incomplete and only indirect estimations are available. In these circumstances the scope of

-
- 1) State Statistical Office, *Statistical Yearbook of the Republic of Macedonia*, 2011, Skopje, 2011.
 - 2) State Statistical Office, *Statistical Yearbook of the Republic of Macedonia*, Skopje, 2003.
 - 3) State Statistical Office, *ibid.* 2003
 - 4) Abdul Ghaffar Mughal, Hristina Cipusheva, Hyrije Abazi, *Migration, Remittances and the Standards of Living in the Republic of Macedonia* (a Report based on the 2008 Quality of Life Survey), University of South East European University, Tetovo, 2008, pp. 12

emigration could be approximated only through the foreign data sources from international institutions and receiving countries.

Migration of the citizens of Macedonia is not a recent phenomenon. Several events have caused large flows of people migrating along years in history. The Balkans wars of 1912-1913, the First World War, the Second World War, the Civil war in Greece (1945 – 1949) have all led to massive emigration to USA, Canada, Australia, and New Zealand. In the sixties and seventies emigration of Macedonian was triggered mainly by the poor economic situation of the country and the main destinations were Germany, Belgium, Switzerland, Italy, Sweden while smaller numbers found their way to Austria, Denmark, Netherlands, and Norway⁵⁾.

Most intensive emigration was observed in the 1960s and 1970s. The time interval from 1990 until today is a distinctive period in which the highest emigration wave was noticed since the beginning of the economic emigration. The latest relevant comprehensive data for the number of emigrants by particular countries are those from the World Bank. These data show that the number of Macedonian citizens in the receiving countries all over the world in 2010 amounts to 447,138 persons⁶⁾. According to this data the emigration rate is 21.8%. It means that a considerable share of the total population of the country lives abroad. There are no indications that this trend will be reduced in the following years. A survey commissioned by IOM Budapest in 2009 showed that 10.5% of the Macedonians declared certain emigration intention in the future⁷⁾.

The mentioned World Bank data for migrants stocks in 2010 are only rough approximations. In the case of Macedonian migrants, they are underestimated for the overseas countries. According to the census data and official statistics of the USA, Canada, Australia and New Zealand, the number of Macedonian citizens in these countries amounts to 173,795 persons, which means 96,119 persons more than the latest World Bank data. If we include these data, then the number of Macedonian citizens abroad reaches 543,257 persons, and the emigration rate is 26.5%. If we take Eurostat data for migration stocks according to citizenship in 2010 (or latest available data) for the European Union receiving countries, then the emigration rate is 26.0%. In our opinion this emigration rate can be considered as a roughly correct estimation

5) IOM, *Migration Profile: Macedonia*, MOI of the Republic of Slovenia, Ljubljana, 2007.

6) World Bank, *Bilateral Migration Matrix November 2010*, Brussels, 2011.

7) IOM, *Labour Migration Patterns. Policies and Migration Propensity in the Western Balkans*, Geneva, 2009.

of the current size of the Macedonian emigration. Having in mind all available data sources for the migration stocks according to citizenship, one can conclude that the five most receiving countries for Macedonian citizens all over the world are: Australia, Italy, Germany, USA and Switzerland. As for the European Union the top six receiving countries for Macedonian migrants are: Italy, Germany, Austria, Slovenia, Belgium and Sweden⁸⁾.

2. AN ATTEMPT TO GRASP THE SCOPE OF RETURNS

Several factors determine the intensity of the Macedonian emigration abroad and return to Macedonia. Among them are changes in immigration policies of the receiving countries, as well as increased selectivity in accepting the migrants, mainly in terms of the age structure, educational level and occupation. No less important are visa policies and especially asylum policies in destination countries, particularly in the last decade.

The statistical evidence on returnees in Macedonia is scarce, particularly concerning voluntary returns. According to the Law on Registration of Residence and Temporary Residence of the Macedonian citizens they are obligated to report emigration abroad for a period longer than three months prior to the departure, and to report the return to the Macedonian place of residence within three days upon return⁹⁾. Despite this legislative obligation, in practice this does not take place commonly which contributes to the inaccuracy of the available data on returns. Data from a recent comparative research conducted in seven countries shows that 34 migrants return to Macedonia for every 100 who have departed¹⁰⁾.

Some data on voluntary returns can be obtained by IOM country office. IOM implements Assisted Voluntary Return Programmes (increasingly promoted by the host countries as a response to tackling illegal immigration) through which voluntary returnees receive return and reintegration support, namely, support in housing, health care, education, vocational training and establishment of small businesses. Furt-

8) Verica Janeska, Suzana Bornarova, *Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe*, Macedonian Interim Report (draft). GVG. and European Commission, 2011, pp.12

9) Law on Registration of Residence and Temporary Residence of Citizens, *Official Gazette of the Republic of Macedonia*, no. 36/92, 12/93, 43/2000,66/2007, 42/92.

10) Laura Chappell, Ramona Angelescu-Naqvi, George Mavrotas, Dhananjayan Sriskandarajah, *Development on the Move: Measuring and Optimising Migration's Economic and Social Impacts*, IPPR and GDN, London, 2010.

her, upon request by the host country, IOM provides information on the reintegration opportunities to those Macedonian migrants who wish to voluntarily return in Macedonia, with focus on employment, education, health, etc. According to the IOM's database, between 2002 and 2006, 142 individuals have returned to Macedonia through voluntary assisted return programmes. In the period from 2006 until August 2009 IOM has assisted 84 voluntary returnees¹¹⁾.

The Ministry of Interior (MOI) has evidence on the number of returnees in the country, in particular on the forced returns. According to existing data on the number of returnees in Macedonia pursuant to the Readmission Agreements, provided on the basis of the reports on deported persons from the border crossing points, the total number of returnees shows slight increase: 582 (2007); 593 (2008); 682 (2009); 691 (until 30th of November 2010). The data refers to the number of entries in the country, which does not correspond with the number of returnees because there are returnees who enter the country several times in the course of the year. Majority of the returnees in the period from 2007-2010 were Macedonian citizens deported from Germany (766), Switzerland (524), Greece (194), Croatia (168), and Italy (139)¹²⁾.

In the recent period there is also an increased number of Macedonian citizens - returnees (majority Roma and Albanian poorly informed asylum seekers) who immigrated mostly to European countries following the 2010 visa liberalisation. Visa liberalisation scheme decreased the numbers of irregular migrants, however at the same time it facilitated the increase in asylum applications lodged in the EU countries. According to UNHCR the number of asylum seekers from Macedonia has considerably increased after the visa liberalisation that entered into force in 2010. From 908 in 2009, the number of asylum applicants from Macedonia lodged in 44 industrialised countries increased to 6.351 of which 5.773 are lodged in EU27. Most of the applications submitted in 2010 are to Germany, Belgium and Sweden (Germany 2.466, Belgium 1.082, Sweden 908, France 590, Switzerland 403, Netherlands 389, Austria 194, and Norway 93)¹³⁾. Despite this trend, in 2010 only 161 Macedonians returned through the assisted voluntary return programmes, majority of them from Belgium (55 male, 41 female and 65 children). However, during the same year there was an increase in the forced returns. A total of 839 Macedonian citizens were forcefully re-

11) MLSP, *Programme for Reintegration of Macedonian Returnees under the Readmission Agreements*, 2010.

12) MOI, *Data on Macedonian Returnees per Countries of Return*, 2010.

13) UNHCR, *Asylum Levels and Trends in Industrialised Countries 2010. Division of Programme Support and Management*, 2010.

turned by the end of the year, most of them from Germany, Switzerland and Norway¹⁴). To respond to this situation, which is unfavorable for Macedonia, a Coordinative Body comprised of relevant institutions was established in 2011 to monitor the situation and undertake concrete measures for reducing this trend. Measures predominantly refer to delivery of information to citizens in cooperation with the local NGOs, through media campaigns, direct contacts, distribution of brochures and alike¹⁵.

The same trends continued in the course of 2011. According to the IOM data Macedonia is among the top ten countries of origin of returnees with around 2000 migrants assisted with return and 100 migrants provided with reintegration assistance, majority returning from Germany¹⁶).

3. POLICY RESPONSES TO EDUCATIONAL REINTEGRATION OF RETURNEES

Until recently, there has been no official policy designed to regulate the migratory movements and assist returning migrants. Policy-making relative to migration in general intensified in the last several years. In 2009 the Resolution and the Action plan on Migration were adopted. The Agreement on the status and activities of the Migration, Asylum and Refugees Regional Initiative was also ratified and considerable number of readmission agreements signed¹⁷). Macedonia and the European Community signed an Agreement on the Readmission of Persons Residing Illegally ratified by Macedonia in 2007, and entered into force on 1 January 2008. In addition to the one with EC, Macedonia has signed readmission agreements with other countries as well. To date, Macedonia has signed 21 Readmission Agreements: with 14 EU member states 2 Schengen signatory countries and 5 non-member states¹⁸).

Bearing in mind the absence of systematic and organised state response to the reintegration problems of the returnees, in 2010 the Government of Macedonia adopted a Programme for Reintegration of the

14) Government of the Republic of Macedonia, *Migration Profile for the Republic of Macedonia 2010*, Skopje, 2011.

15) Suzana Bornarova, *Returning Migrants in the Republic of Macedonia: The Issue of Reintegration*, Two Homelands. 34. Institute for Slovenian Emigration and Migration, 2011, pp. 127-137.

16) IOM, *Assisted Voluntary Return and Reintegration. Annual Report of Activities 2011*, Geneva, 2012.

17) MARRI, *Migration, Asylum, Refugees Regional Initiative: Migration Paper*, 2007.

18) Government of the Republic of Macedonia, *Schengen Action Plan*, Skopje, 2009.

Returnees under the Readmission Agreements. Currently this Programme and the relevant educational legislation are the only policy instruments in place to support reintegration of Macedonian returnees.

3.1. Programme for reintegration of returnees under readmission agreements: education component focus

The purpose of the Programme for Reintegration of Returnees is to support the implementation of the Agreement with the EC on the readmission of illegal migrants, as well the implementation of other readmission agreements with third countries. The Programme offers wide-ranging forms of assistance and support to returnees in several domains¹⁹⁾:

- (1) Legal aid and personal documentation
- (2) Social protection
- (3) Economic support/employment
- (4) Health care
- (5) Education.

The measures envisaged under the education component are comprehensive and include not only facilitation of access to education, but also better integration and remaining within the same. Among the basic services the Programme anticipates:

- Integration in the system of upbringing and education, respecting the age, physical and intellectual capabilities and previous education of the returnees.
- Access to special schools or special classes within regular school programmes and projects for integrated education for returnees with special needs.
- Information about existing education opportunities in Macedonia and the possibilities to access the same.
- Information and referral for the purpose of recognition of foreign qualifications for returnees who have stopped their education to return to Macedonia and those who have completed formal education abroad.

Given the diverse educational challenges encountered by returnees of different age, specific set of measures is developed to support educational reintegration of minors, young adults, adults and older people.

19) MLSP, Programme for Reintegration of Macedonian Returnees under the Readmission Agreements, 2010.

Educational support to minors anticipates:

- Provision of free meals in the schools, for children returnees from socially vulnerable families.
- Inclusion in extended school stay, where children returnees will have more opportunities for learning, doing homework, participation in arts and cultural activities etc.
- Engagement with non-governmental organizations active in mentorship programmes, educational support and learning support for school age children.
- Links with relevant organizations that provide scholarships for secondary education of vulnerable groups.
- Mandatory registration of children returnees with the immunization teams in their local places of residence, which will provide the necessary immunization documentation and relevant certification required for school admission.

Educational support to young adults anticipates:

- Support in completing previous levels of education, for young adults with incomplete primary or secondary education.
- Information for young returnees, with completed secondary education, about the opportunities and higher educational institutions where they could continue their education.
- Referral to relevant organizations that provide higher education scholarships to vulnerable groups.
- Extending information to young returnees on the measures of affirmative action in the higher education and quotes for different ethnic groups, which helps lessening the financial burden for covering educational costs.
- Support in learning the native language.

Educational support to adults and older returnees anticipates:

- Information and support in acquiring formal education for returnees with incomplete primary and secondary education (inclusion in the educational system through special schools for adults).
- Information about opportunities for inclusion in the existing informal, continuous education for adults and elderly, and referral to organisations and institutions that provide services in the field of informal education with respect to the needs and interests of the returnees.

In cooperation with IOM a Guidebook was prepared and it was promoted before the relevant institutions with a purpose to introduce them with the forthcoming obligations coming from the Programme.

3.2. Education legislation

The provision of access to educational opportunities in Macedonia is considered an important element in the overall reintegration of returnees, both for children and adults. The educational system in Macedonia is not exclusive on any grounds. The Republic of Macedonia is taking measures which guarantee equal opportunities in education for every citizen regardless their age, sex, nationality or religious affiliation. The Macedonian Government and the Ministry of Education and Science are responsible for providing equal conditions for access to all levels of education for every citizen²⁰.

In addition to children, according to the Law on Primary Education, adults can also be included in the primary education in a manner determined by law. In line with Article 10 of the Law on Primary Education, the primary education for students with special educational needs could be organized in special primary schools and special classes within regular schools²¹.

The basic rights envisaged within the Law on Primary education, Law on Secondary Education and the Law on Textbook for Primary and Secondary Education, to which returning children are also entitled are:

- Free primary and secondary education in the public educational institutions.
- Right to education with prohibition of discrimination on any ground.
- Compulsory secondary education for all citizens of Macedonia
- Free of charge textbooks for all primary and secondary school students
- Free of charge bus transport for all primary and secondary school students.

The aforementioned laws also contain special provisions relevant for the returning children related to the unhindered access to schools.

20) Ministry of Education and Science, *National Strategy for the Development of Education in the Republic of Macedonia, 2005-2015*, Skopje, 2004, http://planipolis.iiep.unesco.org/upload/The%20former%20Yugoslav%20Republic%20of%20Macedonia/FYR_Macedonia_MoES_National_Strategy_Dev_Education.pdf

21) Law on Primary Education, *Official Gazette of the Republic of Macedonia*, No. 03/2008, 33/2010, 116/2010, 156/2010, 6/2011, 18/2011, 51/2011, 100/2012.

According to these provisions, all children, foreign nationals, or children without citizenship who reside in Macedonia, have the right to access primary education under same conditions with the other citizens of Macedonia, and teaching programme in their native language should be organized (in municipalities where an ethnic group is represented with over 20% of the total population). Also, in cooperation with the Ministry of Education and Science and in compliance with signed international conventions for recognition of studies, diplomas and qualifications, information and support to the process of recognition and issuance of foreign diplomas is available. For the purposes of extension of support in the process of issuing foreign diplomas, the Government enacted a resolution which authorizes the Ministry of Education and Science to determine the ways for provision of support to vulnerable groups of returnees with regard to recognition of their foreign diplomas.

Part of the special provisions relates to the support at school. Namely, the Law on Primary education obliges primary schools to provide support to children of Macedonian citizens who have returned from a foreign country where they have started their education, in learning the native language for the purpose of better integration in the educational process. This is done through complementary individual or group classes designed for language skills building and making up with the school programme. This type of teaching is conducted in the course of one year, according to a specially designed programme by the Bureau for Development of Education. Moreover, even when children attend school programme in language other than Macedonian, it includes compulsory learning of the Macedonian language, which is particularly important considering the fact that part of the returnees do not have knowledge of the Macedonian language.

4. CHALLENGES TO EDUCATIONAL REINTEGRATION OF RETURNEES

The successful reintegration of returnees in the society is important not only for their personal well-being, but for Macedonia as a home country as well, considering its obligation to protect this category of population and ensure full respect of their human rights. In general, it should be taken into consideration that for most returnees this process is not only routine practice but the same implies major social and economic adjustments. This process is particularly problematic for returnees who have stayed in a foreign country for extended period of time, thereby have lost all linkages to Macedonia as their country of origin.

According to a recent empirical research which compares migrant and non-migrant households in Macedonia, the share of returned migrants that stayed abroad for more than 5 years is as high as 90%, which is an evidence of the tendency of Macedonian migrants to remain abroad for relatively long periods of time²²⁾. Without adequate admission and adjustment to the old-new environment, most of the returnees would be exposed to risk of social exclusion, marginalisation and poverty.

Major challenges may be situated at three levels:

(1) At policy level:

- Held back implementation of officially adopted strategies and programmes as a result of the lack of financial resources and poor budget planning.
- Insufficient fund-raising capacities at national level, given the fact that the usage of EU and other foreign funds available to Macedonia is negligible.
- Lack of empirical research on the problems related to the educational reintegration of returning migrants which would facilitate and inform policy-making and protection.

(2) At institutional level:

- Insufficient capacities (budget, staff, infrastructure) of the educational institutions to provide additional support to returning children
- Unsatisfactory inter-institutional coordination and cooperation at central and local level as a prerequisite for effectiveness in policy making, implementation and evaluation of the programme outcomes.

(3) At individual level:

- Cultural differences, tradition and nutrition habits call for adaptation to the new environment.
- The process of socialisation is often disrupted as it requires adoption of norms and values often different from the country of destination where children were born.
- Children have to adjust to the new educational system in which educational contents, teachers' attitudes and teaching methods differ from those they've been used to.
- Language barriers, which in turn affect children's educational achievements (learning the language in which lectures are

22) Zoran Nikolovski, Vanco Uzunov, Maja Micevska Scharf, Suncica Szadovska, *Development on the Move: Measuring and Optimising the Economic and Social Impacts of Migration in the Republic of Macedonia*, GDN, Skopje, 2009, pp. 68.

- held is particularly problematic for foreign born children who do not speak Macedonian).
- Problems regarding recognition of prior educational qualifications (diplomas, certificates) are also not to be disregarded. This problem is most noticeable among forced returnees who often lose personal documentation in the process of deportation. Issuing a document from abroad is complex and costly procedure most of them can not afford.
 - Finally, most disadvantaged are returning children who have never attended school due to the status of illegal residence abroad and who have the hardest time to begin their delayed education and catch up with their peers²³⁾.

References

- Assembly of the Republic of Macedonia, *Law on Primary Education*, Official Gazette of the Republic of Macedonia, No. 03/2008, 33/2010, 116/2010, 156/2010, 6/2011, 18/2011, 51/2011, 100/2012.
- Assembly of the Republic of Macedonia, *Law on Secondary Education*, Official Gazette of the Republic of Macedonia, No. 52/2002.
- Assembly of the Republic of Macedonia, *Law on Textbooks for Primary and Secondary Education*, Official Gazette of the Republic of Macedonia, No. 98/2008.
- Assembly of the Republic of Macedonia, *Law on Local-self Government*, Official Gazette of the Republic of Macedonia, No. 5/2002.
- Assembly of the Republic of Macedonia, *Law on Registration of Residence and Temporary Residence of Citizens*, Official Gazette of the Republic of Macedonia, No. 36/92, 12/93, 43/2000, 66/2007.
- Bornarova Suzana, *Returning Migrants in the Republic of Macedonia: The Issue of Reintegration*, Two Homelands. 34. Institute for Slovenian Emigration and Migration, 2011.
- Chappell Laura, Angelescu-Naqvi Ramona, Mavrotas George, Sriskandarajah Dhananjayan, *Development on the Move: Measuring and Optimising Migration's Economic and Social Impacts*, IPPR and GDN, London, 2010.
- Government of the Republic of Macedonia, *Schengen Action Plan*, Skopje, 2009.
- Government of the Republic of Macedonia, *Migration Profile for the Republic of Macedonia 2010*, Skopje, 2011.
- IOM, *Migration Profile: Macedonia*, MOI of the Republic of Slovenia, Ljubljana, 2007.
- IOM, *Labour Migration Patterns. Policies and Migration Propensity in the Western Balkans*, Geneva, 2009.
- IOM, *Assisted Voluntary Return and Reintegration. Annual Report of Activities 2011*, Geneva, 2012.

23) Suzana Bornarova, Ibidem.

- Janevska Verica, Bornarova Suzana, *Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe*, Macedonian Interim Report (draft), GVG. and European Commission, 2011.
- MARRI, *Migration, Asylum, Refugees Regional Initiative: Migration Paper 2007*.
- Ministry of Education and Science, *National Strategy for the Development of Education in the Republic of Macedonia 2005-2015*, Скопје, 2002.
- MLSP, *Programme for Reintegration of Macedonian Returnees under the Readmission Agreements*, Скопје, 2010.
- MOI, *Official data from the Ministry of Interior*, Sector for Analytics, letter no.15.2-145; 01.02.2007.
- Mughal Abdul Ghaffar, Cipusheva Hristina, Abazi Hyrije, *Migration, Remittances and the Standards of Living in the Republic of Macedonia*, University of South East European University, Tetovo, 2008.
- Nikolovski Zoran, Uzunov Vanco, Micevska Scharf Maja, Sazdovska Suncica, *Development on the Move: Measuring and Optimising the Economic and Social Impacts of Migration in the Republic of Macedonia*. GDN, Скопје, 2009.
- Agreement between Macedonia and the EC for Readmission of People residing without Authorisation*, Official Gazette, No. 141/07.
- State Statistical Office, *Statistical Yearbook of the Republic of Macedonia*, Скопје, 2003.
- State Statistical Office, *Relative poverty in 2011*. Скопје, 2012.
- State Statistical Office, *Active Population in the Republic of Macedonia, Results from the Labour Force Survey, II quarter 2012*, Скопје, 2012.
- UNHCR, *Asylum Levels and Trends in Industrialised Countries 2010*, Division of Programme Support and Management, 2010.
- World Bank. *Bilateral Migration Matrix November 2010*, Brussels, 2011.

Сузана Борнарова, Наташа Богоевска

ПОВРАТАК МИГРАНАТА У МАКЕДОНИЈУ: ИЗАЗОВИ ОБРАЗОВНЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ

Резиме

С обзиром на садашњу неповољну ситуацију у заемљи, несумњиво је да ће се миграције Македонских грађана наставити и у будућности, са израженим трендом нелегалних миграција. Паралелно, као резултат рестриктивне имиграционе политике у земљама дестинације, очекује се и повећан повратак илегалних емиграната у Македонију.

Држава мора да има адекватне одговоре на ове изазове. Повратници, посебно они који су дуго боравили ван земље, суочавају се различитим проблемима и осујећењима. Приступ системима социјалне заштите, тржишту рада и образовања често им није доступан. У одсуству адекватних механизма подршке за њихову интеграцију у заједницу, повратници и њихове породице су у ризику

од сиромаштва, социјалне искључености, ре-емиграције. Инклузија у образовању је само део целокупног процеса реинтеграције, који не може бити успешан ако се посматра независно од других механизма (социјална заштита, становање, здравствена заштита, запошљавање).

Холистички приступ је неопходан у развоју адекватне политике, која на одговоран начин организује, омогућава и подржава целокупни процес реинтеграције. Одређене мере су већ дефинисане, али нису реализоване у пракси, тако да је дошло време да се унапреде. Успешан прихват повратника захтева партнерску међуминистарску сарадњу у области социјалне заштите, запошљавања, финансија, образовања, као и организација цивилног друштва. У том смислу, координација, буџетско планирање и fund-raising на централном нивоу, предуслови су за ефикасно доношење одлука, имплементацију и евалуацију постигнутих исхода. Недостатак поузданих података о илегалним миграцијама, може се умањити емпиријским истраживањима и успостављањем базе статистичких података о миграторним кретањима, што треба да допринесе побољшању просеца доношења одлука и бољем таргетирању циљних група.

На крају, али не и мање битно, службе за спровођење политике прихвата, морају бити оснажене. Да би биле у могућности да у пуној мери пружају образовну подршку повратницима, школе морају да имају адекватне инфраструктурне, кадровске, програмске ресурсе и капацитете.

Кључне речи: образовање, повратак, миграција, реинтеграција, социјална инклузија

* Овај рад је примљен 31. јула 2013. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. септембра 2013. године.

Марко Д. Милановић

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Марија М. Вучинић

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

УСЛОВИ ЖИВОТА РОМА У СРБИЈИ И СИСТЕМ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ СА ФОКУСОМ НА ДЕЦУ

Сажетак

Подаци о становништву које живи у ромским насељима су у великој мери непоуздани, а праксе навођења података често доводе до њиховог искривљења. Ово за последицу има да доносиоци одлука и јавност тешко могу да процене квалитет информација што име негативан утицај на креирање политика. Рад има за циљ да, на основу прегледа литературе, широј публици приближи неке од важних података који се односе на услове живота у ромским насељима и изазове са којима се суочава систем социјалне заштите приликом подршке Ромима.

У првом делу рада, са освртом на квалитет података, представљени резултати различитих истраживања која се односе на услове живота у ромским насељима. Покушали смо и да на основу ових података опишемо степен угроженост и проценимо број угрожене деце која живе у ромским насељима.

Затим су приказани неки од изазова са којима се систем социјалне заштите суочава приликом подршке особама ромске националности, и генерално особама које живе у дубоком сиромаштву, са фокусом на заштиту деце. Један од недостатака је заснованост подршке Ромима на материјалним давањима, при чему је овај вид подршке недовољан, а често и недоступан Ромима. Подаци који се прикупљају у оквиру система социјалне заштите, још увек не омогућавају таргетирање, планирање и праћење ефеката услуга,

па тиме ни прилагођавање услуга потребама Рома. Неприлагођена подршка система и дубока депривација додатно доводе до тога да су ромска деца налазе у повећаном ризику од издвајања из породица. Ово указује на потребу анализе ресурса система односу на потребне ресурсе за обезбеђивање адекватне подршке ромским породицама.

Кључне речи: Роми, социјална заштита, социјална угроженост, презаступљеност

1. ОСНОВНЕ ДЕМОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ И УСЛОВИ ЖИВОТА РОМА У СРБИЈИ

1.1. Колико Рома живи у Србији?

Роми у Србији као седелачко становништво живе још од средњег века, а према подацима које износи Александар Стојановски у књизи „*Romite na Balkanskiot poluostrvo*“⁽¹⁾ по попису Рома у Румелији, у XVI веку, на том подручју је било 17 191 ромска кућа, од којих је 59.9% било хришћанских. Роми су у то време живели пре свега на територији јужне Србије и на Косову. Према Попису становништва из 2011-е године, у Србији данас живи 147.604 Рома (Табела 1), што је значајно више у односу на податак добијен пописом из 2002-е године, када је у Србији према званичним подацима живело њих 108.193. Уколико се овај податак узме као добра процена броја Рома који живе у Србији, онда Роми представљају трећу по бројности мањину у Србији, после Мађара и Бошњака.

Табела 1. Ромско становништво у Србији приказано по регијама

	N	% ¹	% ²
Београдски регион	27325	17.7	1.7
Регион Војводине	42391	26.9	2.2
Регион Шумадије и Западне Србије	20649	12.6	1.0
Регион Јужне и Источне Србије	57239	42.8	3.7
Укупно	147604	100.0	2.05

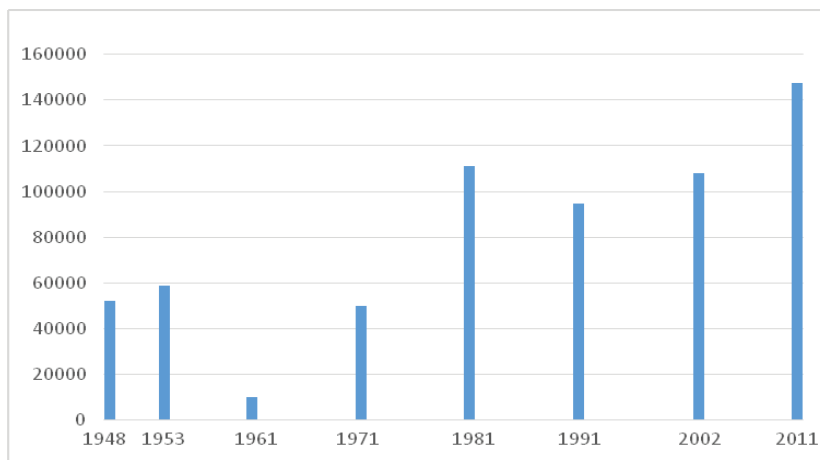
¹ – проценат у односу на број Рома,

² – проценат у односу на број становника

1) Божидар Јакшић, Горан Башић, *Уметност преживљавања. Где и како живе Роми у Србији*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2005, стр. 18.

Ипак, још од пописа из 1948-е године па до данас приметна је етничка мимикрија код Рома, односно прикривања националне припадности, па је питање да ли резултати пописа, али и друге званичне документације, добро одражавају број Рома који живи у Србији (Слика 1)²⁾.

Слика 1. Број Рома у Србији

Често спомињана процена је да у Србији живи око четири до пет пута више Рома, односно између 450.000 и 500.000. Овај податак се као релевантан, без цитирања оригиналног извора наводи у домаћим анализама као што су: „Инклузија ромске деце раног узраста, Извештај за Србију“³⁾, у којој се као извор цитира извештај „*Economic costs of Roma exclusion*“⁴⁾, који цитира публикацију „*At Risk: Roma and the Displaced in Southeast Europe*“⁵⁾, а који се опет позива на извештај „Сиромаштво, социјална искљученост и етничка припадност у Србији и Црној Гори: Случај Рома“⁶⁾, који

- 2) Републички завод за статистику, *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији, Становништво*, Републички завод за статистику, Београд, 2012, стр. 14.
- 3) Марија Александровић, Сунчица Мацура Миловановић, Зорица Трикић, John Bennett, *Инклузија ромске деце раног узраста – Извештај за Србију*, Фондација за отворено друштво, Ромски образовни фонд и UNICEF, Мађарска, 2012, стр. 13.
- 4) World Bank, *Economic costs of Roma exclusion*, 2010, стр. 1: http://siteresources.worldbank.org/EXTROMA/Resources/Economic_Costs_Roma_Exclusion_Note_Final.pdf
- 5) Mark Collins, Claudia Grosu, Jaroslav Kling, Susanne Milcher, Niall O’Higgins, Ben Slay, Antonina Zhelyazkova, *At Risk: Roma and the Displaced in Southeast Europe*, UNDP, Bratislava, 2006, стр. 12.
- 6) Akshay Sethi, „Сиромаштво, социјална искљученост и етничка припадност у Србији и Црној Гори: Случај Рома“, Светска Банка, део студије *Програмска процена сиромаштва за Србију и Црну Гору*, 2005, стр. 3.

коначно цитира публикацију „Роми и право на здравствену заштиту у Србији“⁷⁾, где се ова информација износи. Додатно, у овој публикацији се не наводи начин процене ове информације већ само да се ради о „секундарним изворима“, док се у публикацији из 2006-е године истог аутора овај податак наводи као број Рома који живе на територији Србије и Црне Горе⁸⁾. Ово указује на недовољно развијену праксу навођења података у домаћој литератури, при чему се услед ненавођења оригиналног извора, али ни методе процене податка у оригиналном извору отежава процена квалитета самог податка, и олакшава „митологизација“ податка. Примари оваквог навођења су и „Положај рањивих група на тржишту рада Србије“⁹⁾, као и „Први национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва“¹⁰⁾. Иако се оба извештаја користе подацима добијеним на основу Анкета о животном стандарду (АСЖ) из 2008-е године, у којој се аутори ограничавају у погледу генерализабилности налаза јер су обухваћени само Роми који су интегрисани у општу популацију,¹¹⁾ ово ограничење се у датим извештајима не наводи јасно.

Добри примери истраживања, на основу којих може да се донесе суд о квалитету информација су истраживање „Ромска насеља, услови живота и могућности интеграције Рома у Србији“¹²⁾, „Роми – поседовање личних докумената“¹³⁾ и МІСC4¹⁴⁾ истраживање. У оквиру истраживања „Ромска насеља, услови живота и могућности интеграције Рома у Србији“ идентификована су ромска насеља у Србији у којима живи најмање 15 породица

7) Петар Антић, *Роми и право на здравствену заштиту*, Центар за права мањина, 2005, стр. 3.

8) Петар Антић, *Роми и право на правни субјективитет у Србији*, Центар за права мањина, Београд, 2006, стр. 5.

9) Горана Кретић, Михаил Арандаренко, Александра Нојковић, Марко Владисављевић, Марина Петровић, *Положај рањивих група на тржишту рада Србије*, Foundation for the advancement of economics Београд, 2010.

10) Влада Републике Србије, *Први национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва*, 2011, стр. 111: <http://www.inkluzija.gov.rs/wp-content/uploads/2011/03/Prvi-nacionalni-izvestaj-o-socijalnom-ukljucivanju-i-smnjenju-siromastva1.pdf>

11) Драган Вукмировић, *Студија о животном стандарду: Србија 2002–2007*, Републички завод за статистику Србије, 2008, стр. 11.

12) Божидар Јакшић, Горан Башић, *Уметност преживљавања. Где и како живе Роми у Србији*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2005.

13) Истраживачки и аналитички центар АРГУМЕНТ, „Роми – поседовање личних докумената“, у Антић Петар, *Роми и право на правни субјективитет у Србији*, Центар за права мањина, Београд, 2006.

14) Republic of Serbia: Statistical Office of the Republic of Serbia, *Republic of Serbia Multiple Indicator Cluster Survey 2011, Final Report*, UNICEF, Belgrade, 2011, str. 262.

или 100 људи, а затим на основу таквог узорковања одређен број Рома који живе у ромским насељима као и друге карактеристике ромских породица. Процењено је да у Србији постоје 593 таква насеља у којима укупно живи 247.591 становника, 201.353 Рома староседелаца и 46.238 Рома расељених лица. Како нису обухваћена мања ромска насиља, нити Роми који не живе у ромским насељима, аутори сматрају да истраживањем није обухваћено око 30% ромског становништва. На овај начин процењен број Рома који је 2002-е године живео у Србији износио би око 370.000. На основу овог истраживања можемо да закључимо да је број Рома бар три, ако не и више него три пута већи него што то показује попис становништва, али мањи од 500.000. Друго слично истраживање је истраживање које је спровео Истраживачки и аналитички центар АРГУМЕНТ, „Роми – поседовање личних докумената“¹⁵⁾, којим је обухваћено 2000 Рома који живе у 74 ромских насеља у Београду, али је ово истраживање често погрешно цитирано као да се односи на целу Србију. Једно од великих истраживања које се односи на угроженост ромске популације је МICS4 истраживање. Приликом тумачења резултата МICS4¹⁶⁾ истраживања треба имати у виду да је реализовано на узорку заснованом на попису из 2002-е године. Учесници овог истраживања узроковани су из узорка коју чини 46% ромских домаћинстава обухваћених пописом, а карактерише их да у заједница живи више од 17 ромских породица. Једно ограничење оваквог нацрта је у томе што се ослања на попис, при чему број Рома вероватно три до четири пута већи од броја који је идентификован пописом, а друго јер се одбацује око половине ромског становништва који живи у заједницама са мањим бројем породица, што може довести до систематске грешке.

Како процене броја Рома који живе у ромским насељима значајно варирају, проблематично је одредити величину саму популацију, што ставља ограничење на све податке добијене о структури саме популације и заступљеност различитих карактеристика Рома.

1.2. Структура ромског становништва

Структуру ромског становништва чине Роми рођени у Србији, Роми који су пребегли са територије Аутономне Покрајине

15) Истраживачки и аналитички центар АРГУМЕНТ, „Роми – поседовање личних докумената“, у Антић Петар, *Роми и право на правни субјективитет у Србији*, Центар за права мањина, Београд, 2006.

16) Republic of Serbia: Statistical Office of the Republic of Serbia, *Republic of Serbia Multiple Indicator Cluster Survey 2011, Final Report*, UNICEF, Belgrade, 2011, str. 262.

Косово и Метохија 1999-е године, који су рођени на територији других република бивше СФРЈ и Роми повратници из земаља са којима постоји уговор о реадмисији. У Србији је регистровано 19.551 Рома који су пребегли са Косова¹⁷⁾, док влада Косова¹⁸⁾ износи процену да на територији Србије живи од 45.000 до 50.000 Рома са Косова, а у извештају UN OCHA из 2003-е процењено је да на територији Србије и Црне Горе, осим око 28.000 регистрованих избеглица ромске националности са Косова живи још око 50.000 нерегистрованих избеглица¹⁹⁾. Јакшић и Башић су у истраживању из 2002-е године утврдили да у ромским насељима живи 46.238 Рома расељених са Косова²⁰⁾, тако да је укупан број Рома који су избегли са Косова вероватно већи. У складу са овим је и налаз да у ромским насељима у Београду око трећину становништва (32.0%) чине Роми интерно расељени са Косова.

Један од великих изазова за систем социјалне заштите је и интеграција Рома повратника на основу уговора о реадмисији, који од 2001. отварају могућност повратка грађана, особа без пребивалишта и грађана земаља трећег света које немају пребивалиште у земљама са којима постоји уговор о реадмисији. Роми који су у Србију дошли из земаља ЕУ чини 7% ромског становништва у Београду²¹⁾, при чему према подацима Канцеларије за реадмисију за период јануар 2011 – фебруар 2013^{22), 23), 24)} можемо да закључимо да Роми чине око две трећине (68.6%) грађана који

-
- 17) Komesarijat za izbeglice Republike Srbije i UNHCR, *Registracija interno raseljenih lica sa Kosova i Metohije*, Beograd, 2001, str. 25: <http://www.kirs.gov.rs/docs/statistika/Registracija%20Lica%20Raseljenih%20sa%20Kosova%20i%20Metohije.pdf>
 - 18) Republic of Kosovo, Government, Office of the Prime Minister, *Strategy for the Integration of Roma, Ashkali and Egyptians in the Republic of Kosovo 2009-2015*: http://www.kryeministritks.net/zck/repository/docs/Strategy_for_the_Integration_of_Roma,_Ashkali_and_Egyptian_communities_2009-2015.pdf.
 - 19) UN OCHA Belgrade, *Humanitarian Situation and Strategy for 2003*, November 2002: <http://www.static.reliefweb.int/report/serbia/humanitarian-situation-and-strategy-2003-federal-republic-yugoslavia-excluding-kosovo>
 - 20) Божидар Јакшић, Горан Башић, *Уметност преживљавања. Где и како живе Роми у Србији*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2005, стр. 32.
 - 21) Истраживачки и аналитички центар АРГУМЕНТ, „Роми – поседовање личних докумената“, у Антић Петар, *Роми и право на правни субјективитет у Србији*, Центар за права мањина, Београд, 2006, стр. 18.
 - 22) Izveštaj Kancelarije za readmisiju za 2011. godinu: <http://www.kirs.gov.rs/docs/read/Izvestaj%20Readmisija%20za%202011-detaljni.pdf>
 - 23) Izveštaj Kancelarije za readmisiju za 2012. godinu: http://www.kirs.gov.rs/docs/read/Izvestaj_2012.pdf
 - 24) Izveštaj Kancelarije za readmisiju za 2013. godinu: http://www.kirs.gov.rs/docs/read/Izvestaj_2013.pdf

су у земљу ушли по уговору о реадмисији, док за период од 2008 – 2010. године овај проценат износи 58.8%²⁵⁾.

1.2. Карактеристике ромских породице и удео деце у ромском становништву

Ромске породице имају у просеку 5 чланова^{26), 27), 28)}. При томе 60.7% ромских породица има децу школског узраста²⁹⁾, при чему 47.5% породица има децу млађу од 5 година³⁰⁾. Налази студије које су спровели Јакшић и Башић указује да деца до 7 година чине 23.8% ромског становништва, а деца од 7 до 16 година 21.6%³¹⁾. На основу овога можемо да закључимо да је 45.4% ромског становништва чине деца до 16 година. Слична процена добијена је и на основу МІСС4 истраживања, којим је утврђено да деца чине 39.9% ромског становништва, а деца на узрасту 0-4 година 14.4%³²⁾. Уколико податке о структури ромског становништва упоредимо са структуром опште популације, у којој деца чине око 17.6% становништва, а деца на узрасту 0-4 година 4.6%, видимо да ромску популацију чини око 2 пута више деце него општу. 81.8% ромске деце живи са оба родитеља, 8.1% живи само са мајком, 3.6% живи само са оцем, 4.4% не живи ни са једним родитељем, док за 2.1% није било могуће утврдити овај податак³³⁾. Највећи број ромске деце узраста 2-14 година, бар је једном било изложено некој врсти психичког или физичког насиља, а 6.1% је било изложено

25) Подаци из годишњих извештаја Министарства за људска и мањинска права, према Влада Републике Србије, *Први национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва*, 2011, стр. 212: <http://www.inkluzija.gov.rs/wp-content/uploads/2011/03/Prvi-nacionalni-izvestaj-o-socijalnom-ukljucivanju-i-smanjenju-siromastva1.pdf>

26) Истраживачки и аналитички центар АРГУМЕНТ, „Роми – поседовање личних докумената“, у Антић Петар, *Роми и право на правни субјективитет у Србији*, Центар за права мањина, Београд, 2006, стр. 18.

27) Божидар Јакшић, Горан Башић, *Уметност преживљавања. Где и како живе Роми у Србији*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2005, стр. 69.

28) Statistical Office of the Republic of Serbia, *Republic of Serbia Multiple Indicator Cluster Survey 2011, Final Report*, UNICEF, Belgrade, 2011, str. 41.

29) Божидар Јакшић, Горан Башић, *Уметност преживљавања. Где и како живе Роми у Србији*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2005, стр. 107.

30) Statistical Office of the Republic of Serbia, *Republic of Serbia Multiple Indicator Cluster Survey 2011, Final Report*, UNICEF, Belgrade, 2011, str. 41.

31) Божидар Јакшић, Горан Башић, *Уметност преживљавања. Где и како живе Роми у Србији*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2005, стр. 70.

32) Statistical Office of the Republic of Serbia, *Republic of Serbia Multiple Indicator Cluster Survey 2011, Final Report*, UNICEF, Belgrade, 2011, str. 41.

33) Statistical Office of the Republic of Serbia, *Republic of Serbia Multiple Indicator Cluster Survey 2011, Final Report*, UNICEF, Belgrade, 2011, str. 45.

тешком физичком кажњавају, што је више од три пута већи број у односу на децу из опште популације код које је забележено 1.6% таквих случајева³⁴).

1.3. Услови живота ромских породица

За Роме у Србији није карактеристичан номадски начин живота, при чему су 85.0% породица стални становници насеља у којима живе још пре 1991-е године, док се остатак доселио након 1991-е године, а највише досељених (8.1% укупног становништва) након што је српско и неалбанско становништво прогнано са територије Косова.

Док истраживање реализовано на основу списка ромских насеља у Србији даје процену да се ова насеља у приближно једнаком броју налазе у руралним срединама (44.8%) и градским срединама (52.7%), при чему се 21.7% насеља налази у урбаном делу града, а 31.0% чине насеља у приградским деловима³⁵). Према подацима са пописа из 2011-е године 60.4% рома живи у градским насељима, што је на нивоу опште популације (59.4%). На основу ових података можемо да закључимо да Роми ако не у већој, онда бар у подједнакој мери као и особе из општа популација живе у урбаним подручјима. Што се тиче квалитета градње, 44% насеља су насеља од сламова и нехигијенска насеља (немају комуналну инфраструктуру, а објекти су неусловни и грађени од импровизованог материјала), 44 % насеља је претежно уређено (постоји део инфраструктуре, најчешће се нелегално користи струја и вода, а најчешће недостаје канализација), док је 11% насеља потпуно уређено. У 36.4% насеља објекти су претежно комфорни, односно подигнути од чврстог материјала и имају одговарајућу комуналну структуру, при чему је највише оваквих насеља у руралним срединама³⁶). Нешто више од половине домаћинстава (54.9%) има канализацију, док 97.2% домаћинстава има место где пере руке³⁷). Ромске породице углавном немају адекватне услове за одржавање личне хигијене деце - санитарни чвор са тоалетом у кући има само 30.0% ромских породица, а

34) Republic of Serbia: Statistical Office of the Republic of Serbia, *Republic of Serbia Multiple Indicator Cluster Survey 2011, Final Report*, UNICEF, Belgrade, 2011, str. 175.

35) Божидар Јакшић, Горан Башић, *Уметност преживљавања. Где и како живе Роми у Србији*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2005, стр. 34.

36) Божидар Јакшић, Горан Башић, *Уметност преживљавања. Где и како живе Роми у Србији*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2005, стр. 48.

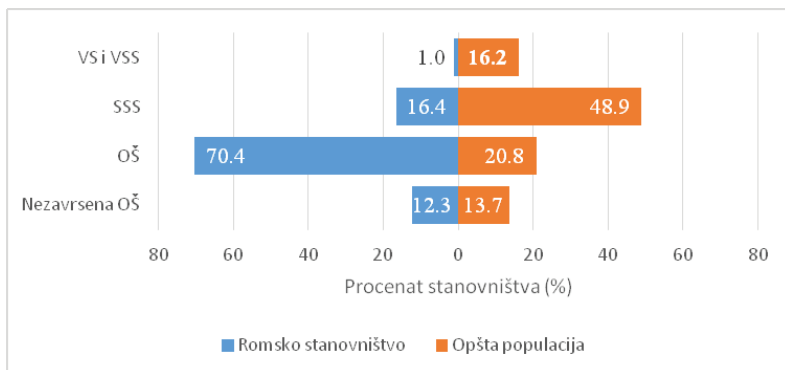
37) Statistical Office of the Republic of Serbia, *Republic of Serbia Multiple Indicator Cluster Survey 2011, Final Report*, UNICEF, Belgrade, 2011, str. 108.

купатило 40% породица³⁸). Иако дуго живе у својим насељима, тек 5.0% породица има станарско право, док власником простора у којем станује себе сматра 58.3% ромских породица³⁹).

1.4. Образовање одраслих и деце

Домаћин/ца ромских домаћинстава најчешће има основно образовање (70.4%), а тек 16.4% ромског становништва има средње образовање⁴⁰). Ако тај податак упоредимо са образовном структуром опште популације добијену у оквиру пописа из 2011-е године, видимо да су Роми у значајно лошијем положају (Слика 2).

Слика 2. Образовна структура ромске и опште популације

Према истраживању које су спровели Јакшић и Башић тек 48.4% ромске деце редовно похађа школу, 6.6% повремено похађа школу, 17.1% не похађа школу, док за 27.9% није могло да се утврди да ли похађају школу или не⁴¹). На основу МИКС4 студије добијено је да 88.5% ромске деце основношколског узраста похађа школу⁴²), а средњу школу упише чак 68.1% ромске деце која заврши основну школу. Ипак, тек 19.3% ромске деце узраста од

38) Божидар Јакшић, Горан Башић, *Уметност преживљавања. Где и како живе Роми у Србији*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2005, стр. 80.

39) Божидар Јакшић, Горан Башић, *Уметност преживљавања. Где и како живе Роми у Србији*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2005, стр. 78.

40) Statistical Office of the Republic of Serbia, *Republic of Serbia Multiple Indicator Cluster Survey 2011, Final Report*, UNICEF, Belgrade, 2011, str. 41.

41) Божидар Јакшић, Горан Башић, *Уметност преживљавања. Где и како живе Роми у Србији*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2005, стр. 108.

42) Statistical Office of the Republic of Serbia, *Republic of Serbia Multiple Indicator Cluster Survey 2011, Final Report*, UNICEF, Belgrade, 2011, str. 165.

15 – 18 година похађа средњу школу⁴³). Видимо да су овом случају подаци добијени путем ова два истраживања различити, што се осим другачијим узорком може тумачити и подршком инклузију ромске деце у образовање која се спроводила у овом периоду.

1.5. Приходи ромских породица

Процена је да је око 2/3 Рома у Србији сиромашно - 60.5% сматра се веома сиромашном, у поређењу са 6.0% у општој популацији, и чине око 1/41/4 веома сиромашних становника у Србији, док се екстремно сиромашним сматра 9.8% Рома у односу на 0.2% у општој популацији⁴⁴). Сличне процене износи у UNDP, односно процењује се да 57.0% ромских домаћинстава живи у сиромаштву у односу на 10.0% домаћинстава опште популације⁴⁵). Другим речима, сиромаштво је скоро 6 пута чешће код Рома него код припадника опште популације. У истраживању које су спровели Јакшић и Башић 2002-е године, тек 18.6% домаћина/ца у ромским породицама је било запослено, а пензију су примали чланови 5.6% породица, док је у суседским неромским породицама било запослено 54.5% домаћина/ица, док је пензију примало 19.4% породица⁴⁶). На основу овога можемо да закључимо да је само 24.2% ромских породица имала неки стални извор прихода кроз плате и пензије, док је 73.9% неромских суседских породица имало стални извор прихода, што је око три пута више. Видимо да иако је незапосленост три пута већа код Рома у односу на општу популацију, Роми су шест пута сиромашнији, што можемо да тумачимо тиме да Роми најчешће имају ниско плаћене послове и веће породице од припадника опште популације. Социјално помоћ или дечји додатак према подацима овог истраживања примало је тек 18.3% ромских породица. Сличан податак добијен је и у истраживању Истраживачког и аналитичког центра АРГУМЕНТ, према којем 32.6% Рома у Београду има приходе по неком основу⁴⁷).

43) Statistical Office of the Republic of Serbia, *Republic of Serbia Multiple Indicator Cluster Survey 2011, Final Report*, UNICEF, Belgrade, 2011, str. 166.

44) Akshay Sethi, „Siromaštvo, socijalna isključenost i etnička pripadnost u Srbiji i Crnoj Gori: Slučaj Roma“, Svetska Banka, deo studije *Programska procena siromaštva za Srbiju i Crnu Goru*, 2005, стр. 4.

45) Mark Collins, Claudia Grosu, Jaroslav Kling, Susanne Milcher, Niall O’Higgins, Ben Slay, Antonina Zhelyazkova, At risk: *Roma and the displaced in Southeast Europe*, UNDP, Bratislava, 2006, стр. 18.

46) Божидар Јакшић, Горан Башић, *Уметност преживљавања. Где и како живе Роми у Србији*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2005, стр. 97.

47) Истраживачки и аналитички центар АРГУМЕНТ, „Роми – поседовање личних докумената“, у Антић Петар, *Роми и право на правни субјективитет у Србији*, Центар за права мањина, Београд, 2006, стр. 18.

1.6. Број и угроженост ромске деце

Као највалиднију процену броја Рома који живе у ромским насељима, иако је податак из 2002-е године узећемо процену коју су дали Башић и Јакшић. Процене су израчунате тако што су проценти угрожености помножени са процењеним бројем рома који живе у ромским насељима.

Табела 2. Процена броја ромске деце и броја угрожене ромске деце

	Јакшић, Башић (2005)
Број деце	
Деца 0 – 4	35653
Деца предшколског узраста	58927
Деца (млађи од 18 година)	105598
Број деце према различитим критеријумима угрожености	
Не похађа основну школу ¹	17492
Не похађа основну школу ²	4470
Не похађа средњу	14113
Насиље	4878
Живот у сламовима	45804
Сиромаштво	63359
Екстремно сиромаштво	10325

Izvor: Јакшић, Башић (2005), МІС4 (2011)

Видимо да према грубим проценама у Србији у ромским насељима живи око сто хиљада ромске деце, од чега око 45.878 живи у сламовима, односно крајње неадекватним условима. Чак око 63.359 ромске деце живи у сиромаштву, а око 10.325 у екстремном сиромаштву. Процена броја деце основношколског узраста која не похађају основну школу варира од око 4.470 до 17.492, а број деце која не похађају средњу износи око 14.113. При томе, чак око 4.878 ромске деце трпи тешке облике насиља. Ово представља велики број деце која су угрожена и питање је какав одговор може да пружи систем социјалне заштите. Иако је ово груба апроксимација, ови подаци могу да дају неки оквир за закључивање о обухвати ромске деце различитим програмима, и могу да послуже као почетни корак у процени потребних ресурса система за подршку ромској деци.

У наредном делу биће приказани изазови са којима се систем социјалне заштите суочава приликом подршке особама ром-

ске националности, и генерално особама које живе у дубоком сиромаштву, са фокусом на презаступљеност ромске деце у систему смештаја и могућностима система да постојећим механизмима одговори на комплексну ситуацију и неповољан положај ромских породица.

2. ПРЕЗАСТУПЉЕНОСТ РОМСКЕ ДЕЦЕ У СИСТЕМУ СМЕШТАЈА СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

УН Комитет за права детета као и бројне ромске организације годинама уназад упозоравају на превелику заступљеност ромске деце у заштити и високу стопу деце у алтернативној заштити и да се не чине напори да се деца врате својим породицама што је пре могуће⁴⁸⁾. УН Комитет за права детета такође указује на недостатак „посебних културно сензитивних програма намењених деци, пружању подршке породици и напорима за постизање поновног уједињења“⁴⁹⁾. Подаци наведени у извештају Европског центра за права Рома (ERRC)⁵⁰⁾ указују на несразмеран број ромске деце заступљене у државној заштити у европским земљама и креће се од 30-80%.

Међутим, јако је тешко обезбедити детаље о стварном обиму ове прекомерне заступљености у недостатку релевантних података рашчлањених према етничкој припадности. Ово јесте значајан проблем, узимајући у обзир да већина земаља Европске уније, као ни Србија, не прикупља доследно податке у односу на етничку припадност деце у заштити, а да ти подаци могу бити искоришћени за развој, финансирање и праћење успеха циљаних програма превенције и мера заштите за побољшање услова у ромским породицама и да би се обезбедило да ромска деца не буду лишена одрастања у својим примарним породицама.

48) Committee on the Rights of the Child, *Consideration of reports submitted by states parties under article 44 of the convention: Concluding observations: Hungary*, 2006, стр. 7, параграф 30, доступно на: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/CRC.C.HUN.CO.2.En?OpenDocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/CRC.C.HUN.CO.2.En?OpenDocument)

49) Committee on the Rights of the Child, *consideration of reports submitted by states parties under article 44 of the convention: Concluding Observations of the Committee on the Rights of the Child: Romania* (2009), стр. 12, параграф 51, доступно на: <http://www.unicef.org/romania/CRC-C-ROM-CO-4.pdf>

50) European Roma Rights Centre, *Romani Children in Institutional Care*, Bulgarian Helsinki Committee, Milan Šimečka Foundation and Osservazione, 2011, стр. 33-37, доступно на: <http://www.errc.org/cms/upload/file/life-sentence-20-june-2011.pdf>,

У Извештају о раду Центара за социјални рад у Србији у 2011. години⁵¹⁾ наводи се да је по ступању на снагу новог Закона о социјалној заштити уведен Образац за извештавање упит о подацима за кориснике припаднике ромске заједнице и то о узрасту, родној припадности, месту пребивалишта и радној способности. Иако је значајно што је са прикупљањем података о корисницима који су припадници ромске заједнице започело, на основу постојећих података нисмо у могућности да закључимо о положају ромске деце и факторима који доприносе њиховој презаступљености у систему смештаја. Овакви подаци и истраживања која би их обезбедила још увек не постоје у Србији.

Истраживања спроведена у Бугарској, Чешкој, Словачкој, Италији⁵²⁾, Мађарској⁵³⁾ и Румунији^{54) 55)} од стране ERRC у периоду април – јул 2010 открила су неке факторе који доприносе превеликој заступљености ромске деце у институционалној заштити. Ови фактори укључују комплексне социјалне и економске факторе, отежане етничком дискриминацијом и социјалним искључивањем Рома. Фактори који доприносе презаступљености ромске деце у заштити могу се поделити у две основне категорије: они везани за ситуацију породице и они који се односе на систем социјалне заштите.

Квалитетна породична ситуација најважнији је фактор за позитиван развој деце. Квалитет породичних односа одређен је низом фактора као што су добробит сваког члана породице, породична култура и вредности, животни услови, социјална кохезија унутар заједнице и социјална инклузија породице у друштву. Сви ови

51) Републички завод за социјалну заштиту, *Извештај о раду Центара за социјални рад у Србији у 2011. години*, Београд, јул 2012, доступно на: <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/izvestavanje/Izvestaj%20o%20radu%20CSR%202011%20-.pdf>

52) Видети European Roma Rights Centre, *Romani Children in Institutional Care*, Bulgarian Helsinki Committee, Milan Šimečka Foundation and Osservazione, 2011, стр. 33-37, доступно на: <http://www.errc.org/cms/upload/file/life-sentence-20-june-2011.pdf>, приступљено 31.03.2013.

53) Видети European Roma Rights Centre, *Dis-Interest of the Child: Romani Children in the Hungarian Child Protection System*, Budapest, 2007, доступно на: <http://www.errc.org/cms/upload/media/02/8F/m0000028F.pdf>, приступљено 31.03.2013. године.

54) Видети European Roma Rights Centre, *Life Sentence: Romani Children in State Care in Romania*, 2011, доступно на: <http://www.errc.org/cms/upload/file/life-sentence-20-june-2011.pdf>, приступљено 31.03.2013. године.

55) Видети European Roma Rights Centre, *Life Sentence: Romani Children in State Care in Hungary*, 2011, доступно на: <http://www.errc.org/cms/upload/file/life-sentence-romani-children-in-state-care-in-hungary-20-june-2011.pdf>, приступљено 31.03.2013. године.

фактори могу подржати децу, или их ставити у ризик⁵⁶). Распрострањена дискриминација Рома у свим сферама живота у интеракцији са структуралним сиромаштвом дубоко утиче на породичне факторе који доприносе презаступљености ромске деце у заштити. Фактори који се тичу ситуације породице укључују сиромаштво и материјалне услове (као што су незапосленост, задуженост, величина домаћинства и неадекватни услови становања), нежељене трудноће и напуштање деце у породилиштима /на одељењима дечијих болница, нередовно похађање и прекид школовања, самохрано родитељство и миграције.

У вези са овим факторима стоје ниска стопа поновног уједињења са биолошким породицама, негативан утицај етничког идентитета на могућност усвајања ромске деце и присуство ометености/инвалидитета, који такође утичу на несразмеран и велик број ромске деце у заштити.

Узимајући у обзир наведене факторе и чињеницу да се ромска деца налазе у изразито повећаном ризику од измештања из породица и смештај у заштиту, у наредном делу позабавићемо се могућностима система социјалне заштите у Србији да на ове ризике правремено и адекватно одговори.

3. МОГУЋНОСТИ СИСТЕМА СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ У СРБИЈИ ДА ОДГОВОРИ НА СОЦИЈАЛНУ УГРОЖЕНОСТ РОМСКЕ ДЕЦЕ

У претходном делу видели смо да сиромаштво и фактори повезани са сиромаштвом играју најзначајнију улогу као фактори угрожености ромске деце у породицама и њиховог повећаног ризика за измештање из породица, као и да је одговор система на ову угроженост од пресудног значаја да ли ће деца бити измештена из породица, смештена и да ли ће бити поново враћена у породицу. Програми социјалне помоћи и дечије заштите имају изражену улогу у укупној социјалној заштити Рома и неоспорно социјална заштита спречава да сиромаштво Рома расте још више.

Када говоримо о сиромаштву Рома у Србији, неретко мислимо на апсолутно сиромаштво, које представља ниво прихода или потрошње породица и појединаца испод дефинисаног минимума животних потреба као што су храна, одећа, обућа, становање, гре-

56) Duncan Greg J. and Brooks-Gunn Jeanne, „Family Poverty, Welfare Reform, and Child Development“, *Child Development*, Blackwell Publishing, Hoboken, New Jersey, Vol. 71, No. 1 (Jan. - Feb., 2000), стр. 188-196.

јање и сл.⁵⁷⁾ Према последњим подацима, апсолутну линију сиромаштва имамо за 2010. годину и иста је износила 8.544 динара⁵⁸⁾. Овај индикатор социјалне заштите има двоструку улогу. С једне стране указује на ромску групу становништва која се суочава са различитим врстама социјалних ризика који могу имати за последицу социјално искључивање. са друге стране, он не показује право стање код ових ризика због тога што покривеност одређених социјалних потреба зависи и од развијености система социјалне заштите и обухвата Рома као групе под ризиком одговарајућим услугама, нарочито оним на локалном нивоу.

Обухват социјалном заштитом велики је код ромских домаћинстава која живе у насељима, али тај обухват је ипак мањи у поређењу са општом популацијом. Упркос добром обухвату, и даље постоји знатан постотак најсиромашнијих који нису обухваћени никаквим видом заштите, чак 16%, као што и даље постоје приметни проблеми када је у питању могућност приступа Рома програмима социјалне заштите, посебно МОП⁵⁹⁾.

Важећи Закон о социјалној заштити требало је, поред осталог, да обезбеди нова решења за већи обухват сиромашних породица и појединаца, па тако и Рома, мерама материјалне подршке од стране државе. Тако је материјално обезбеђење породице (МОП) замењено новим институтом материјалне подршке, који се зове новчана социјална помоћ (НСП), али општи услови за остваривање овог права су високо постављени. Иако су МОП и сада НСП најбоље таргетирани ка сиромашнима, њима није обухваћен један велики проценат ромског становништва. Та необухваћеност неретко је условљена и постојањем препрека које посебно погађају Роме, као што је одсуство документације и регистрације, а што условљава административну баријеру, затим одсуство поверења, лоши економски положај и необразовање, недостатак времена, језичке баријере, географске баријере (ромска насеља се често налазе у предграђима или у изолованим областима у којима недостају транспорт и инфраструктура). Центри за социјални рад требало би да буду кључно средство за превазилажење ових препрека у приступу социјалној заштити, а нарочито оних који се тичу искључе-

57) <http://www.inkluzijakurs.info/modul.php?headerbar=0&m=1&p=3&t=k&kp=8>, приступљено 31. 03. 2013.

58) Сатарих Надежда, Мухић Марко, Тодоровић Марија, Сатарих Владе, *Анализа примене Закона о социјалној заштити у делу новчаних социјалних помоћи и cost benefit анализа сервиса помоћ у кући за стара лица*, Удружење грађана „Снага пријатељства“ – Amity, Beograd, 2013, стр. 15.

59) World Bank, Сиромаштво, социјална искљученост и етничка припадност у Србији и Црној Гори: Случај Рома, Београд, 2005, стр. 48.

ности услед непоседовања личних докумената. Позитивни правни прописи предвиђају ту могућност⁶⁰⁾, но, она нажалост у пракси још увек остаје неискоришћена.

Од система социјалне заштите очекује се да компензује резултате ове искључености са тржишта рада и покуша да умањи поларизацију између већинске и ромске популације. Систем социјалне заштите примарно покушава да се обрати екстремном сиромаштву Рома и с тим у вези кроз материјална давања врши алокацију средстава ка овом најугроженијем слоју становништва у Србији. Па ипак, иако су мере система социјалне заштите примарно усмерене ка томе да се сиромашнима обезбеди минимална мрежа социјалне сигурности, поставља се питање како ти програми функционишу у ублажавању сиромаштва Рома и играју ли они улогу у смањењу сиромаштва међу ромским становништвом.

Код нас је у великој мери заступљен тзв. пасивни приступ система („оснажен“ преобимном администрацијом – 77.4% запослених има овај став⁶¹⁾) у пружању услуга који карактерише имплицитно очекивање да ће они којима је помоћ потребна доћи и обратити се за исту. Конкретно, то значи да они који су у стању потребе треба да знају да дефинишу своју потребу, да знају да имају права на обезбеђивање помоћи, која би била одговор на њихову потребу и под којим условима, да знају коме да се обрате, тј. да знају да постоји установа где могу да обезбеде остваривање права (у овом случају на НСП), да имају новац да плате превоз до установе, уколико знају где се налази, да физички буду у могућности да се превезу, да буду писмени да би могли да прикупе документацију и говоре српски како би могли да попуне формуларе и разумеју упутства за попуњавање формулара⁶²⁾ итд. Довољно је да само један од побројаних елемената није задовољен, па да потенцијални корисник остане искључен из система. Управо то је случај са Ромима као једним од највулнерабилнијих у систему и којима су најчешће и у највећој мери програми социјалне помоћи/подршке намењени, те често остају искључени из могућности да остваре право на НСП.

60) Видети Закон о пребивалишту и боравишту грађана, *Службени гласник РС*, бр. 87/2011. и Правилник о обрасцу пријаве пребивалишта на адреси установе, односно центра за социјални рад, *Службени гласник РС*, бр. 113/2012.

61) Истраживање процена стања примене Правилника о организацији, нормативима и стандардима рада центара за социјални рад из перспективе стручњака центара за социјални рад, основни резултати, *Глас централа*, бр. 36, Врњачка Бања, новембар 2012.

62) Сатарих Надежда, Мухић Марко, Тодоровић Марија, Сатарих Владе, *Анализа примене Закона о социјалној заштити у делу новчаних социјалних помоћи и cost benefit анализа сервиса помоћ у кући за стара лица*, Удружење грађана „Снага пријатељства“ – Amity, Beograd, 2013, стр. 36.

Када говоримо о дечијој заштити као другом важном извору подршке за ромске породице, улога центра за социјални рад, као органа старатељства, је да промовише физичко и ментално здравље/благостање и одрастање детета у породичном окружењу, као и превенирање угрожености детета⁶³). У случају ромске популације остварење овог задатка представља значајан изазов имајући у виду на који начин се комплексни социјални и економски фактори наведени у раду.

Министарство рада и социјалне политике је уз помоћ UNICEF-а и других партнера развило Мастер план за трансформацију резиденцијалних установа за децу (за период од 2009-2013) за достизање стратегијских циљева, који су потом уграђени у Закон о социјалној заштити (ЗСЗ)⁶⁴). Стратегија развоја социјалне заштите и Закон о социјалној заштити наглашавају да је поштовање права детета основни принцип реформе система заштите деце. Од 2005. године систематски се развија нормативни оквир који треба да омогући поштовање права детета да одраста у оквиру своје биолошке породице, што се постиже кроз развој услуга за подршку деци и њиховим породицама на локалном нивоу. За децу која због различитих разлога привремено или у дужем временском периоду не могу да живе са својим родитељима и за децу која немају живе родитеље, чији су родитељи непознати или нестали потребно је обезбедити алтернативну породичну заштиту и друга решења која обезбеђују континуитет и стабилност у безбедном и стимулативном окружењу и сталност за дете.

Чланом 17. закона о социјалној заштити регулисано је право на дечији додатак. Сматра се да су услови под којима се остварује ово право неприлагођени породицама из маргинализованих и социјално најугроженијих друштвених група, имајући у виду да велики број породица из ових група не може да оствари право на дечији додатак због тога што деца нису укључена у образовни процес. С обзиром на низ проблема са којима се ова деца суочавају у образовном систему Републике Србије, а посебно на недостатак подршке деци из маргинализованих група и веома присутну дискриминацију и стигматизацију ове деце, због чега су она често приморана да напусте школе и имајући у виду да је ванредно образовање често повезано са трошковима, те не представља солуцију за сиромашне породице, условљавање дечијег додатка школовањем деце представља неадекватно законско решење. Ово важи на-

63) Породични закон Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 18/2005.

64) Закон о социјалној заштити, *Службени гласник РС*, бр. 24/2011.

рочито ако се има у виду да велики број породица живи у тешким економским условима, док 10% породица живи испод званичне линије сиромаштва⁶⁵).

Сиромаштво, незапосленост, депривација и дискриминација погађају ромске породице и велика разлика између индикатора сиромаштва и социјалне искључености Рома у односу на остало становништво у Србији вишеструко се одражава на положај ромске деце ван система и у оквиру њега. Приликом процене угрожености детета, сиромаштво се неретко изједначава са занемаривањем. Из тог разлога ромска деца се налазе у изразито повећаном ризику од измештања из породица и смештај у заштиту, а резултати показују да тај ризик превазилази постојеће капацитете система да на њега правовремено и адекватно одговори.

Литература

- Александровић Марија, Мацура Миловановић Сунчица, Трикић Зорица, Wepnett John, *Инклузија ромске деце раног узраста – Извештај за Србију*, Фондација за отворено друштво, Ромски образовни фонд и UNICEF, Мађарска, 2012.
- Антић Петар, *Роми и право на здравствену заштиту*, Центар за права мањина, Београд, 2005.
- Антић Петар, *Роми и право на правни субјективитет у Србији*, Центар за права мањина, Београд, 2006.
- Влада Републике Србије, *Први национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва*, 2011: <http://www.inkluzija.gov.rs/wp-content/uploads/2011/03/Prvi-nacionalni-izvestaj-o-socijalnom-ukljucivanju-i-smanjenju-siromastva1.pdf>
- Вукмировић Драган, *Студија о животном стандарду: Србија 2002–2007*, Републички завод за статистику Србије, Београд, 2008.
- Duncan J. Greg, Brooks-Gunn Jeanne, „Family Poverty, Welfare Reform, and Child Development“, *Child Development*, Blackwell Publishing, Hoboken, New Jersey, Vol. 71, No. 1
- European Roma Rights Centre, *Dis-Interest of the Child: Romani Children in the Hungarian Child Protection System*, Budapest, 2007: <http://www.errc.org/cms/upload/media/02/8F/m0000028F.pdf>
- European Roma Rights Centre, *Life Sentence: Romani Children in State Care in Hungary*, 2011: <http://www.errc.org/cms/upload/file/life-sentence-romani-children-in-state-care-in-hungary-20-june-2011.pdf>
- European Roma Rights Centre, *Life Sentence: Romani Children in State Care in Romania*, Извештај the European Roma Rights Centre, 2011: <http://www.errc.org/cms/upload/file/life-sentence-20-june-2011.pdf>

65) Центар за права детета и УНИЦЕФ, *Анализа законодавства Републике Србије из перспективе права детета*, Едиција радни документи Београд, 2011, стр. 73, доступно на: [http://www.unicef.org/serbia/Analiza_zakonodavstva_RS_9.2.11\(1\).pdf](http://www.unicef.org/serbia/Analiza_zakonodavstva_RS_9.2.11(1).pdf)

- European Roma Rights Centre, *Romani Children in Institutional Care*, Bulgarian Helsinki Committee, Milan Šimečka Foundation and Osservazione, 2011, стр. 33-37: <http://www.errc.org/cms/upload/file/life-sentence-20-june-2011.pdf>.
- Закон о социјалној заштити, *Службени гласник РС*, бр. 24/2011.
- Izveštaj Kancelarije za readmisiju za 2012. godinu: http://www.kirs.gov.rs/docs/read/Izvestaj_2012.pdf
- Izveštaj Kancelarije za readmisiju za 2013. godinu: http://www.kirs.gov.rs/docs/read/Izvestaj_2013.pdf
- Izveštaj Kancelarije za readmisiju za 2011. godinu : <http://www.kirs.gov.rs/docs/read/Izvestaj%20Readmisija%20za%202011-detaljni.pdf>
- Јакшић Божидар, Башић Горан, *Уметност преживљавања. Где и како живе Роми у Србији*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2005.
- Komesarijat za izbeglice Republike Srbije i UNHCR, *Registracija interno raseljenih lica sa Kosova i Metohije*, Београд, 2001: <http://www.kirs.gov.rs/docs/statistika/Registracija%20Lica%20Raseljenih%20sa%20Kosova%20i%20Metohije.pdf>
- Крстић Горана, Арандаренко Михаил, Нојковиц Александра, Владисављевић Марко, Петровић Марина, *Положај рањивих група на тржишту рада Србије*, Foundation for the advancement of economics Београд, 2010.
- Породични закон Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 18/2005.
- Републички завод за статистику, *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији, Становништво*, Републички завод за статистику, Београд, 2012.
- Republic of Kosovo, Government, Office of the Prime Minister, *Strategy for the Iniegration of Roma, Ashkali and Egyptians in the Republic of Kosovo 2009-2015*: http://www.kryeministri-ks.net/zck/repository/docs/Strategy_for_the_Integration_of_Roma,_Ashkali_and_Egyptian_communities_2009-2015.pdf
- Statistical Office of the Republic of Serbia, *Republic of Serbia Multiple Indicator Cluster Survey 2011, Final Report*, UNICEF, Belgrade, 2011.
- Сатарић Надежда, Михаић Марко, Тодоровић Марија, Сатарић Владе, *Анализа примене Закона о социјалној заштити у делу новчаних социјалних помоћи и cost benefit анализа сервиса помоћ у кући за стара лица*, Удружење грађана „Снага пријатељства“ – Amity, Београд, 2013, стр. 15.
- Sethi Akshay, „Сиромаштво, социјална искљученост и етничка припадност у Србији и Црној Гори: Случај Рома“, Светска Банка, део студије *Програмска процена сиромаштва за Србију и Црну Гору*, 2005.
- Стратегија развоја социјалне заштите, *Службени гласник РС*, бр. 108/2005
- UN OCHA Belgrade, *Humanitarian Situation and Strategy for 2003*, November 2002: <http://www.static.reliefweb.int/report/serbia/humanitarian-situation-and-strategy-2003-federal-republic-yugoslavia-excluding-kosovo>
- Collins Mark, Grosu Claudia, Kling Jaroslav, Milcher Susanne, O’Higgins Niall, Slay Ben, Zhelyazkova Antonina, *At Risk: Roma and the Displaced in South-east Europe*, UNDP, Bratislava, 2006.
- Committee on the Rights of the Child, *Consideration of reports submitted by states parties under article 44 of the convention: Concluding observations: Hungary*, 2006, стр. 7, параграф 30: [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/CRC.C.HUN.CO.2.En?OpenDocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/CRC.C.HUN.CO.2.En?OpenDocument)

Committee on the Rights of the Child, *Consideration of reports submitted by states parties under article 44 of the convention: Concluding Observations of the Committee on the Rights of the Child: Romania* (2009), стр. 12, параграф 51: <http://www.unicef.org/romania/CRC-C-ROM-CO-4.pdf>

World Bank, *Economic costs of Roma exclusion*, 2010: http://siteresources.worldbank.org/EXTROMA/Resources/Economic_Costs_Roma_Exclusion_Note_Final.pdf

Marko D. Milanovic, Marija M. Vucinic

LIVING CONDITIONS OF ROMA PEOPLE IN SERBIA AND SOCIAL CARE SYSTEM WITH FOCUS ON CHILDREN

Resume

Data on the Roma population in Serbia are unreliable, and data reporting practices often lead to their distortions so research users, who are not researchers, find it difficult to assess the quality of information. About the unreliability of data on Roma we conclude not only from the national statistics, but based on the information provided by civil society organizations, which speaks in favor of the absence of adequate standards in the presentation of data.

Structure of the population is made from Roma born in Serbia, the Roma who fled from Kosovo in 1999. year, who were born on the territories of other republics of the former Yugoslavia and Roma returnees from countries based on the Agreement on Readmission.

Roma families generally do not have adequate conditions for personal hygiene - toilets and toilets in the house have only 30.0% of Roma families and bath 40% of families. 43.5% of the settlements are settlements of slums and informal settlements, and only 11% of the settlements are fully arranged. Although they live for very long period of time in their settlements, only 5.0% of households have a tenancy right. Due to the inability to register their residence, many members of the Roma population do not have documents, which is a significant administrative barrier to access social and health care. Unemployment is three times higher among Roma than in the general population and Roma are six times poorer.

If we try to estimate the number of children living in poor conditions, by comparing the number of Roma living in Serbia, the Roma population structure and living conditions, it can be concluded that about 70 000 lives in slums in Serbia, nearly 100 000 Roma children live in poverty, and about 15 000 in extreme poverty. Estimated number

of children of primary school age who do not attend the primary school varies from about 7 000 to 26 000 and the number of children not attending secondary school is about 20 000. In addition, as many as 7000 Roma children suffer severe forms of violence. This is the large number of children who are at risk and the question is what response social protection system can offer.

Social welfare system is expected to reduce the polarization between the majority and the Roma population. Promoting physical and mental health/well-being and growth of children in a family environment, and prevention of child endangerment by CSW in the case of the Roma population is a significant challenge, given how the complex social and economic factors affect the ability of Roma families to provide a healthy and safe development of their children.

Social assistance as financial benefits, which are the key mechanism for social protection attempts to address the extreme poverty of the Roma, are insufficient and often inaccessible. Although measures of social protection system are primarily aimed to ensure that the poor are provided a minimum social safety net, social assistance or child allowance, according to research, are receiving only 18.3% of Roma families. Lack of access to social protection programs, particularly the family allowance (family material support - MOP), is often conditioned by the existence of barriers affecting Roma in particular, such as the lack of documentation and registration, then the lack of trust, poor economic status and lack of education, language barriers, geographical barriers, poor previous experiences and lack of knowledge about the availability of services.

Data of the European Roma Rights Center (ERRC) point to the disproportionate representation of Roma children in state care. Though, the exact number is difficult to estimate because most of the European Union countries, as well as Serbia do not collect data by ethnic background of children in care. This hampers the development of appropriate and targeted prevention programs and the creation of measures for improvement of the living conditions of Roma children.

For all these reasons, Roma children are at extremely high risk of displacement from families and placement in care, and that risk exceeds the capacity of the system to offer time appropriate and adequate response.

Keywords: Roma, social protection, social endangerment, overrepresentation

* Овај рад је примљен 31. јула 2013. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. септембра 2013. године.

Драгана В. Станковић

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

РЕФОРМА СОЦИЈАЛНЕ ПОЛИТИКЕ У КИНИ*

Сажетак

Трансформација кинеског друштва је отпочела са тржишно-орјентисаним економским реформама 1978. године које су иницирале читав низ промена у свим осталим друштвеним сферама. Реформе у свим сферама система су у том периоду биле неопходан одговор на бројне социјалне последице које је трансформација друштва и прелазак на тржишну привреду изнедрио.

Брзе економске промене и социјалне последице средином осамдесетих година прошлог века наметнуле су потребу радикалнијих реформи, посебно у области пензијског осигурања, и то најпре у правцу либерализације услова за пензионисање, а касније са проблемом енормног пораста броја пензионера увођењем новог система. Такође, средином деведесетих година прошлог века, влада почиње да доноси нове уредбе које су представљале почетак новог социјалног старања заједно са оснивањем фондова за ове намене. Током времена механизми социјалне сигурности су постајали све бројнији, а основни правац реформи овог система је био равномернији и усклађенији развој социјалне политике различитим програмима чији је циљ што већи обухват становништва.

Предмет овог рада су правци и циљеви реформи социјалне политике које су почеле са економским променама, а чији се исходи, према оценама бројних аналитичара, веома разликују.

Кључне речи: Кина, систем социјалне сигурности, социјално осигурање, реформе, пензијски систем

1. РЕФОРМЕ КИНЕСКОГ ДРУШТВА У СВЕТЛУ ЕКОНОМСКИХ И ДЕМОГРАФСКИХ ПРОМЕНА

Кина, земља која се тренутно налази на другом месту (одмах иза САД-а) према величини бруто друштвеног производа, веома дуго је одолевала политици “отворених врата”. Према појединим ауторима¹⁾, управо је то отварање Кине, међу осталим факторима као што су растући национализам, демократија и глобализација, створило ново институционално окружење и највише допринело трансформацији кинеског друштва.

Од 1978. године Кина је прошла кроз многе фазе великих економских промена у транзиционом процесу од стаљинистичке, централно планиране економије до социјалистичке тржишно оријентисане економије. Током целог процеса реформи које и данас трају, нагласак је био на потреби да се ограничи енормна моћ ленинистичке државе и промени равнотежа моћи између државе и економије, као и између државе и друштва.

Кинеска економија је пре 1978. године бележила раст бруто друштвеног производа у односу на САД и Индију, али је била далеко иза јапанских перформанси. У деценијама које су претходиле рату са Јапаном 1937. године, Кина је доживела скроман али значајан раст, а образац напретка пре почетка Другог светског рата осликавао је кинеску отвореност ка међународној трговини и инвестицијама које су у највећој мери биле сконцентрисане у Шангају и северним провинцијама²⁾. Овај период је означавао и почетак развоја модерног сектора који се протезао на индустрију, транспорт, финансије и банкарство и комуникације.

Економске реформе су иницирале потенцијално фундаменталне друштвене и институционалне промене. Брзи економски развој је имао велике социјалне последице. Иако је значајан број људи „извучен“ из економског сиромаштва, јавили су се бројни системски дисбаланси и проблеми, међу којима су се као најургентнији истицали: дисбаланси између градова и села, као и између различито развијених региона, економије и социјалних потреба, незапосленост, непостојање система социјалне заштите, екстремна

1) Yongnian, Z., *Society must be defended: reform, openness and social policy in China*, EAI Working Paper No. 152, 2009, доступно на: <http://www.eai.nus.edu.sg/EWP152.pdf>, 2009

2) Loren Brandt, Thomas G. Rawski, *China's great economic transformation*, University Press, Cambridge, 2008.

имовинска неједнакост, стамбено збрињавање сиромашних, образовни и здравствени систем³⁾.

Покушај решавања све бројнијих и интензивнијих проблема је захтевао реформе у свим сферама друштва. Реформе су почеле крајем седамдесетих година прошлог века да би почетком деведесетих, тачније 1991. године доживеле своју најинтезивнију фазу у свим системима.

2. РЕФОРМА СИСТЕМА СОЦИЈАЛНЕ СИГУРНОСТИ У КИНИ

Од оснивања државе 1949. године Кина је тежила што већој запослености становништва тако да се највећи део права из области социјалне сигурности остваривао на основу запослења (права за случај болести, инвалидности, смрти и других стања социјалне потребе). Систем социјалне сигурности у Кини је постојао у рудиментном облику обухватајући само запослене раднике у државним предузећима, и то у урбаним областима.

Настајале су велике разлике између села и градова, као и региона, које су се временом само умножавале и које су видљиве и данас. Осим тога, ови системи су као и све остале сфере друштвеног живота биле под великим утицајем политичких одлука у периоду социјализма.

Зачетке реформског процеса у првој деценији од оснивања државе карактерисала су настојања да се подигне ниво здравствене заштите и писмености становништва, као и да се услови пензионисања учине повољнијим. У свим друштвеним сферама озбиљнији реформски покушаји се везују за 1978. годину и прелазак са планске на тржишну економију, као и за деведесете године прошлог века.

2.1. Социјално осигурање

Зачеци социјалне сигурности се везују за Закон о радном осигурању из 1951. године чиме је обезбеђен оквир за пружање различитих услуга социјалне заштите на принципу запослења и државног власништва предузећа. Систем је био заснован на совјетском моделу и обухватао је готово све запослене у градовима укључујући владине службенике у бројним секторима: школству,

3) Драгана Митровић, «Социјалне реформе у Кини», У: Дренка Вуковић, Ана Чекеревац (ур.), *Социјална политика и социјалне реформе*, Факултет политичких наука, Београд, 2007, стр. 203-22.

организацијама младих, здравству. Међутим, бенефиције социјалне заштите се нису односиле на највећи део радне снаге - руралне сељаци⁴).

Током времена механизми социјалне сигурности су постојали све бројнији. Историјски гледано, системом социјалне сигурности била су обухваћена само регистрована градска домаћинства (Хукоу) док је рурално становништво земљом гарантовало своју основну егзистенцију.

Хукоу систем је легат планске економије и уведен је још 1958. године како би се ограничиле миграције из села ка градовима али касније је постао инструмент раздвајања урбаних и руралних области. Како су се временом примењивале различите мере социјалне политике на ова регистрована домаћинства, облици социјалне сигурности држављана са урбаним Хукоу су се разликовали од оних који су били обезбеђивани држављанима са руралним Хукоу. На тај начин је био успостављен систем социјалне заштите за људе са урбаним Хукоу-ом док су становници села имали земљу. Систем земљишта предвиђа да је земљиште у колективном власништву целокупне руралне популације, али сељаци су имали право њеног коришћења што је имплицирало немогућност мигрирања због чега су људи на селу имали различиту врсту социјалног обезбеђења у односу на градско становништво⁵).

Почетком педесетих година прошлог века, влада је обезбеђивала веома ограничену мрежу социјалне сигурности за рурално становништво без породице (нпр. сеоску сирочад или самачка старачка домаћинства) која је обухватала храну, одећу, становање, медицинску заштиту и покривање трошкова сахране.

Са тржишно-орјентисаним реформама, велики број градских радника који су у планској економији уживали бољу заштиту, остало је без посла. Упоредо је у селима почео да слаби обавезујући карактер система регистрованих домаћинстава на ограничење мобилности тако да се велики део руралне популације почео померати ка градовима. Међутим, без урбаног хукоу ова популација није могла бити укључена у урбани систем социјалне сигурности и тиме је постала значајан део неформалне запослености. Према проценама чак 30 милиона људи средином 80-их, односно 50 ми-

4) Peter Whiteford, "From enterprise protection to social protection: pension reform in China", *Global Social Policy*, 2003, 3, 1, pp. 45-77.

5) Z. Juwei, Z., *Social Protection in China: Current Status and Challenges*, Institute of Population and Labor Economics, Chinese Academy of Social Sciences, 2010.

лиона средином 90-их И 140.41 милиона двехиљадитих је мигрирало у градове⁶⁾.

До већих промена у систему социјалне сигурности долази у последње две деценије услед покушаја да се овај систем прилагоди и усклади са ширим променама и процесима који се одигравају у кинеском друштву и економији, укључујући: транзицију из руралног у урбаније и индустријализованије друштво, из ниско доходног у високодоходовно, али и неједнако друштва, и демографску транзицију.

Основни правац реформи система социјалне сигурности је био равномернији и усклађенији развој социјалне политике програмима као што су: шема минималног животног стандарда (којом се пружа помоћ сиромашним породицама), поменута нова кооперативна медицинска схема (програм мешовитог здравственог осигурања), нови програм осигурања за старе сељаке (програм пензија за становнике руралних области), програм медицинске финансијске помоћи (помоћ сиромашним сељацима за покривање трошкова лечења).

Програм Загарантованог минимума животног стандарда, познат као дибао, уведен 1993. године, најпре је пилотиран у Шангају са циљем да буде последња линија одбране од сиромаштва обезбеђујући накнаде домаћинствима без сталних прихода, капацитета за рад и подршке од стране породице. Програм је касније проширен и на друге градове (иако су сиромашни мигранти са дуготрајним боравком остали искључени) али и обогаћен механизмима тако да осим новчаних трансфера сиромашним породицама касније укључио и помоћ у образовању, обезбеђивању здравствене заштите и у области становања, рад у заједници.

Године 2007. влада је увела скалирање прихода како би обезбедила готовинске субвенције сиромашним породицама. Кључне циљне групе руралног програма загарантованог минимума животног стандарда су дуготрајно сиромашни, као што су болесни, инвалиди и људи без радне способности. До 2008. године број људи који су примали помоћ у руралним пределима Кине је био 40 милиона. То ипак није умањило разлике између руралних и урбаних области јер се у првим издваја свега по 44 јуана о глави становника према 133 јуана у урбаној Кини⁷⁾.

6) Cai Fang, Wang Deven, "Migration As Marketization: What Can we Learn from China's 2000 Census Data?", *The China Review*, Vol. 3, No. 2 (Fall 2003), 2003, pp. 73-93.

7) Erika McAslan Fraser, *Social Protection Systems in China: Helpdesk Research Report*, Governance and Social Development, Resource Centre. Available at: <http://www.gsdr.org/docs/open/HDQ767.pdf>

Модел социјалне сигурности формиран за време планске економије је преласком на политику отворених врата претрпео бројне модификације и прилагођавања тако да обухвата 3 основна система социјалне сигурности: социјално осигурање, социјалну помоћ и социјалну заштиту⁸⁾.

Ова три система администрирају три различита министарства. У надлежности Министарства за људске ресурсе и социјалну сигурност је социјално осигурање градских радника. Министарство здравља је одговорно за нови програм руралног медицинског осигурања, а министарство за грађанске послове за социјалну помоћ и програм загарантованог минимума животног стандард.

Имајући у виду величину популације, ниједан од ова три система не може се у потпуности истоветно применити на становнике руралних и урбаних области већ међу њима и даље егзистирају разлике. Из тих разлога Кина не може као остале земље да успостави јединствен систем социјалне сигурности који би обухватао градску и сеоску популацију већ систем који би се различито примењивао на сваку од ове две категорије становништва⁹⁾.

2.2. Реформе пензијског система

Главни циљ свих досадашњих реформи пензијског система је обезбеђивање социјалне сигурности за што више људи.

Комунистичка влада је 1951. година донела Закон о радном осигурању по угледу на совјетски модел, којим је обезбеђен оквир за обезбеђивање различитих бенефиција које су се заснивале на доживотном запослењу у државним предузећима. Овај систем, који је био применљив на скоро све раднике у градовима, али не и на кинеске сељаке постојао је све до Културне револуције када су синдикати били забрањени а фондови искоришћени у друге сврхе. Тада је свако предузеће постало одговорно за исплату пензија и других бенефиција из својих текућих прихода, а ова пракса је настављена и након културне револуције.

Давања по основу рада финансирала су се из доприноса предузећа која су увођењем осигурања по основу запослености била у обавези да уплаћују 3% целокупне вредности зарада у фонд осигурања¹⁰⁾. Са економском кризом све већи број предузећа није

8) Z. Juwei, *Social Protection in China: Current Status and Challenges*, Institute of Population and Labor Economics, Chinese Academy of Social Sciences, 2010.

9) Ibid.

10) Дренка Вуковић, *Системи социјалне сигурности*, Службени гласник, Чигоја штампа, Београд, 2002, стр. 348-375.

било у стању да уплаћују доприносе, а систем осигурања је од државног прешао на ниво предузећа.

Током револуционарног периода многи радници би настављали да раде и након стицања услова за старосну пензију. То је био повод за кинески Државни савет да 1978. године допуни регулаторни део који се односио на пензионисање иницијативама које су услове за одлазак у пензију учиниле блажим (уместо 20 било је довољно 10 година континуираног радног стажа), како би радници што раније одлазили у пензију и на тај начин ослобађали радна места за млађе раднике који су послати у руралне крајеве за време културне револуције, а који су се сада враћали у градове. Још једна од мера подстицања ранијег пензионисања је била и повећање пензија (на 60% за 10 и 15 година стажа до 75% за 20 и више година), као и обезбеђивање радног места у истом предузећу за дете радника након његовог одласка у пензију¹¹).

После ових регулатива број пензионера се готово удвостручио што је проузроковало други проблем - неповољан однос пензионера и запослених (од 30.3 радника на једног пензионера у 1978. години, 1988. године је тај однос био 6.4 на једног пензионера)¹²).

Због ових проблема који су постојали све интензивнији влада је увела нову регулативу 1986. године према којој су сви новозапослени у државним предузећима морали да уплаћују доприносе у износу од 3% основне зараде а послодавци 15% платног рачуна предузећа пре опорезивања. Доприноси су уплаћивани у колективне фондове којима су управљале ново-основане Агенције социјалног осигурања које су до краја 1991. године постојале у свим градовима и окрузима¹³).

Исте године су начињени значајни кораци у даљој реформи пензијског система доношењем Резолуције о реформи пензијског система за раднике у предузећима којом је промовисана интеграција локалних програма на провинцијском и евентуално, националном нивоу. Осим основног пензијског осигурања за све пензионисане раднике које су заједно финансирала држава, предузећа и запослени, постојала је и допунска шема, финансирана од стране предузећа из њиховог трговинског суфицита, као и појединачни рачун радника на добровољној основи одакле се исплаћивала пашално сума при пензионисању. Стара пракса која је захтевала од

11) OECD, Pension Reform in China: Progress and Prospects, Felix Salditt, Peter Whiteford and Willem Adema (ed.), *Social, Employment and Migration Working Papers*, Paris, 2007.

12) Ibidem.

13) Ibidem.

предузећа да исплаћују пензију својим радницима је сада била замењена колективним фондовима, а одговорност је била подељена између државе, предузећа и појединца-радника. Још један од корака реформе 1991. године је био покушај повећања обухвата увођењем шема за рурално становништво - „Основни план за социјално осигурање у старости на селима“.

Године које су уследиле је карактерисало продубљивање реформи ка стварању јединственијег пензијског система. Почетком двехиљадитих година у појединим провинцијама су спровођени пилот програми за унапређење система социјалне сигурности у градовима (најпре у провинцији Лиаонинг на северу Кине, док је касније било обухваћено 11 од 31 провинције)¹⁴. Циљ ових пилот програма је био развој дуготрајног ефикасног система и одвајање индивидуалних рачуна од социјалног удруживања.

Међутим, скандали због злоупотребе појединих фондова индивидуалних рачуна су пољуљали поверење грађана у пензијске фондове

Наиме, ефикасност овог система је доведена у питање јер су многи људи стекли статус пензионера пре увођења ове врсте пензијског осигурања тако да су недостатак средстава провинцијске владе настојале да реше повлачењем средстава са индивидуалних рачуна доводећи у сумњу њихову постојаност и поузданост¹⁵.

Осим ових пројеката, 2000. године је уведена и могућност посебних добровољних годишњих доприноса предузећа. Ову шему пензијског осигурања предузећа омогућавају за запослене сходно својим економским могућностима и спроводе у складу са националним прописима и дефинисаним условима који су предмет државних макросмерница и унутрашњег одлучивања предузећа¹⁶. Накнаде на основу професионалних пензијских шема се могу исплаћивати паушално или као редовне исплате. Ови годишњи доприноси предузећа се договарају директно између послодаваца, запослених или синдиката, а владини званичници само контролишу да ли су механизми у складу са државним документима. Такође, прецизније су дефинисане инвестиционе смернице како би се обезбедио већи ниво безбедности рачуна и на тај начин промовисале ове професионалне шеме.

14) Ibidem.

15) Драгана Митровић, «Социјалне реформе у модерној Кини», у: Дренка Вуковић, Ана Чекеревац (ур), *Социјална политика и социјалне реформе*, ФПН, Београд, 2007, стр. 203-224.

16) Z. Juwei, *Social Protection in China: Current Status and Challenges*, Institute of Population and Labor Economics, Chinese Academy of Social Sciences, 2010.

Исте године је кинеска влада основала и Национални фонд социјалне сигурности као фонд „последњег уточишта“ чији је главни циљ развој националног дугорочног стратешког фонда резерви како би се финансирани будући трошкови социјалне сигурности. Средства овог фонда највећим делом чине буџетска издвајања (крајем 2004. године 75% укупних средстава су чинила ова издвајања), приходи од продаје државних акција (17%), профит народне лутрије (8%)¹⁷⁾.

2.2.1. Садашњи систем пензијског осигурања

Тренутни систем основног пензијског осигурања према препорукама Светске банке се у основи састоји из 3 стуба и инвестиционог фонда. Он у себи инкорпорира заправо две шеме - шему урбаног (која садржи шему основног пензијског осигурања за градске раднике и шему годишњих доприноса предузећа за допунско пензијско осигурање) и шему руралног пензијског осигурања.

Основно пензијско осигурање за градске раднике је обавезно. У основи модела је комбинација друштвеног удруживања (општег рачуна) са индивидуалним рачунима при чему је укупна стопа доприноса 28% плате, од чега је 20% на терету послодавца и иде на налог друштвеног удруживања, о преосталих 8% је допринос запосленог и иде на рачун појединца. Пензијска накнада такође има 2 дела – основна накнада и накнада са рачуна појединца (индивидуалног рачуна)¹⁸⁾.

За разлику од градских, у руралним областима људи сигурност у старом добу траже у ослањању углавном на породицу и земљу, а систем социјалног осигурања дуго није постојао. Спровођење новог пилот пројекат пензијског осигурања за сељаци је отпочело 2009. године најпре на 10% територије (градава, округа). Овај модел је такође комбинација општег рачуна са индивидуалним рачунима и дизајниран је да обухвати све становнике руралних области старости од 16 до 60 година. Средства се обезбеђују комбиновањем појединачних доприноса, са колективним уплатама и државним субвенцијама, при чему појединачни доприноси могу бити класификовани у 5 нивоа – 100, 200, 300, 400 и 500 јуана годишње. Тренутно је овај систем још увек у пилот фази¹⁹⁾. Све

17) OECD, *Pension Reform in China: Progress and Prospects*, Felix Salditt, Peter Whiteford and Willem Adema (ed.), *Social, Employment and Migration Working Papers*, Paris: Publications Service, 2007.

18) Z. Juwei *Social Protection in China: Current Status and Challenges*, Institute of Population and Labor Economics, Chinese Academy of Social Sciences, 2010.

19) Ibidem.

досадашње реформе су биле усмерене ка даљем редизајнирању и стварању јединственог националног система. Међутим, и поред свих напора, обухват градских радника је и даље јако скроман (око 50%), док је рурално становништво и даље изван овог система ослањајући се на подршку породице²⁰⁾.

2.3. Остали програми социјалног осигурања

Проблем незапослености, један од најозбиљнијих проблема Кине почетком 20. века, интензиван је гашењем великог броја државних предузећа када је велики број радника у градовима остао без посла. Међутим, тачна стопа незапослености дуго није била позната. Приказивана стопе биле знатно ниже од реалних јер се у незапослене нису убрајали они који су некада имали посао, као ни они који су добили отпремнину из предузећа у којима су радили. Рекордна урбана незапосленост је постигнута 2002. године када је према различити проценама 10 до 20 милиона људи остало без посла²¹⁾. Ситуација на селу није била ништа повољнија, посебно за неквалификовано становништво и људе средњег доба.

Како би ублажила овај проблем, кинеска влада је 1998. године отпочела са пројектом обештећења радника у једној од провинција која је раније била синоним за водећу тешку металургију. Међутим, како су ови фондови били злоупотребљени, наредне године су обележили чести протести који су се завршавали насилних хапшењима радника и оптужбама за удруживање против владе²²⁾. Како влада није одустајала од социјалног збрињавања свих грађана, а посебно оних најугроженијих, наставила је са улагањима од 8.3 милијарди \$ у социјалну заштиту у овим провинцијама у периоду 2003-2006. године од чега је 1.5 милијарди долара била помоћ отпуштеним радницима²³⁾.

Осигурање за случај незапослености за градске раднике обухвата раднике у државним и колективним предузећима, гранским приватним предузећима при чему предузеће и запослени плаћају 2% односно 1% плате као премију за случај незапослености и тренутно се ови доприноси углавном сливају на окружном нивоу. Накнада за случај незапослености се исплаћује на месечном нивоу,

20) OECD, Pension Reform in China: Progress and Prospects, Felix Salditt, Peter Whiteford and Willem Adema (ed.), *Social, Employment and Migration Working Papers*, Paris, Publications Service, 2007.

21) Драгана Митровић, «Социјалне реформе у модерној Кини», у: Дренка Вуковић, Ана Чекеревац (ур), *Социјална политика и социјалне реформе*, ФПН, Београд, 2007, стр. 203-224.

22) Ibidem.

23) Ibidem.

а дужина исплате зависи од стандарда и дужине уплате премије. Висина накнаде је мања од локалне минималне зараде али већа од градског гарантованог минималног нивоа.

Један од сегмената социјалне сигурности је и *осигурање за случај повреде на раду* које је установљено 1996. године и то најпре само за државна предузећа у појединим делатностима да би се 7 година касније проширило и на све остале државне и приватне фирме.

Осигурањем за случај повреде на раду обухваћени су радници у свим типовима предузећа и раднике ангажоване у малим индустријским и комерцијалним предузећима. Све доприносе за ову врсту осигурања уплаћује послодавац, а стопе доприноса се крећу од 0.5% до 2.5% за различите делатности у зависности од степена ризика. Ово осигурање покрива трошкове лечења повреде, плата, накнада за издржавање и за трошкове током периода лечења. а максимални период исплате не би требало да буде дужи од 12 месеци²⁴⁾.

3. СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

Накнада за време породилског одсуства је намењена женама које раде у градовима, у државној служби, јавним организацијама, институцијама и предузећима. Доприносе уплаћује само послодавац по стопи од 0.5% до 1%, а средства су обједињена на окружном нивоу. Ово осигурање обухвата: накнаду зараде током периода породилског одсуства у износу просечне месечне зараде радника у датој компанији у претходној години, трошкове прегледа, порођаја, хируршких интервенција, болничке трошкове и трошкове куповине лекове, као и медицинске трошкове услед болести након порођаја²⁵⁾.

3.1. Систем социјалне помоћи

Пораст дохотка у руралним областима у периоду од 1978. до 1991. године довео је до великог раслојавања сеоског становништва и осиромашења једног његовог дела, посебно оног у најудаљенијим планинским пределима, тако да је почетком деведесетих (тачније, 1993. године) чак 10% укупне популације живело

24) Z. Juwei, *Social Protection in China: Current Status and Challenges*, Institute of Population and Labor Economics, Chinese Academy of Social Sciences, 2010.

25) Z. Juwei, *Social Protection in China: Current Status and Challenges*, Institute of Population and Labor Economics, Chinese Academy of Social Sciences, 2010.

у сиромаштву²⁶). Проблем сиромаштва постаје све видљивији и у великим градовима услед затварања великог броја предузећа и све већег прилива сеоског становништва.

Све до средине осамдесетих година, у систему је била препозната само помоћ у виду финансијских давања у случају несрећа и великих катастрофа у виду природних непогода. Круг корисника за случај материјалне угрожености се свео на старе, неспособне за рад, удовце и удовице, као и хендикепиране људе, односе све оне који нису могли да обезбеде сопствену егзистенцију или који су живели у домаћинству чији носилац дуже времена не остварује приходе. Обезбеђивање социјалне помоћи је било у надлежности села и општина, а гарантовани ниво социјалне помоћи није постојао. Тек уколико на овом нивоу није било могуће обезбедити средства, долазило је до интервенција на нивоу округа и државе.

Систем социјалне помоћи се састоји од 5 најважнијих елемената: систем загарантованог минимума животног стандарда у урбаним и руралним областима, шема 5 гаранција (врста програма социјалне сигурности за удовце, немоћне и сирочад у руралним областима којима се обезбеђују средства за основне потребе и сахрану), систем медицинске помоћи у урбаним и руралним областима, правна помоћ, подршка становању и помоћ за случај природних катастрофа.

Систем Загарантованог минимума животног стандарда за градско становништво се примењује на грађане са не-пољопривредним хукуо-ом чији је приход испод минимума животног стандарда. Локалне владе интегришу фондове минималних гаранција у државни буџет, а одељења за грађанске послове локалних влада изнад окружног нивоа су одговорне за ову схему. У 2008. години укупно 23.34 милиона становника градова је било обухваћено овим програмом са просечним нивоом накнаде од 205 јуана што је једнако 15.6% просечном расположивом приходу градског становништва²⁷).

Овај систем минимума животног стандарда за рурално становништво покрива сва сеоска домаћинства чији је годишњи нето приход по глави нижи од локалног минимума животног стандарда. Овај програм се финансира из локалних буџета док влада дотира

26) Дренка Вуковић, «Систем социјалне сигурности у Кини», у: Мира Лакићевић (ур), *Социјални рад и социјална политика – Зборник радова IV*, Факултет политичких наука, Београд, 1998, стр. 143-161.

27) Zhang Juwei, *Social Protection in China: Current Status and Challenges*, Institute of Population and Labor Economics, Chinese Academy of Social Sciences, 2010. Available at: http://www.eria.org/publications/research_project_reports/images/pdf/y2009/no9/CH-13_China_pp.371-398.pdf

сиромашне регионе. Скоро 43 милиона људи је било обухваћено овим програмом до краја 2008. године са просечних 82 јуана месечно што је еквивалентно 20.7% нето прихода сељака²⁸⁾.

Оцене свих програма социјалне заштите за смањење сиромаштва су биле генерално лоше осим програма Загарантованог минимума животног стандард. Међутим, чак и он је имао недостатке који су се огледали у делимичном обухвату и висини накнада које су испод прага сиромаштва. Кина нема дефинисану националну линију сиромаштва али су локалне владе одговорне за дефинисање нивоа давања на основу локалних приоритета и финансијске исплативости²⁹⁾.

Литература

- Brandt Loren, Rawski G. Thomas, *China's great economic transformation*, University Press, Cambridge, 2008.
- Fang Cai, Deven Wang, «Migration As Marketization: What Can we Learn from China's 2000 Census Data?», *The China Review*, Vol. 3, No. 2 (Fall 2003), 2003, pp. 73-93.
- Fraser McAslan Erika, *Social Protection Systems in China: Helpdesk Research Report*, Governance and Social Development, Resource Centre. Available at: <http://www.gsdr.org/docs/open/HDQ767.pdf>
- OECD, *Pension Reform in China: Progress and Prospects*, Felix Salditt, Peter Whiteford and Willem Adema (ed.), Social, Employment and Migration Working Papers, Publications Service, Paris, 2007.
- Whiteford Peter, «From enterprise protection to social protection: pension reform in China», *Global Social Policy*, 2003, 3, 1, pp. 45-77.
- Zhang Juwei, *Social Protection in China: Current Status and Challenges*, Institute of Population and Labor Economics, Chinese Academy of Social Sciences, 2010. Available at: http://www.eria.org/publications/research_project_reports/images/pdf/y2009/no9/CH-13_China_pp.371-398.pdf
- Вуковић Дренка, «Систем социјалне сигурности у НР Кини», у: Лакићевић Мира (ур), *Социјални рад и социјална политика – Зборник радова IV*, Факултет политичких наука, Београд, 1998, стр. 143-161.
- Вуковић Дренка, *Системи социјалне сигурности*, Службени гласник, Чигоја штампа, Београд, 2002, стр. 348-375.
- Митровић Драгана, «Неки аспекти и правци трансформације савременог тржишног друштва», у: Лакићевић Мира (ур), *Социјални рад и социјална политика – Зборник радова IV*, Факултет политичких наука, Београд, 1998, стр. 107-115.
- Митровић Драгана, «Социјалне реформе у модерној Кини», у: Вуковић Дренка, Чекеревач Ана (ур), *Социјална политика и социјалне реформе*, Факултет политичких наука, Београд, 2007, стр. 203-224.

28) Ibidem.

29) Z. Juwei, *Social Protection in China: Current Status and Challenges*, Institute of Population and Labor Economics, Chinese Academy of Social Sciences, 2010.

Dragan V. Stankovic

REFORM OF SOCIAL POLICY IN CHINA

Resume

Reform and transition processes in China are continuously present since 1978, but the success of the reforms has been different in various stages. However, there is no doubt that the great progress has been made in all areas, and that social reforms have been very intense and long-lasting.

The pension system, which had been very fragmented and decentralized until then, leaving most of the peasants without pension insurance, was replaced with the initiative to build a new system, with the existence of two accounts - the general and individual. The pension fund was pooled from contributions of the workers, companies and the government.

The latest phase of reforms was marked by increased allocations from the state budget for this purpose and ensuring the equal access for rural and urban population. Deepening the reform was in the direction of creating the more unified pension system. The pension system was gradually built up and today it represents a comprehensive system for all residents of the city, although it has only recently started expanding in scope and for numerous rural population.

The social security of the citizens is enhanced by the introduction of numerous social welfare programs (of which is emphasized the Minimum living standards scheme) and social assistance to vulnerable groups of the population, especially for the rural population. However, despite these relatively new initiatives for rural areas development, it is still not possible to fully evaluate the impacts of those programs on economic and social development.

Chinese social system is still in transition as it tends to follow and to adapt to the rapid economic development and social transformation. Programs are constantly being updated, expanded and piloted covering various social problems.

Keywords: China, social security system, social insurance, reform, the pension system

* Овај рад је примљен 31. јула 2013. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. септембра 2013. године.

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

УДК 364-4:37(73)

Julia M. Watkins

*Copyright © 2010, Council
on Social Work Education
Executive Director Council
on Social Work Education
Alexandria, Virginia, USA*

COMPETENCIES FOR SOCIAL WORK PRACTICE: A MODEL FOR INFORMING SOCIAL WORK EDUCATION AND OUTCOMES ASSESSMENT IN THE UNITED STATES*

Summary

Social work profession promotes human and community well-being through its quest for economic and social justice and prevention of violation of human rights. Social work education is basis and key factor for shaping the profession's future and competent professionals. The Council on Social Work Education (CSWE) uses the Educational Policy and Accreditation Standards (EPAS) to accredit baccalaurea-

* This paper includes substantial content from the 2008 Educational Policy and Accreditation Standards (EPAS), <http://www.cswe.org/File.aspx?id=13780>

te- and master's-level social work programs.

Core competencies form the base for curriculum for social work education in United States. The competencies are identified as the explicit curriculum. The resulting practice behaviors that may be used to operationalize the curriculum and assessment methods are general and advance practice.

In this paper the author presents the core competences which form the base for curriculum development and subsequent assessment of educational outcomes as well as the resulting practice behaviours.

Key words: social work education, explicit curriculum, implicit curriculum, general practice, advanced practice, diversity

1. SOCIAL WORK EDUCATION

The purpose of the social work profession is to promote human and community well-being. Guided by a person and environment construct, a global perspective, respect for human diversity, and knowledge based on scientific

inquiry, social work's purpose is actualized through its quest for social and economic justice, the prevention of conditions that limit human rights, the elimination of poverty, and the enhancement of the quality of life for all persons.

Social work educators serve the profession through their teaching, scholarship, and service. Social work education—at the baccalaureate, master's, and doctoral levels—shapes the profession's future through the education of competent professionals, the generation of knowledge, and the exercise of leadership within the professional community.

The Council on Social Work Education (CSWE) uses the Educational Policy and Accreditation Standards (EPAS) to accredit baccalaureate- and master's-level social work programs. EPAS supports academic excellence by establishing thresholds for professional competence. It permits programs to use traditional and emerging models of curriculum design by balancing requirements that promote comparability across programs with a level of flexibility that encourages programs to differentiate their curricula reflective of institutional mission and goals. The EPAS was revised most recently in 2008 to reflect the emerging requirement in higher education in the United States as well as globally that educational outcomes be demonstrated through quantifiable measurement.

For social work education in the United States, core competencies form the base for curriculum development and subsequent assessment of educational outcomes.

2. CORE COMPETENCIES

Competency-based education is an outcome performance approach to curriculum design. Competencies are measurable practice behaviors that are comprised of knowledge, values, and skills. The goal of the outcome approach is to demonstrate the integration and application of the competencies in practice with individuals, families, groups, organizations, and communities. *The ten core competencies listed below are followed by a description of characteristic knowledge, values, skills, and the resulting practice behaviors that may be used to operationalize the curriculum and assessment methods.*

The competencies are identified as the **explicit** curriculum which constitutes the program's formal educational structure and includes the courses and the curriculum. Social work education is grounded in the liberal arts, which provide the intellectual basis for the professional curriculum and inform its design. The explicit curriculum achieves the competencies through an intentional design that includes the *foundation offered at the baccalaureate and*

master's levels and the advanced curriculum offered at the master's level. The BSW curriculum prepares its graduates for generalist practice through mastery of the core competencies. The MSW curriculum prepares its graduates for advanced practice through mastery of the core competencies augmented by knowledge and practice behaviors specific to an advanced specialization.

2.1. GENERALIST PRACTICE

Generalist practice is grounded in the liberal arts and the person and environment construct. To promote human and social well-being, generalist practitioners use a range of prevention and intervention methods in their practice with individuals, families, groups, organizations, and communities. The generalist practitioner identifies with the social work profession and applies ethical principles and critical thinking in practice. Generalist practitioners incorporate diversity in their practice and advocate for human rights and social and economic justice. They recognize, support, and build on the strengths and resiliency of all human beings. They engage in research-informed practice and are proactive in responding to the impact of context on professional practice. BSW practice incorporates all of the core competencies.

2.2. ADVANCED PRACTICE

Advanced practitioners refine and advance the quality of social work practice and that of the larger social work profession. They synthesize and apply a broad range of interdisciplinary and multidisciplinary knowledge and skills. In areas of specialization, advanced practitioners assess, intervene, and evaluate to promote human and social well-being. To do so they suit each action to the circumstances at hand, using the discrimination learned through experience and self-improvement. Advanced practice incorporates all of the core competencies augmented by knowledge and practice behaviors specific to a specialization at the Master's level.

2.3. SIGNATURE PEDAGOGY: FIELD EDUCATION

Signature pedagogy represents the central form of instruction and learning in which a profession socializes its students to perform the role of practitioner. Professionals have pedagogical norms with which they connect and integrate theory and practice. In social work, the signature pedagogy is field education. The intent of field education is to connect the theoretical and conceptual contribution of the classroom with the practical world of the practice setting. It is a basic precept of social work education that the two interrelated

components of curriculum—classroom and field—are of equal importance within the curriculum, and each contributes to the development of the requisite competencies of professional practice. Field education is systematically designed, supervised, coordinated, and evaluated based on criteria by which students demonstrate the achievement of program competencies.¹⁾

3. CORE COMPETENCIES AND ASSOCIATED PRACTICE BEHAVIORS – THE EXPLICIT CURRICULUM

1. Identify as a professional social worker and conduct oneself accordingly.

Social workers serve as representatives of the profession, its mission, and its core values. They know the profession's history. Social workers commit themselves to the profession's enhancement and to their own professional conduct and growth. Social workers

- advocate for client access to the services of social work;
- practice personal reflection and self-correction to assure continual professional development;
- attend to professional roles and boundaries;

1) Lee S. Shulman, Signature pedagogies in the professions. *Daedalus*, 2005, pp. 52-59.

- demonstrate professional demeanor in behavior, appearance, and communication;
- engage in career-long learning; and
- use supervision and consultation.

2. Apply social work ethical principles to guide professional practice.

Social workers have an obligation to conduct themselves ethically and to engage in ethical decision-making. Social workers are knowledgeable about the value base of the profession, its ethical standards, and relevant law. Social workers

- recognize and manage personal values in a way that allows professional values to guide practice;
- make ethical decisions by applying standards of the National Association of Social Workers

Code of Ethics²⁾ and, as applicable, of the International Federation of Social Workers/International Association of Schools of Social Work Ethics in Social Work, Statement of Principles³⁾;

2) National Association of Social Workers (approved 1996, revised 1999). *Code of Ethics for Social Workers*. Washington, DC: NASW.

3) International Federation of Social Workers and International Association of Schools of Social Work. (2004). *Ethics in Social Work, Statement of Principles*. Retrieved January 2, 2008 from <http://www.ifsw.org>

- tolerate ambiguity in resolving ethical conflicts; and
- apply strategies of ethical reasoning to arrive at principled decisions.

3. Apply critical thinking to inform and communicate professional judgments.

Social workers are knowledgeable about the principles of logic, scientific inquiry, and reasoned discernment. They use critical thinking augmented by creativity and curiosity. Critical thinking also requires the synthesis and communication of relevant information. Social workers

- distinguish, appraise, and integrate multiple sources of knowledge, including research-based knowledge, and practice wisdom;
- analyze models of assessment, prevention, intervention, and evaluation; and
- demonstrate effective oral and written communication in working with individuals, families, groups, organizations, communities, and colleagues.

4. Engage diversity and difference in practice.

Social workers understand how diversity characterizes and shapes the human experience and is critical to the formation of identity. The dimensions of diversity are understood as the intersectionality of multiple factors including age, class, color, culture, disability, ethnicity, gender, gender

identity and expression, immigration status, political ideology, race, religion, sex, and sexual orientation. Social workers appreciate that, as a consequence of difference, a person's life experiences may include oppression, poverty, marginalization, and alienation as well as privilege, power, and acclaim. Social workers

- recognize the extent to which a culture's structures and values may oppress, marginalize, alienate, or create or enhance privilege and power;
- gain sufficient self-awareness to eliminate the influence of personal biases and values in working with diverse groups;
- recognize and communicate their understanding of the importance of difference in shaping life experiences; and
- view themselves as learners and engage those with whom they work as informants.

5. Advance human rights and social and economic justice.

Each person, regardless of position in society, has basic human rights, such as freedom, safety, privacy, an adequate standard of living, health care, and education. Social workers recognize the global interconnections of oppression and are knowledgeable about theories of justice and strategies to promote human and civil rights. Social work incorporates social justice practices in organizations, institutions, and society to ensure

that these basic human rights are distributed equitably and without prejudice. Social workers

- understand the forms and mechanisms of oppression and discrimination;
- advocate for human rights and social and economic justice; and
- engage in practices that advance social and economic justice.

6. Engage in research-informed practice and practice-informed research.

Social workers use practice experience to inform research, employ evidence-based interventions, evaluate their own practice, and use research findings to improve practice, policy, and social service delivery. Social workers comprehend quantitative and qualitative research and understand scientific and ethical approaches to building knowledge. Social workers

- use practice experience to inform scientific inquiry and
- use research evidence to inform practice.

7. Apply knowledge of human behavior and the social environment.

Social workers are knowledgeable about human behavior across the life course; the range of social systems in which people live; and the ways social systems promote or deter people in maintaining or achieving health and well-being. Social workers apply theories and

knowledge from the liberal arts to understand biological, social, cultural, psychological, and spiritual development. Social workers

- utilize conceptual frameworks to guide the processes of assessment, intervention, and evaluation; and
- critique and apply knowledge to understand person and environment.

8. Engage in policy practice to advance social and economic well-being and to deliver effective social work services.

Social work practitioners understand that policy affects service delivery, and they actively engage in policy practice. Social workers know the history and current structures of social policies and services; the role of policy in service delivery; and the role of practice in policy development. In this regard social workers:

1. analyze, formulate, and advocate for policies that advance social well-being; and
2. collaborate with colleagues and clients for effective policy action.

9. Respond to contexts that shape practice.

Social workers are informed, resourceful, and proactive in responding to evolving organizational, community, and societal contexts at all levels of practice. Social workers recognize that the context of practice is dynamic, and use knowledge and skill to

respond proactively. Social workers:

1. continuously discover, appraise, and attend to changing locales, populations, scientific and technological developments, and emerging societal trends to provide relevant services; and
2. provide leadership in promoting sustainable changes in service delivery and practice to improve the quality of social services.

10. Engage, assess, intervene, and evaluate with individuals, families, groups, organizations, and communities.

Professional practice involves the dynamic and interactive processes of engagement, assessment, intervention, and evaluation at multiple levels. Social workers have the knowledge and skills to practice with individuals, families, groups, organizations, and communities. Practice knowledge includes identifying, analyzing, and implementing evidence-based interventions designed to achieve client goals; using research and technological advances; evaluating program outcomes and practice effectiveness; developing, analyzing, advocating, and providing leadership for policies and services; and promoting social and economic justice.

Engagement means that social workers:

1. substantively and affectively prepare for action with individuals,

families, groups, organizations, and communities;

2. use empathy and other interpersonal skills; and
3. develop a mutually agreed-on focus of work and desired outcomes.

In the framework of *assessment* social workers:

- collect, organize, and interpret client data;
- assess client strengths and limitations;
- develop mutually agreed-on intervention goals and objectives; and
- select appropriate intervention strategies

In *intervention* social workers:

1. initiate actions to achieve organizational goals;
2. implement prevention interventions that enhance client capacities;
3. help clients resolve problems;
4. negotiate, mediate, and advocate for clients; and
5. facilitate transitions and endings.

In the *evaluation* a social workers critically analyze, monitor, and *evaluate* interventions.

3.1. ADVANCED PRACTICE BEHAVIOR

At the master's level of education, social work students gain advanced levels of knowledge and develop advanced practi-

ce behaviors in a specialization. Each of the 10 core competencies has direct applicability to the advanced practice behaviors. The curricular and instructional autonomy of a social work program has prevailed in the determination of content and skills for advanced practice; for the most part this continues to be the case in US social work education in that we rely heavily on a program's definition and description of context (purpose and mission) in delineating its educational goals and outcomes beyond the core competencies. However, we have recently begun to develop guidelines for advanced practice behaviors in several specialization areas: gerontology; substance use prevention; clinical social work; and social work with the military. Advanced generalist practice behaviors are also being developed as a specialization that is especially appropriate to geographically rural and underserved areas. We expect additional statements of advanced practice⁴⁾ specializations to be developed over the coming few years.

4. THE LEARNING ENVIRONMENT – THE IMPLICIT CURRICULUM

The **implicit** curriculum refers to the educational environment in which the explicit curriculum

4) For examples of advanced practice statements, the reader is directed to <http://www.cswe.org/CentersInitiatives/CurriculumResources/CompetenciesforAdvancedPractice.aspx>.

is presented. It is composed of the following elements: the program's commitment to diversity; admissions policies and procedures; advisement, retention, and termination policies; student participation in governance; faculty numbers and qualifications; administrative structure; and resources. The implicit curriculum is manifested through policies that are fair and transparent in substance and implementation, the qualifications of the faculty, and the adequacy of resources dedicated to the achievement of the program's goals. The culture of human interchange; the spirit of inquiry; the support for difference and diversity; and the values and priorities in the educational environment, including the field setting, inform the student's learning and development. The implicit curriculum is as important as the explicit curriculum in shaping the professional character and competence of the program's graduates. Heightened awareness of the importance of the implicit curriculum promotes an educational culture that is congruent with the values of the profession.⁵⁾

5. ASSESSMENT AND QUALITY ASSURANCE

The recent 2008 shift from a content based curriculum model to one based on explicit compe-

5) Elliot W. Eisner, *The educational imagination: on the design and evaluation of school programs* (3rd ed.). Macmillan, New York, 2002 .

tencies and demonstrated achievement of those competencies by students in a social work program has been cautiously embraced by some programs and enthusiastically adopted by others. All 750 social work programs in the United States are required to comply with the EPAS standards at the time of their review for initial accreditation or for reaffirmation of current accredited status. Revision of these standards is expected in 2015 and the work is currently taking place that will produce a refinement of the current accreditation standards. Attention is being paid to assessment of competence, development of consensus understanding of what constitutes advanced practice in a specialization, and the particulars of compliance with standards related to the implicit curriculum or the contextual requirements for quality in the social work program.

The CSWE Office of Social Work Education and Research serves as the arm of accreditation that performs surveys and analysis of the accreditation process as well as the point of data compilation and analysis regarding the outcomes assessment⁶⁾ as measured against the competencies and operationalized through the practice behaviors. As programs develop assessment measures, they may be guided by work done by

colleague and peer institutions/ programs as well as resources developed by CSWE.

Џулија Воткинс

НАДЛЕЖНОСТ
ЗА ДЕЛАТНОСТ
СОЦИЈАЛНОГ
РАДА: МОДЕЛ ЗА
ИНФОРМИСАЊЕ
ОБРАЗОВАЊА
СОЦИЈАЛНОГ РАДА И
РЕЗУЛТАТИ ОЦЕЊИВАЊА
У СЈЕДИЊЕНИМ
АМЕРИЧКИМ ДРЖАВАМА

Резиме

Професија социјалног рада промовише благаостање људи и заједнице кроз економску и социјалну правду и спречавање кршење људских права. Образовање за социјални рад основа и кључни фактор за обликовање будућности ове професије и за стварање компетентних стручњака. Савет за образовање социјалних радника користи образовну политику и акредитационе стандарде за акредитацију програма социјалног рада на основним и мастер студијама.

Кључне компетенције чине основу наставног плана и програма за образовање у области социјалног рада у Сједињеним Америчким Државама. Ове компетенције чине експлицитни курикулум. Праксе којима се операционализује наставни програм и методе процене су

6) The reader is directed to <http://www.cswe.org/CentersInitiatives/CurriculumResources.aspx> to see resources available for outcomes assessment.

општа пракса и напредна пракса.

У овом раду су представљене кључне компетенције које чине основу развоја наставних програма и накнадног вредновања образовних исхода, као и понашања у пракси.

Кључне речи: образовање за социјални рад, експлицитни наставни програм, имплицитни наставни програм, општа пракса, напредна пракса, разноликост

LITERATURE

Shulman, S. Lee, Signature pedagogies in the professions, *Daedalus*, 2005, pp. 52-59.

National Association of Social Workers, *Code of Ethics for Social Workers*, DC: NASW, Washington, approved 1996, revised 1999.

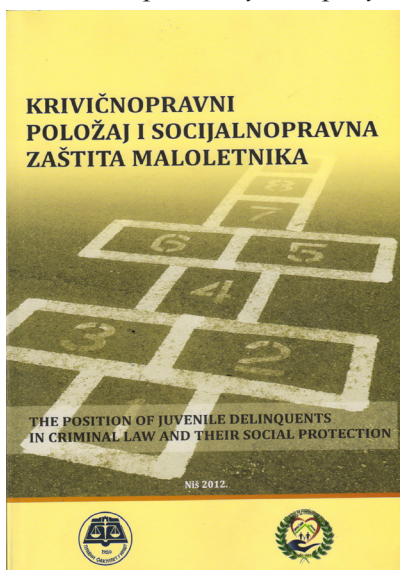
International Federation of Social Workers and International Association of Schools of Social Work (2004), *Ethics in Social Work, Statement of Principles*. Retrieved January 2, 2008 from <http://www.ifsw.org>

Eisner, W. Elliot: *The educational imagination: on the design and evaluation of school programs* (3rd ed.). Macmillan, New York, 2002.

УДК 343.121-053.6+364.4-053.6(049.3)

Милош Д. Антонић

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

**Приказ
зборника текстова**

КРИВИЧНО ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ И СОЦИЈАЛНО- ПРАВНА ЗАШТИТА МАЛОЛЕТНИКА

Малолетничка деликвенција је предмет интересовања научника и стручњака различитих области и проучава се са кривичноправног, криминолошког, криминалнопсихолошког, психијатријског, виктимолошког и других аспеката. О овој појави је до сада објављен велики број истраживања и студија.

Тематски зборник „Кривичноправни положај и социјална заштита малолетних преступника“ представља јединствени приказ који анализира положај младих у сукобу са законом, перспективе развоја превентивних програма и недостајућих услуга, као и могућности њихове интеграцију у заједницу. Састоји се из дванаест који су подељени у две тематске целине: *Кривичноправни положај малолетних преступника* и *Социјална заштита малолетних преступника – од теорије ка пракси*.

Проф. др Драган Јовашевић истиче у првом делу да је Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица у Републици Србији основни, непосредни извор малолетничког кривичног права који има примат у примени према малолетним учиниоцима кривичних дела. У свом раду *Малолетничко кривично право – савремене тенденције и право Србије*, који је први изложен у овом зборнику, проф. Јовашевић наводи да је издвајањем овог закона из Кривичног законика учињена радикална измена у области малолетничког кривичног права. На тај начин је извршена кодификација целокупног малолетничког кривичног права као основа релевантних међународних правних аката универзалног и регионалног карактера. Малолетничко кривично право

представља скуп (систем) законских прописа којима је регулисан положај (права, обавеза и одговорности) малолетника¹⁾ у кривичном праву у целиности²⁾. Теме које аутор обрађује су појам, систем и извори малолетничког кривичног права, утицај међународних правних аката на домаће малолетничко кривично право, карактеристике материјалног кривичног права и малолетничког процесног кривичног права.

Алтернативни начин реаговања на малолетничку деликвенцију (са посебним освртом на поравнање са оштећеним) је наредна тема у зборнику, коју обрађује мр Душица Миладиновић-Стефановић, асистент Правног факултета Универзитета у Нишу. Модел алтернативног поступања је усмерен ка предупређењу вођења кривичног поступка и широку примену алтернативних мера, што подразумева координисан рад социјалних служби и државних органа, као и систематску друштвену акцију са циљем специјалне превенције. Ауторка критички сагледава васпитне налоге, са посебним освртом на поравнање са оштећеним у аустријском праву које је при-

- 1) Б. Чејовић, *Кривично право у судској пракси*, Књига прва, Општи део, Београд, 1985, стр. 492.
- 2) О. Перић, *Положај малолетника у југословенском кривичном законодавству са становишта заштите људских права*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, Нови Сад, бр. 1-3/2000, стр. 27-32.

лично утицало на нормативно уобличавање у малолетничком кривичном праву Републике Србије.

Проф. др Саша Кнежевић са Правног факултета Универзитета у Нишу наводи да је специфичност суда за малолетнике то што се његова улога не завршава изрицањем васпитне мере. У тексту *Анулирање дејства кривичних санкција изречених малолетницима*, проф. Кнежевић се бави обустављањем извршења васпитних мера и изменама одлуке о васпитним мерама, као и правним лековима у поступку према малолетницима. Суд за малолетнике, приликом вршења надзора над извршењем васпитних мера, може ануларати дејство ове кривичне санкције у току самог поступка извршења. Надзорна улога омогућава да се, независно од поступка иницирања преиспитивања чињеничне и правне утемељености одлука у поступку по правним лековима, анулира дејство васпитних мера.

У четвртном тексту првог дела зборника, проф. др Слободанка Константиновић Вилић и проф. др Миомира Костић пажњу посвећују различитим моделима ресторативне правде примењеним према малолетним деликвентима. Поједини модели овог типа се још не примењују у кривичноправном систему Републике Србије, али представљају пример добре

праксе ресторативног приступа малолетничкој деликвенцији. Скуп тих модела чине породичне расправе, панели за младе деликвенте, ресторативно упозорење од стране полиције и ресторативне конференције. Њиховом применом жртвама се омогућава да непосредно учествују у ситуацији насталој извршењем кривичног дела, док учинилац има могућност да прихвати одговорност и покаже кајање.

Дарко Димовски и Иван Илић, асистенти Правног факултета Универзитета у Нишу, аутори су текста *Могућности примене инструмената ресторативне правде у кривичном поступку према малолетницима*. У уводном делу текста баве се различитим схватањима ресторативне правде и међународним документима о овој теми. Малолетничко кривично право је претрпело значајне промене у последњим деценијама XX века, које се манифестују у начину реаговања на криминалитет малолетника. Под утицајем ових промена, државе бивше СФРЈ су уградиле принципе ресторативне правде у своје малолетничко кривично законодавство. Њихова сврха је јачање одговорности малолетног извршиоца кривичног дела, задовољење интереса оштећеног лица и укључивање локалне заједнице у реакцију друштва на криминалитет малолетника.

Аутори нагласак стављају на поступак посредовања, института који значајно кореспондира са суштином идеје ресторативне правде.

Завршни текст у првом делу зборника *Судско-психијатријска вештачења малолетних извршилаца кривичних дела, рад* је проф. др Зорана Тирића. Судско психијатријска вештачења заузимају посебно место у судским поступцима према овој категорији деликвената, али пружају податке који се могу, у значајној мери, користити у каснијој процедури ресоцијализације и рехабилитације ових лица. У суштини, ради се о мултидимензионалном сагледавању стања душевног здравља малолетних починилаца кривичних дела, те су ова вештачења резултат тимског рада судских психијатара, клиничких психолога, педагога, социјалних радника, дефектолога и др. За разлику од вештачења пунолетних деликвената, ова вештачења имају за циљ обезбеђење одређене кривичноправне, али и психолошке заштите личности малолетних деликвената, с обзиром на околности по којима увек траје њихов индивидуални развој и сазревање на интелектуалном, емоционалном и социјалном плану.

Друга тематска целина зборника почиње текстом *Компаративна анализа ефикасности програма превенције малолет-*

ничке деликвенције. У овом раду проф. др Мирослав Бркић и асистенткиња Драгана Станковић Факултета политичких наука дају приказ компаративног прегледа основних карактеристика и ефеката неких од најцелисходнијих програма превенције малолетничког преступништва који се имплементирају широм света и који су означени као програми “добре праксе“. Програми које аутори анализирају су: Дејвид Олдсов програм кућне посете, Перијев предшколски програм, програм Невероватне године, Програми у школама, Програми менторства, Програми у заједници и Полицијски час. Имплементација ових превентивних програма истовремено значи и превенцију губитка живота младих људи, штедњу за пореске обвезнике и заштиту заједница од непотребне виктимизације.

Проф. др Нијаз Карић говори о могућностима социјалног рада и превенцији преступничког понашања малолетника у локалној заједници. Локална заједница има велике и неискоришћене могућности деловања за остварење следећих циљева превентивног социјалног рада у заједници: подстицање развоја заједнице, организовање заједнице у циљу успешнијег остваривања социјализаторске функције, успешније коришћење ресурса заједнице, остваривање превентивног приступа и благо-

временог решавања социјалних проблема и широку социјалну партиципацију грађана у остваривању циљева заједнице. Превентивна функција локалне заједнице се огледа у иницирању и координацији превентивних активности различитих агенаса социјализације, као што су: породица, школа, средства јавног информисања и др. Конкретна емпиријска истраживања могу дати јасније одговоре о стварним резултатима превентивног деловања социјалног рада у заједници.

Предмет рада текста *Стрес и агресивност код ученика српских и грчких средњих школа* је утврђивање разлика и/или сличности у интензитету изложености стресу и продукцији агресивног понашања код ученика средњих школа двеју земаља, имајући у виду различита трајања и интензитета неповољних социјалних околности. Психолози Миодраг Миленковић, Евморфија Митсиу и Милена Петковић су, истраживањем, дошли до закључка да постоје значајне разлике у реаговању на стрес међу ученицима ових двеју земаља, као и то да је агресивност код обе популације изнад просечних вредности за средњошколски узраст. Негативне последице се могу индиковати у више нивоа, од индивидуалног (проблеми у породичним односима, у школи, у међуљудским односима), до шире социјалне

равни (порастан асоцијалног и антисоцијалног понашања, неповерење у институције, одсуство чврстих моралних вредности и др.)

Вера Деспотовић Станаревић, дипл. социјална радница, представља досадашњу праксу примене васпитних налога, регулисаних новим Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично правној заштити малолетних лица. У раду је представљен и приступ ресторативне правде, као оквир за примену васпитних налога. Истакнути су неки резултати и добити од примене васпитног налога – поравнање са оштећеним, у Градском центру за социјални рад у Београду, који се примењују у различитим фазама судског поступка. Постојеће искуство у примени васпитног налога поравнања са оштећеним показује добре резултате, иако нису остварени сви неопходни предуслови за његову реализацију.

Развијајући моделе збрињавања кроз мешовити систем заштите, уз партнерство владиног и невладиног сектора, настала је услуга Дневни центар као подршка деци и младима у сукобу са законом у Бања Луци, што аутори претпоследњег текста у зборнику, мр сц. Драган Вукајловић и мр сц. Бојан Зец, наводе као једну од алтернатива судском поступку за малолетнике. Отварањем *Дневног центра за*

малољетнике корисницима је омогућена социјална интеграција, стимулација позитивних потенцијала, организовање слободног времена, јачање личних капацитета, проширивање социјалне мреже.

Завршни текст у зборнику - *Искусва у организовању и спровођењу услуге дневног боравка за децу и младе у ризику у Крушевцу* рад је дипл. специјалног педагога Радомира Јефтића. Циљ рада је представљање примера добре праксе у заштити малолетних учинилаца кривичних дела и примени Закона о малолетницима која се већ три године успешно спроводи у Крушевцу. У раду са корисницима су, поред руководиоца дневног боравка, ангажована још три стручна сарадника: један специјални педагог у својству водитеља дневног боравка и два едукована волонтера – спец. педагог и апсолвент психологије. Индивидуализован приступ у раду са корисницима се показао веома успешним јер је основна потреба ове популације посвећивање индивидуалне пажње, подршке и надзора.

Тематски зборник *Кривичноправни положај и социјална заштита малолетних преступника*, који су детаљно и одабрано приредили проф. др Миомира Костић, проф. др Слободанка Константиновић Вилић и проф. др Мирослав Бркић, представља својеврстан приручник

свим професионалцима који се у свом свакодневном раду баве младима у сукобу са законом и могућностима њихове интеграције у систем социјалне заштите и заједницу.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

На левој страни у заглављу се налази име, средње слово и презиме аутора, звање аутора, назив установе, факултета и седиште. Наслов рада куцати на средини великим словима – Bold (фонт 14). Поднаслови се пишу на средини, великим словима - Bold (фонт 12) и нумеришу се арапским бројевима. Уколико поднаслов садржи више целина, оне се такође означавају арапским бројевима, и то: 1.1. – малим обичним словима Bold (фонт 12). Сви текстови на српском језику треба да су куцани ћирилицом. У тексту су италиком (курзивом) истакнуте речи на страном језику. Обим рада не сме бити већи од 1 ауторског табака, (односно 16 страница или 36300 карактера са размаком). Текст треба писати у фонту Times New Roman, величина слова 12, са увученим пасусима и проредом 1,5.

После ових података следи **сажетак** који треба да садржи од 100 до 250 речи. Иза сажетка иду **кључне речи** чији број не може бити већи од 10, док њихова употреба у тексту треба да буде што већа. У **сажетку** треба да стоји предмет анализе, циљ рада, коришћени теоријско-методолошки приступи, резултати, закључак или одређене препоруке. На крају текста, после **литературе**, треба написати **резиме** на енглеском језику чија дужина мора бити око 1/10 дужине чланка, након кога треба да стоје преведене кључне речи. Такође, пре резимеа требало би да стоји наслов на енглеском језику. Аутор би у **резимеу** у структурираном облику требало да истакне најважније резултате и закључке истраживања до којих је дошао у свом раду знатно шире него у сажетку. Текст за часопис не садржи посебан увод и закључак. Ако је рад на енглеском или неком другом језику, сажетак и резиме морају бити на српском језику.

Фусноте у форми напомена се дају на дну стране у којој се налази коментарисани део текста или навођене литературе. Фусноте су истог фонта као основни текст и треба их куцати са командом Insert – Reference – Footnote, а не намештањем разних оквира, јер једино на тај начин можемо гарантовати, да ће се и у прелому фусноте појавити на добром месту. Приликом навођења фуснота руководити се следећим упутствима:

- када се ради о **монографији** фуснота мора садржати: име и презиме аутора, наслов рада у италику, издавач, место, година издања и број стране (на пример: Зоран Аврамовић, *Родомрсци*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 15; Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54);
- када се **ради о чланку**, име и презиме аутора, назив чланка под наводницима, назив часописа у италику, издавач, место издавања, број, година излажења и број страница (на пример: Миша Стојадиновић, „Од теорије социјалних конфликта до њихових решења“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 04/2009, стр. 67);
- када се ради о **зборнику радова**: име и презиме аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања, број стране (на пример: Дејана Вукчевић, „Србија и придруживање Европској унији“, у зборнику: *Србија – политички и инсти-*

туционални изазови (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 239);

- **извори са Интернета**, који не смеју прећи више од 10% коришћене литературе, треба да садрже име аутора, наслов чланка у италику, пуну интернет адресу и датум приступа. (на пример: Karen Devine, *Stretching the IR theoretical spectrum of debate on Irish neutrality: arguments and evidence in favor of a critical social constructivist framework of understanding*, Internet, http://doras.dcu.ie/609/1/int_pol_sci_29_4_2008.pdf, 05/03/2013.)
- **архивска грађа**, мора да садржи наслов (одређује се тако да одговори на питања: ко? коме? шта?) и где се налази (креће се од навођења највеће целине, а завршава са навођењем најмање целине) (на пример: Извештај Министарства иностраних дела од 19. априла 1888. о постављењу конзула. Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894).

Литература треба да се налази на крају рада, испред резимеа, поређана по азбучном реду, са следећим елементима:

- **књиге**: презиме и име аутора, наслов књиге италиком, издавач, место издања, година (на пример: Суботић, Момчило: *Српско питање данас*, Институт за политичке студије, Београд, 2008);
- **зборници**: презиме и име аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања (на пример: Марковић, Драган, „Демократизација власти и управљања у Србији“, у зборнику: *Србија – политички и институционални изазови* (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008);
- **чланак**: презиме и име аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања (Кнежевић, Милош, „Варка европске хармоније“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/2008);
- **литература са Интернета**, која не сме прећи више од 10% коришћене литературе, треба да садржи пуну интернет адресу (на пример: <http://sh.wikipedia.org/wiki/Revolucija>).
- **архивска грађа**, мора да садржи наслов (одређује се тако да одговори на питања: ко? коме? шта?) и где се налази (креће се од навођења највеће целине, а завршава са навођењем најмање целине) (на пример: Извештај Министарства иностраних дела од 19. априла 1888. о постављењу конзула. Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894).

Радови који се предају за објављивање морају да се заснивају на новој литератури, а посебно на изворима, тј. радовима који су објављени у научним часописима.

Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе и **изјаву** да тај рад није раније објављиван, тј. да рад није аутоплагијат или плагијат. Текстове слати у електронском облику на адресу smiljana.paunovic@ipsbgd.edu.rs или на ipsbgd@eunet.rs

УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА

Главни задатак рецензента је да допринесе очувању високог квалитета који иначе ужива наш часопис. На првом месту треба нагласити да рецензент не сме бити упознат са идентитетом аутора рада и обрнуто, аутор не сме знати идентитет рецензента. Приликом добијања рада сваки рецензент има рок од 20 дана да редакцији достави урађену рецензију. Веома је важно да рецензент буде свестан да је поступак рецензије поверљив, при чему се садржај рецензије не сме откривати трећој страни. Уколико рецензент у било ком тренутку схвати да постоји било који вид конфликта интереса у вези са радом који треба да рецензира потребно је да о томе што пре обавести редакцију. **Приликом рецензије рукописа рецензент треба да попуни рецензентски лист у прилогу.**

Име, презиме и звање аутора текста:

Назив рада:

Актуелност, друштвени и научни значај разматране теме:

У којој мери је аутор јасно назначио теоријски, методолошки приступ у раду:

Да ли је рад заснован на савременој и релевантној литератури, посебно у којој мери је аутор користио најновије резултате објављене у научним часописима, зборницима и другим изворима.

Општи коментар о квалитету рада:

Ваша сугестија аутору за побољшање квалитета рада, ако је потребно :

Молимо Вас да одаберете једну од препорука о публиковању овог рада:

1. Објавити без измена
2. Објавити уз мале измене
3. Након корекције, рад послати на нови круг рецензије
4. Одбити

Додатни коментари за уредника који се тичу етичких (плагијаризам, превара, итд.) или неких других аспеката рада, а који ће уреднику помоћи у доношењу коначне одлуке о даљем статусу рада.

Датум оцене рада

Име, презиме и научно звање рецензента:

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

364

СОЦИЈАЛНА политика = Social policy : часопис
за теорију и праксу социјалне политике и социјалног
рада / главни и одговорни уредник Мирослав Ђркић.
- Год. 1. бр. 1 (1951) год. 47, бр. 3/4 (1992) ; год. 48,
бр. 1 (2013)- . - Београд : Институт за политичке
студије, 1951-1992; 2013- (Београд : Еселоге). - 24 см

Три пута годишње. – Од 1959. почиње двоструко
обележавање годишта, урачунате су године часописа
Весник рада (1946-1951). - Је наставак: Весник рада
ISSN 0038-0091 – Социјална политика (Београд)
COBISS.SR-ID 118295

- Мирослав Љ. Бркић • Андреа Пухалић • Биљана В. Зековица
- Весна Ј. Миросављевић • Сузана Борнарова, Наташа Богоевска
- Марко Д. Милановић, Марија М. Вучинић • Драгана В. Станковић
- Џулија М. Воткинс • Милош Д. Антонић •

ISSN 0038 0091 УДК 364 год. 48 № 2/2013.

